

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XVIII — leto 1972/73 — št. 7-8

Jezik in slovstvo

Letnik XVIII, številka 7-8

Ljubljana, april-maj 1972/73

Casopis izhaja od oktobra do maja (8 številke)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik Franc Jakopin, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Milan Dolgan (metodika), Franc Jakopin (jezikoslovje), Matjaž Kmecl (slovstvena zgodovina)

Tehnični urednik: Ivo Graul

Tiska AERO, kemična in grafična industrija Celje

Opremila inž. arh. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Teško račun pri SDK 50100-678-45015

Letna naročnina 32.— din, polletna 16.— din, posamezna številka 4.— din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjeniku, 16.— din

Za tujino celoletna naročnina 48.— din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Po mnenju Republiškega sekretariata za kulturo in prosveto Ljubljana, št. 421-1/72 z dne 10. 1. 1973, je revija Jezik in slovstvo oproščena prometnega davka

Vsebina sedme in osme številke

Razprave in članki

- 233 Viktor Kudžlka Poskus specifikacije romantike v slovstvih jugoslovanskih narodov
244 Jože Koruza O zapisanih primerih uradne slovensčine iz 16., 17. in 18. stoletja
255 Jože Stabéj Zadržstljivi pogovor Mihaela Zagajška
262 Kwiryna Handke Proces oblikovanja uličnih imen
269 Emil Tokarz Gradacijsko priredbe v slovenskem knjižnem jeziku
275 Ada Vidović-Muha Pomenska in stilna razsežnost besede primer
281 Na robu srbohrvatskega (in slovenskega) etimološkega slovarja —
Alenka Šivic-Dular Sln. bogati, rchl. bogati
Janez Keber Sh. ivica »rob na platnu, suknu ipd.«
France Bezljaj Sln. oplet, oplat in sbh. poplesati
285 Franc Jakopin Profesorju Borisu O. Unbegaunu v spomin

Zapiski, ocene in poročila

- 286 Tine Logar Slovenska akcentološka monografija
287 Matjaž Kmecl O pripravljanju načrta za pouk književnosti
290 Štefan Barbarič Postscriptum k spisu o literarnih muzejih
292 Matjaž Kmecl Šesti (ali prvi) Jenkov pripovedni spis
292 Jože Stabéj Dodatek k članku Zadržstljivi pogovor
293 Jurij Rojs Ruska jezikovna vadbica za 1. in 2. r. gimn.
295 Kazimierz Woźniak Poljska onomastična bibliografija
297 Alenka Šivic-Dular Vramčev jezik in kajkavsko narečje
299 Ljudmila Cvetek-Russi Furlanski lingvistični atlas

Vprašali ste

- 301 Igor Smolej Se sneg topi ali tali?
301 Joža Meze Kako je z rabo taliti in topiti (se)
302 Janez Dular Iz dela republiškega odbora SDS
7-8/III V oceno smo prejeli

Viktor Kudělka

ČSAV v Brnu

POSKUS SPECIFIKACIJE ROMANTIKE V SLOVSTVIH JUGOSLOVANSKIH NARODOV

Namen tega članka ni, za vsako ceno poiskati skupne značilnosti srbske, hrvatske in slovenske romantike, spraviti to romantiko na skupni južnoslovanski imenovalec in po tej poti določiti njeno specifično podobo, ki se razlikuje tako od romantike drugih slovanskih narodov kakor tudi od zahodnoevropske. Gre nam prej za to, da razložimo romantiko v jugoslovanskih literaturah na širši primerjalni osnovi in da na ta način dojamemo njeno celotno dinamiko ter tiste značilnosti, ki bi brez primerjalnega vidika še zdaleč ne bile tako jasne.

Zasledovati razvoj in preobrazbo romantike na kateremkoli ozemlju slovanskega juga pomeni, obrniti pozornost od problematike t. i. velikih literatur, ki so bile v preteklosti žarišča literarnega dogajanja in umetnostnih bojev, ter jo usmeriti k literarnemu procesu malih, takrat večinoma t. i. nedržavnih narodov, ki so v prvi polovici 19. stoletja šele iskali poti in načine, kako se rešiti kulturnega provincializma, kako razširiti svoje do tedaj ozko obzorje in izbojevati domači literarni ustvarjalnosti širši mednarodni prostor, se nato oddeliti od njegovih miselnih tokov ter se zopet vrniti vanje kot aktivirajoč dejavnik in splošno veljavna vrednota. To pomeni nadalje, upoštevati vse posebne funkcije, ki so jih morale te literature izpolnjevati v narodnem in družbenem življenju svoje dobe.

Naposled, čeprav nikakor ne na zadnjem mestu, predpostavlja študij jugoslovanske romantike trajno in dosledno oziranje na domačo slovstveno tradicijo, zlasti ustno, ki ni odigrala pri oblikovanju romantične literarne ustvarjalnosti nič manjše vloge kot včasih tako poudarjene tuje pobude in vplivi.

V celotnem obdobju, v katerem se je v jugoslovanskih literaturah oblikovala in razvijala romantika, je stopala v ospredje dvojna razvojna tendenca: konvergentna, težeča k integraciji posameznih ozemelj slovanskega juga v višjo južnoslovansko enoto, ter skupaj s to tudi nasprotna tendenca, usmerjena k njihovi osamosvojitvi. To se ni kazalo samo v območju družbenega in političnega razvoja, kot o tem pričajo predvsem dogodki v zvezi z ilirskim gibanjem, njegovimi privrženci med Slovenci in Srbi (na Ogrskem in v srbski kneževini), temveč tudi v poteku samega literarnega procesa. Če hočemo doumeti resnično podobo romantike v jugoslovanskih literaturah, moramo dosledno uveljaviti ta dvojni vidik, ki nam omogoča tako podrobno opredelitev notranje dinamike in individualnih prispevkov posameznih narodnih variant jugoslovanske romantike (srbske, hrvatske in slovenske) kot tudi določitev nekaterih njenih skupnih značilnosti ter s tem tipoloških posebnosti, ki jo ločijo od romantike drugih evropskih literatur, slovanskih in neslovanskih.

Dvoje nevarnosti je v zadnjem polstoletju ogrožalo študij romantike v slovanskih literaturah, pa naj je šlo za problematiko znotraj ene same narodne literature ali za splošnoslovanski primerjalni pogled. Prva nevarnost je bila (posebno v začetku) prizadevanje za nekako panromantično podobo, ki je združevala pod zelo natančno oznako t. i. slovanske romantike tako različne, pogosto kar protislovne pojave, kot so bili Čelakovský, Kollár in Mácha; Slowacki, Mickiewicz in Krašiški; Puškin in Lermontov; na slovanskem jugu pa Kopitar, Prešeren in Vraz, Mažuranič, Kukuljevič in Preradović, Milutinović, Karadžić, Njegoš in Radičević. Skupaj s tem se je pojavljal literarnozgodovinski apriorizem, ki je skušal slovansko romantiko osvetliti in izvajati pretežno iz tujih vzorov in pobud. Literarni zgodovinarji so primerjali (pogosto mehanično) zunanje znake in pojave zahodnoevropske romantike s podobnimi tendencami v slovanskih literaturah, pri čemer so izhajali iz idejno umetniških značilnosti tujih literatur, navadno nemške, ter nato iskali enake ali analogne lastnosti pri Slovanih. Tako so bili nasilno vtaknjeni v sheme, prevzete od drugod, taki individualni pojavi slovanske literarne romantike, ki so v resnici zrasli iz drugih življenjskih pogojev in drugačne literarne tradicije¹.

Šele z leti se je uveljavila težnja, da bi razlikovali in oddelili pravo romantično produkcijo od mejnih pojavov iz obdobja, ki je vladalo pred romantično epoho, pa naj je šlo za dediščino sentimentalizma, predromantike ali t. i. starejše romantike. Manjkali niso niti poskusi, ki so hoteli enkratnost posameznih pojavov absolutizirati, dokazujoč, da se ne dajo zaobjeti z romantičnimi kategorijami. Ta skrajna tendenca se je pokazala npr. pri vrednotenju Prešernovega, predvsem pa Máchovega pesniškega dela, vendar ni naletela na širši odziv.

Druga nevarnost je iz novejšega časa in je v glavnem zaznamovala delo raziskovalcev v slovanskih deželah. Šlo je zlasti za takšno pojmovanje in takšen pristop, ki je presojal romantiko v slovanskih literaturah takorekoč »zviška« — kot golo predstopnjo ali kot »oviro« v razvoju k realistični usvojitvi in upodobitvi sveta in ki je posamezne protagoniste romantičnega obdobja (Puškina, Lermontova, Čelakovskega, Mickiewicza idr.) vrednotil glede na to, koliko se jim je posrečilo premagati to romantično »epizodo« in dospeti do favoriziranega realizma. Tudi takšen postopek je pripeljal do deformacije resnične podobe literarnega procesa in zapeljal študij romantike v slepo ulico².

V zadnjih letih pa smo vendar bili priče prizadevanju za historično konkreten, nepristranski pristop, ki se je pokazal tako pri študiju romantike v posameznih narodnih literaturah kot pri poskusih širših primerjalnih pogledov. Z eno besedo je mogoče reči, da so rezultati diskusij, polemik in sporov o romantiki, ki jih je prineslo povojno četrstoletje, med drugim tudi diskusijske tribune vseh štirih dosedanjih slavističnih kongresov, prinesli spoznanje, da gre za zgodovinsko kategorijo in nikakor ne samo za estetsko ali nadčasovno. Romantika se javlja v vseh teh diskusijah in sporih kot konkretna literarna smer, ki se je v prvi polovici 19. stoletja postopoma uveljavila v skoraj vseh evropskih

¹ Najizraziteje so se te tendence pokazale v knjigi M. Murka, *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der slawischen Romantik, I. Die böhmische Romantik*, Graz 1897.

² Prim. npr. S. V. Nikol'skij, A. N. Sokolov, B. F. Stachejev, *Nekotorye osobennosti romantizma v slawjanskich literaturah*, Moskva 1958, 3—50.

literaturah in občutno vplivala na pretežni del takratne literarne produkcije. Njen nastanek, razvoj in spremembe so imele v posameznih narodnih literaturah mnogotero podobo, različen potek in časovne mejnike, kar je bilo odvisno od konkretnih zgodovinsko družbenih pogojev in individualnih umetniških dispozicij posameznih ustvarjalcev; kljub temu je romantika v svojih osnovnih potezah izpričala nekatere lastnosti, skupne celotnemu obdobju³.

Današnji zgodovinsko-primerjalni študij si prizadeva, da bi romantiki določil tako splošne in skupne značilnosti kot tudi njene nacionalne in individualne posebnosti.

2

Začetki romantike in njen kasnejši razvoj ter usoda spadajo na slovanskem jugu v obdobje nerazrešenih sporov in bojov za značaj enotnega knjižnega jezika in pravopisa ter za celotno usmeritev literarnega snovanja, pisanega v tem jeziku. Vendar se je ta osnovna skupna problematika pokazala na posameznih narodnostnih področjih slovanskega juga v različnih oblikah in na različne načine.

V srbski literaturi je šlo za spore in boje med jezikovno-literarno koncepcijo Vuka Štefanovića Karadžića, ki je dajal prednost štokavskemu narečju in književnosti, nastali na tej narečni osnovi, ter med privrženci starih »slaveno-srbskih«⁴ običajev in ustrezne orientacije. Tudi hrvaški ilirci so priznavali Vukov program in njegove reforme, ga v svojem okolju podpirali in bili pripravljeni opustiti starejšo tradicijo kajkavske književnosti, ki je sicer v tej dobi že stagnirala. Toda ilirski program je bil za Hrvate v svoji celoti toliko privlačen, da ni naletel na kako močnejšo nazorsko opozicijo in da je zmožgel mobilizirati razhajajoče se narodno tvorne in kulturne sile. Nazorske razlike znotraj ilirskega tabora, če so se sploh pojavile, niso v ničemer bistvenem rušile temeljne usmeritve družbenega in literarnega programa; šlo je prej za različne načine in poti, kako ta ilirski program uresničiti. Takšne narave so bile na primer diskusije o narodnem značaju ilirske književnosti, ki ga je hotel Stanko Vraz doseči z naslonitvijo na ljudsko slovstvo južnih in drugih slovanskih narodov, medtem ko so drugi ilirci poudarjali predvsem pomen dubrovniško-dalmatinske slovstvene tradicije⁴.

Slovenska literarna situacija je bila drugačna v tem smislu, da ni šlo za radikalno prekinitvev z jezikovno-literarno kontinuiteto kot pri Srbih in Hrvatih. Tudi pristop k novemu pravopisnemu sistemu, t. i. gajici, ki je zblížala Slovence tako s Srbi kot s Hrvati, je potekel brez pomembnejših sporov z zagovorniki stare, močno omajane rabe. Do ostrega načelnega trčenja pa je prišlo zato ob vprašanju celotne orientacije slovensko pisane literarne ustvarjalnosti, in to med velikopotezno in modernejšo koncepcijo t. i. čbeličarjev s Čopom in Prešernom na eni strani ter v preteklost zagledanimi konservativnimi predsta-

³ Prim. Felix Vodička, *Genese romantického hrdiny v české literatuře*. Příspěvek k otázce specifičnosti českého romantismu, v: Československé přednášky pro IV. Mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě, Praha 1958, 311—331. Ponatisnjeno v avtorjevem izboru *Česty a cíle obrozenecké literatury*, Praha 1958, 149—202. Prim. dalje *Ke sporům o romantismus, zvláště Máchův*, Plamen 4(1962) 101—103. Knjižna izdaja v zbirki *Struktura vývoje*, Praha 1968.

⁴ Prim. Antun Berac, *Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije: Književnost ilirizma*, Zagreb 1954, 149—160.

vami Kopitarja in njegovih privrženecv na drugi. (Temu konfliktu so bili v poznejših letih, ko je Prešeren že vsem navkljub uveljavil svojo zahtevno predstavo o literarni ustvarjalnosti z izdajo »Poezija«, podobni spori o smislu pesniškega dela Branka Radičevića, ki so mu konservativno misleči Srbi odrekli pravico do izražanja lastne osebne problematike v pesmih in to v imenu podobno motiviranih »narodnih potreb« ter »rodoljubja«.)

Slovensko meščanstvo Prešernove dobe ni imelo (kot hrvaško) svojega narodnega programa in svoje prerodne ideologije. Meščanske vrste, ki so pri Hrvatih predstavljale največjo oporo narodnemu gibanju in ilirskemu programu, so bile na Slovenskem podvržene procesu raznarodovanja. Zato je bilo razumljivo, da je Prešeren poskušal vplivati na raznarodeno meščanstvo in slovensko inteligenco z umetniško silo poezije v prerodnem duhu, prepričan, da bi morala kakršenkoliže življenjski prerodni program ter literarno prizadevanje nujno računati tudi z njunim interesom in udeležbo. Tudi Prešeren je hotel zastaviti svoj literarni program in svojo lastno pesniško ustvarjalnost v službo narodnostnemu in družbeno političnemu boju; vendar pri tem ni hotel odstopiti od svojih zahtevnih predstav o literarnem ustvarjanju kakor tudi ne od avtentičnih vrednot, ki bi jih moral žrtvovati pri izpolnjevanju najrazličnejših družbenih funkcij, potrebnih tedanjemu družbenemu organizmu. Zato se je tudi Prešernova koncepcija literature, angažirane v narodnostnem in družbenem boju, v njegovi lastni ustvarjalni praksi uresničevala na drugačen način kot npr. pri Njegošu ali Mažuraniću, saj je v mnogo večji meri uveljavila pesnikov lastni subjekt⁵.

Različnost družbenih in literarnih razmer na posameznih narodnostnih področjih slovenskega juga zgovorno dokazuje dvojni pomen Kopitarjevega delovanja. Medtem ko so postali Kopitarjev prerodni program, njegovi nazori in pobude navdihujoča sestavina epohalnega delovanja Vuka Karadžića in preko njega vplivali tudi pri nastanjanju in oblikovanju srbske romantike, so v sami Sloveniji delovali prej nasprotno: kot nazorska opozicija in ovira v razvoju prav takega literarnega programa in take romantično orientirane tvornosti, izzivajoč konflikte in trenja s koncepcijo, ki sta jo zagovarjala Čop in Prešeren⁶.

3

Zdaj pa poskusimo s stališča izbrane teme s kratko oznako nekaterih tipičnih in reprezentativnih del vsaj v obrisih naznačiti podobo in funkcijo romantične poezije v posameznih jugoslovanskih literaturah.

Iz Prešernovega pesniškega opusa sodijo v ta krog verzi, nastali v tridesetih letih, med njimi zlasti »Sonetni venec« (1834) in »Krst pri Savici« (1836), Prešernov najboljšežnejši epski tekst. Obe deli notranje spaja dvojno doživetje individualne pesnikove usode in družbeno narodnostnega položaja Slovencev, majhnega nesvobodnega naroda, katerega eksistenca je stoletja visela na niti. Če sprejmemo Kosovo razčlenitev Prešernove poezije na tri osnovne tipe pesni-

⁵ Prim. Juraj Martinović, *O nekim specifičnostima slovenačkog romantizma u odnosu prema srpskom i hrvatskom*, Putevi 16/1970, 129—139.

⁶ Prim. Anton Slodnjak, *O dramatičnem razvoju naše romantike*, Jezik in slovstvo 12/1967, 33—42.

kove izpovedi — erotičnega, življenjsko nazorskega ter nacionalno kulturnega in družbenega — predstavljata prav ti dve deli njihovo najpopolnejšo sintezo⁷.

V »Sonetnem vencu« kakor tudi v »Krstu pri Savici«, povesti v verzih, sta postavljena v nasprotje Prešernovo tragično dojetje sveta, pogojeno s pesnikovim poznavanjem lastnega položaja v sodobni družbi, indiferentni do usode naroda in do duhovnih vrednot, ter zgodovinska perspektiva takšne ureditve sveta, v kateri bi se te vrednote lahko uveljavile in pomagale izbojevati tudi lepšo prihodnost slovenskega naroda. Preko erotične izpovedi in posameznih tragično-pesimistično uglasenih sonetov, ki izpovedujejo takó brezupne notranje situacije lirskega junaka kot tudi težak položaj celotnega naroda, izražata obe stvaritvi kot celota Prešernovo prizadevanje, da bi s harmonizirajočo silo umetnosti premagal disonanco tragičnega življenjskega občutja in hkrati prepričanje, da je prav ustvarjanje umetniških vrednot ustvarjalčevu najučinkovitejše orožje v družbenem in nacionalnem boju. Zato je tudi mogoča primerjava Prešerna z Orfejem, saj je aktualiziral mit o odrešilni moči umetnosti v povsem konkretni zgodovinski situaciji slovenskega naroda⁸.

Geneza Prešernovega romantičnega junaka pomeni tako hkrati rojstvo novodobnega človeka in njegove problematike v slovenski literaturi, človeka, ki preko romantične poezije izraža tragično doživetje svojega človeškega deleža, družbeno-nacionalnega in individualno-eksistencialnega.

Tudi za »Djulabije« (knjižna izdaja 1840, časopisna v Danici že leta 1837), najpomembnejše delo Stanka Vraza, ki je bil Prešernov literarni učenec in idejni nasprotnik, ko se je priključil ilirskemu gibanju, je značilna ista spojitev pesnikove osebne problematike s problematiko vsega naroda, spojitev ljubezenskih in rodoljubnih čustev. Kljub zunanji tematsko motivni podobnosti ali sorodnosti »Djulabije« (kot tudi druga Vrazova dela) ne predstavljajo tako radikalnega razhoda z dotedanjimi tradicijami južnoslovanskega pesništva kot Prešernove romantične stvaritve. Ostale so v okviru ilirske poezije tridesetih in štiridesetih let. Podoba, kakršno ima v »Djulabijah« osrednja tema in pa detajlna motivika ljubezni do ljubljene žene in do zaslužjene domovine (spojena z vseslovansko idejo, ki jo je okreplil z ideali vsesplošnega humanizma), kaže prej na starejše tradicije prerodne poezije, zlasti na Kollárjevo »Hčer Slave«. Od te poezije se razlikuje deloma po vsestranski naslonitvi na ljudsko poezijo, ki jo izpričuje že sama oblika (krakovjak, ki je temeljni gradbeni element dela in je po Kollárjevem zgledu razdeljen na nekaj spevov), deloma pa po tem, da so proti »Hčeri Slave«, ki se velikopotezno obrača v celotni slovanski svet, v njegovo preteklost, sedanost in prihodnost, »Djulabije« osredotočene na slovanski jug, podarjajoč idejo južnoslovanskega zedinjenja v duhu ilirskega programa; končno tudi po tem, kar je z našega stališča najpomembnejše: »Djulabije« predstavljajo jasen odraz romantičnega občutenja, ki prerašča t. i. »odmevno« metodo in izraža ustvarjalčeve lastne ideje, čustva in predstave. Subjektivna usmerjenost »Djulabij« je sicer dana že z njihovo žanrsko naravo: po Vrazovih lastnih besedah predstavljajo nekak dnevnik v verzih, pesniški letopis njegove ljubezni do Ljubice Cantilyjeve (in ne morda namišljene Mine) ter njegove domovinske ljubezni.

⁷ Prim. Janko Kos, *Prešernov pesniški razvoj*, Ljubljana 1966.

⁸ Prim. Juraj Martinović, cit. delo, 134.

Mažuraničev ep »Smrt Smail-age Čengića« (1846) je že docela očitna konkretizacija miselnosti in nazorov, ki so bili lastni ilirskemu gibanju: konkretizacija v tem, da je avtor, čeprav Hrvat, izrazil v duhu ilirske ideologije, v imenu vseh južnih Slovanov kot nedeljivega dela enotnega slovanstva, solidarnost z bojem črnogorskega ljudstva proti turškim zatiralcem; v tem, kako je znal avtor v tem svojem najboljšem delu spojiti hrvaštvo in slovanstvo s svetovnostjo in tako razširiti aktualno črnogorsko narodno problematiko do vsečloveške veljavnosti v nadčasovnem smislu; v tem, kako je pokazal tedanjemu svetu težak položaj zasužnjenih južnih Slovanov, ki se že desetletja borijo za nacionalno, socialno in versko svobodo, ter veličastno poslanstvo zedinjenega slovanstva v zgodovini; in končno v tem, kako je znal pesniško sintetizirati dotedanjo domačo in tujo književno tradicijo — od antične dediščine do nekaterih pobud sodobne romantike — in utelesiti tisočletne pesniške izkušnje v eni sami dovršeni podobi.

Simbioza ljudske in umetne književnosti, ki je značilna tako za Vrazovo kot za Mažuraničevo romantično ustvarjalnost, pa je dobila pri obeh avtorjih povsem različno konkretno podobo.

Vraz je uporabljal predvsem lirske elemente ljudskega slovstva, zlasti bogastvo ljudske lirske pesmi. To je bilo v skladu s celotnim značajem Vrazove pesniške ustvarjalnosti, katere težišče je bilo prav v liriki. Težnja je bila spojena z Vrazovim zbirateljskim zanimanjem, z njegovo usmerjenostjo na slovensko ljudsko pesem, ki je tudi v svojih umetniških viških pretežno lirska. Široka lestvica vplivov ljudske pesmi se pri Vrazu začinja s preprostimi odmevi, v katerih se pesnik še drži samo zunanje podobnosti, nadaljuje se z vrsto slovenskih balad, romanc in legend, v katerih je uporaba folklornih predlog že v mnogočem osebnejša in ustvarjalnejša, od tod pa prehaja k ilirskim »Djulabijam«, kjer se v skladu s celotno usmeritvijo dela odnos do folklorne še bolj razveže in se konča z Vrazovo satiro in epigramatiko, katere odvisnost od folklorne je zlasti na področju ustvarjalnih postopkov in izraznih sredstev sicer še zmeraj vidna, vendar pa mnogo teže določljiva.

»Odmevno« stopnjo je Vraz v svoji poeziji razmeroma hitro premagal z ustvarjalnejšo uporabo ljudskih prvin, kjer se je pesnikova subjektivnost uveljavljala v obliki samoizpovedi do te mere, da je preseгла folkloristična literarna pravila in si izdelala neposrednejši ter spontanejši način za upesnjevanje čustvenih doživetij, kot pa bi ga lahko dosegel samo z zunanjo, »objektivno« podobnostjo ljudski pesmi v smislu odmeva nanjo.

Mažuraničevo zanimanje za ljudsko slovstvo je bilo motivirano z drugačnimi razlogi, pa tudi konkretna uporaba njegovih elementov je posegala na druga področja ljudske ustvarjalnosti, v druge zvrsti in po drugačnih sestavinah. V začetku so ga na ljudsko slovstvo vezale predvsem izrazne in oblikovne poteze te umetnosti: preproščina in enostavnost izrazov ter podob, umerjenost in skladnost slovstvenih izdelkov. Šele namera, ustvariti »smrt Smail-age Čengića«, in delo za uresničenje te namere sta izsilili uporabo folklornega bogastva. In čeprav so se v njegovi umetniški stvaritvi uveljavile tudi druge pobude, iz katerih je zrasel Mažuraničev stil do neponovljive enkratnosti in posebnosti (vpliv Gundulića in drugih avtorjev dubrovniško-dalmatinske renesanse, zgledi sodobnih romantikov, zlasti italijanskih), delež ljudskega slovstva v celotnem delu

očitno prevladuje. To je bilo za delo, ki je težilo v bistvu k istemu cilju kot ljudska epika in se z njo tudi združilo v nacionalno in socialno osvobodilni učinkovitosti in ki se je s samo tematiko dotikalo literarni vrsti, ki je bila v južnoslovanski ljudski ustvarjalnosti najbolj razširjena in umetniško najbolj dognana — junaški pesmi, povsem razumljivo.

Njegošev »Gorski venec« (1847) je v vsej jugoslovanski romantiki najboljše in hkrati najbolj plastovito delo. Niti določitev žanra ni enopomenska, temveč niha med tradicionalnim epom v verzih in med latentno dramatsko obliko. Ta velikopotezni in umetniško dovršeni poskus črnogorskega vladike, da bi ustvaril nekakšno enciklopedijo črnogorskega narodnega življenja, nas upravičuje, da označimo delo kot stvaritev t. i. patriarhalne romantike in ga vključimo v razvojni tok, ki se začelja v srbski literaturi z delovanjem Vuka Karadžića in ima pred njim svojega najizrazitejšega predstavnika v S. Milutinoviću. S stališča naše teme je nemalo pomembna sorodnost »Gorskega venca« z Mažuranićevim »kratkim epom« »Smrt Smail-age Čengića«, sorodnost ne samo v tematiki, temveč tudi v mnogostranski uporabi elementov južnoslovanske folklore, zlasti junaške pesmi, h kateri sta se obe deli zatekli že po verz — deseterec (pri Mažuraniću je prepleten z osmercem). Podobno kot »Smrt« je vendar tudi »Gorski venec« po zgradbi novatorsko delo, nastalo iz teženj sodobne romantike, močno stratificirano ter v svojih ekspresivnih in reflektivnih sestavinah speto s tedanjim rodoljubjem, ki v junaških pesmih še ni prišlo do take veljave.

Novejše raziskave so prepričljivo dokazale, da *»označujejo to literarno vrsto romantična podoba z idealiziranimi junaki in njihovimi s črnimi barvami upodobljenimi nasprotniki, poudarjanje nacionalnega pomena boja teh junakov in podčrtovanje ekspresivnih elementov v opisovanih odnosih; v njej vladajo glede na način življenja iste razmere kot v junaških pesmih. Tudi junaštvo je oživel v epiki te dobe pravzaprav v podobi, prevzeti iz junaških spevov, vendar praviloma dopolnjeni z novim občutjem žrtvovanja za domovino, s sočutjem do njenega trpljenja, z refleksijami o usodi naroda ali vsaj z didaktičnim razmerjem do pripovednih dogodkov... , z zavestjo, da mora biti pripoved namenjena poučevanju naroda⁹.*

Čeprav je junaški ep na slovanskem jugu nenavadno živ še v kasnejših obdobjih, se v njih primerjaje z romantično produkcijo prešernovega tipa javljajo arhaizirajoče tendence južnoslovanske romantike.

4

Četudi je romantična ustvarjalnost južnih Slovanov rasla predvsem iz narodnostnega interesa in potreb ter iz individualne zavzetosti posameznih ustvarjalcev, se ni zapirala pred pobudami in vplivi razvojno naprednejših in umetniško dozorelejših tujih književnosti. Treba je reči, da so prav v obdobju romantike jugoslovanske literature kot celota prvič dosegle tako tesne in intenzivne stike

⁹ Prim. Věnceslava Bechyňová, *Počátky romantismu v literaturách jižních Slovanů*, v: *Studia Bohemoslovaca*, Brno 1970, 357—362.

z idejnim in ustvarjalnim dogajanjem v ostalih delih Evrope, da je prišlo celo do daljnosežnih premaknitev v hierarhiji literarnih vrst in zvrsti ter do sprememb v zvrstnih sistemih.

V zvezi s tem je treba pripomniti, da je bil razvojni ritem južnoslovanskih literatur (in celotnega balkanskega kulturnega področja) v primerjavi z zahodnoevropskimi literaturami ne le zapoznel, temveč tudi hitrejši — kot posledica te zapoznitve. Dolgim obdobjem prisilne stagnacije oz. različno motivirane narodnostne »samozadostnosti« je nenadoma sledil širok val »odpiranja oken v Evropo« — obdobje poskusov, da bi zenačili korak z literarnim dogajanjem drugod po Evropi in v svetu. S tem v zvezi sta do določene mere pomembnejša tudi pomen in iniciativa posameznih ustvarjalnih osebnosti, ki so se morale ob teh izravnavaajočih težnjah boriti s problemi in pobudami, katerih reševanja so se v drugih literaturah (npr. tudi v češki) lotevale cele skupine pripadnikov nekaj generacij. Primer za to sta prav na začetku romantične epohe Vukov boj v srbski literaturi in Prešernov v slovenski. Še bolj zapletena in prisotna pa je bila ta problematika na začetku t. i. moderne.

Če hočemo spoznati širši mednarodni kontekst, v katerem se je oblikovala južnoslovanska romantika, moramo biti pozorni tudi na starejše literarne tradicije, ki so se uveljavljale skupaj z romantiko. Da so se pobude tuje romantike pri posameznih avtorjih realizirale skoraj vedno v okviru širšega kulturnega vpliva, je mogoče najnazorneje dokazati pri Prešernu. Slovenska literarna veda se je v zadnjih letih posvetila prav tej Prešernovi odvisnosti od tujih vzorov, tako da je danes mogoče ne samo dokončno določiti obseg, značilnosti in intenzivnost tujih vplivov na oblikovanje Prešernove romantične poezije, ampak tudi natančneje opredeliti njen enkratni prispevek romantičnemu pesništvu¹⁰.

Najnovejša Kosova dela so dokazala, da je Prešeren pustil ob strani sfero francoske in italijanske romantike ter poleg predromantičnih prvin upošteval ustvarjalne pobude iz obeh nemških romantičnih šol, starejše jenske in mlajše heidelberške, iz Byrona in byronizma in končno iz celotne slovanske romantike od Kollárja do Mickiewicza¹¹.

Iz teh različnih smeri, šol in obdobjev evropske romantike je Prešeren sprejel in razvil samo določene miselne, tematsko-motivne ter oblikovne prvine in to s stališča, ki je ostalo skozi vsa obdobja njegovega pesniškega ustvarjanja pravzaprav nespremenjeno. Na to stališče je odločilno vplivalo Prešernovo podoživljanje in razumevanje antične kulture, zlasti rimske, ki je že od pesnikove mladosti delovala na oblikovanje njegovega estetskega ideala. Vzporedno s to antično dediščino pa je deloval na Prešerna tudi miselni svet evropskega racionalizma in kriticizma, in to v širokem časovnem razponu od antičnih mislecev do pesnikovih zahodnoevropskih predhodnikov in sodobnikov. Romantika se kaže tedaj današnjim literarnim zgodovinarjem le kot eden od treh glavnih virov, iz katerih je zrasla Prešernova poezija do svoje enkratnosti in izvirnosti.

¹⁰ Prim. Anton Slodnjak, *Slovenska romantična poezija (1830—1848) v odnosu do slovanskih in neslovanskih literatur*, Slavistična revija 11/1958, 1—18. Isti, *Jugoslovanske književnosti v dobi romantike, njihovi medsebojni odnosi in mesto v svetovni književnosti*, Prostor in čas 1/1969, 393—403.

¹¹ Prim. Janko Kos, *Prešeren in evropska romantika*, Ljubljana 1970.

Če hočemo sedaj to prešernovsko varianto južnoslovanske in evropske romantike natančneje določiti, moramo nujno prodreti v samo jedro Prešernove pesniške izpovedi, katere osnova je dualistično doživetje konflikta med idealom in resničnostjo. Čeprav je ta dualizem v splošnih potezah skupen večini evropskih romantikov, čeprav zbližuje Prešernovo delo zlasti z Máchovim, se njegova konkretna motivacija, oblika in izraz pri Prešernu dovolj jasno razlikujejo od njihovega. Prešernu rešitev, s kakršno se srečamo pri Byronu in evropskem byronizmu, ni bila sprejemljiva: Prešeren ni videl izhoda v ponosnem individualizmu in solipsizmu izoliranega izkoreninjenca, ki se je namenoma obrnil stran od družbe in jo zatajil, ko je spoznal, da se zahtevani ideal ne more uresničiti; tudi ni sprejel rešitve, ki jo je ponujala nemška romantika — namreč beg pred resničnostjo v svet metafizike oz. verske spekulacije. Konflikt med posameznikom in družbo je bil za Prešerna konflikt znotraj konkretne družbene resničnosti; pesnik je težil k trajnemu ravnotežju med obema poloma in ne samo k absolutizaciji enega od obeh. Ko je spoznal, da takšnega ravnotežja v sferi osebnega življenja ni mogoče doseči, ga je poskušal uresničiti vsaj na področju pesniške ustvarjalnosti. In tukaj je po Kosu osnovni paradoks Prešernove romantične tvornosti: njegova poezija priča o nerešljivem konfliktu med posameznikom in svetom, med idealom in resničnostjo, je nekako fascinirana z željo po razkritju konfliktnosti teh odnosov v njihovih najrazličnejših podobah, pri tem pa je sama veličastna konkretizacija ravnotežja in harmonije vseh posameznih sestavin. umetniška realizacija ideala, katerega nedosegljivost izpoveduje njeno idejno jedro¹².

V primeri s Prešernovimi romantičnimi stvaritvami se *ilirsko pesništvo* ne odlikuje po tako izkristalizirani in k določenemu cilju težeci romantični usmerjenosti. V širokem kompleksu evropske romantike, ki je prispevala k nastajanju hrvatske poezije tridesetih in štiridesetih let, najdemo poleg Kollárja še Puškina in Mickiewicza, Byrona, Hugoja, Leopardija, kasneje tudi Heineja in pesnike Mlade Nemčije. To zanimanje za tako raznorodne, včasih prav protislovne pojave deluje na prvi pogled kot nazorski eklekticizem. Podrobnejši študij pa pokaže, da je šlo pri ilirskih pesnikih večinoma za premišljen izbor iz sprejetih vrednot. Iz širokega kompleksa evropske romantike so ilirci sprejemali zlasti take elemente, s katerimi so lahko podprli narodni in slovanski značaj svoje lastne pesniške ustvarjalnosti, ki je ustrezala usmerjenosti celotne ilirske literature. Ilirski pesniki so povzdigovali ne samo Kollárja ampak tudi Mickiewicza in Puškina kot vzor pisateljev v narodnem duhu ter izrazu, in to ne glede na njih negativno vrednotenje v Kollárjevi »Hčeri Slave«¹³.

Čeprav so se ilirci prištevali k romantičnim pesnikom, jih to ni odvrčalo od kritičnega, včasih kar odklanjajočega stališča do nekaterih skrajnih posebnosti zahodnoevropske romantike, kot so bili kult ponosnega in kljubovalnega individualizma, subjektivistična eksaltacija, občutek utrujenosti, melanholije in življenjske prenasičenosti, zagledanost v eksotiko in fantastiko, družbeni nekonformizem, romantično svetobolje in razrvanost. V literaturi, ki je izšla iz boja

¹² Prav tam, 262.

¹³ Prim. Krešimir Georgijević, *Romantizam kod Hrvata*, Letopis Matice srpske 134/1958, knj. 382, 295—314; Ivo Frangeš, *Evropski romantizam i hrvatski Preporod*, Kolo 1967, br. 8—10. Prim. tudi *Hrvatska književnost prema evropskim književnostima*, Zagreb 1971.

majhnega, nedržavnega naroda za politično svobodo in katere glavno poslanstvo je bil kulturni dvig širokih ljudskih množic ter težnja k narodnemu zedinjenju, drugače niti ni moglo biti. Če so se npr. Byron in drugi romantiki zatekali v orientalsko eksotiko, sta se ta eksotika in orient pri ilirskih pesnikih boleče skonkretizirala v stoletnem boju južnoslovanskega ljudstva proti turški nadvladi. Tudi romantični titanizem s svojim kultom močnega posameznika je doživel v pesniški praksi ilircev idejno prevrednotenje najizraziteje pri Mažuraniću, katerega Smail-aga, ki so ga turški sovorniki slavili kot junaškega bojevnikar, je bil v umetniško najboljšem delu ilirskega pesništva upodobljen kot nasilnik in tiran, kot sovražnik južnoslovanskega ljudstva in vsega krščanstva.

Romantični vplivi so predstavljali ilirskim pesnikom enega od virov nove liričnosti in domišljije, ki so njihovem občutenju in izražanju mnogo bolj ustrezali od npr. Kollárjeve pesniške metode. K tem tujim vzorom so se tem raje zatekali, ker je šlo praviloma za pesnike, ki so bili kot Byron, Hugo ali Heine aktivni borci za svobodo narodov in za družbeni napredek. Vplivi zahodnoevropske romantike (sprejeti in posredovani preko del drugih slovanskih pesnikov, najpogosteje Puškina in Mickiewicza) so se najjasneje pokazali zlasti pri Mažuraniću (»Smrt Smail-age Čengića«), Demetru (»Grobniško polje«) ter v Preradoviću, Kukuljeviću in Vrazovi liriki. Način, kako so ilirski sodobniki vrednotili Mažuranićev ep, nam kaže, da so umetniško dovršenost te najslavnejše stvaritve ilirske literature presojali po romantičnih kriterijih¹⁴.

Čeprav odnos *srbskega* in črnogorskega romantičnega ustvarjanja do evropske romantike do danes ni bil raziskan s tako detajlno analizo kot v slovenski in hrvaški romantiki, je mogoče glede na današnje stanje raziskav ugotoviti, da je šlo tako v delu Sime Milutinovića kot tudi v Njegoševem delu za včlenjanje romantičnih elementov v širši kontekst tujih kulturnih vplivov. Pobude iz Shelleyja, Puškina, Lamartina in Novalisa so bile za avtorja »Luče mikrokozma«, »Gorskega venca« ter vrste kozmičnih in spiritualnih pesmi samo eden od virov pesniške miselnosti in domišljije; obe sta se kultivirali ob mnogih drugih vzorih — v širokem razponu od antičnih in antikizirajočih avtorjev preko starega in novega zakona, hebrejske in orientalske pesniške tradicije prav do klasicistov. Novejše študije so prepričljivo dokazale, da je bil tisti nekda tako poudarjeni vpliv Miltonovega »Zgubljenega raja« in Dantejeve »Božanske komedije« na genezo »Gorskega venca« v resnici mnogo manj odločilen kot npr. vpliv pesniških tradicij južnoslovanskih muslimanov iz 16.—18. stoletja, ki so pisali svoja dela ne samo v perzijskem in turškem jeziku, ampak tudi v srbohrvaškem¹⁵.

5

Iz dosedanjega orisa te problematike bi moralo biti jasno, da so bili posamezni literarni pojavi, spojeni s predstavo o romantiki, na slovanskem jugu do te mere raznorodni, mnogoteri in narodnostno ter osebno individualizirani, da se jih ne bi dalo brez poenostavljajočih deformacij spraviti na skupni imenovalec. Njegošev »Gorski venec«, Mažuranićeva »Smrt Smail-age Čengića«, Prešernov

¹⁴ Prim. Krešimir Georgijević, cit. delo, 308.

¹⁵ Prim. Miodrag Popović, *Istorija srpske književnosti: Romantizam I*, Beograd 1968, 224—225.

»Krst pri Savici« in njegov »Sonetni venec«, Vrazove »Djulabije«, »Gusle i tambura« in naposled lirika Branka Radičevića so med seboj močno različna dela, različna tako po družbeno-nacionalni in subjektivni problematiki posameznih ustvarjalcev kot po svoji notranji umetniški organizaciji in pesniški zgradbi. Če hočemo kljub takšni narodnostni izvirnosti in individualni neponovljivosti iskati skupne tipološke poteze, ki bi omogočile točno opredeliti romantiko v jugoslovanskih literaturah glede na romantiko drugih slovanskih narodov in zlasti zahodne Evrope, moremo v osnovnih obrisih nakazati tale dejstva:

Gre predvsem za spoj osebne ustvarjalčeve problematike s problematiko narodnega kolektiva, katerega glasnik se je ustvarjalec čutil, za dejavno spetost srbskega, hrvaškega, slovenskega in črnogorskega pesnika z osvobodilnimi silami in bojem narodnostne skupnosti. Ta idejna simbioza osebne in družbene je imela pri vseh pomembnih predstavnikih južnoslovanske romantike vpliv na genezo t. i. romantičnega junaka in na umetniško transformacijo drugih romantičnih predstav, nazorov in pesniških podob.

Druga značilnost bi bila simbioza ljudske ustne in pa pisane književnosti, ki je na različnih stopnjah, obsegu in z različno močjo vplivala na značaj romantične ustvarjalnosti, in to v vseh njenih sestavinah — od temeljne idejne ravnine preko posebne umetniške zgradbe do subtilnih vprašanj stila in metrike. Medsebojni odnos obojih književnosti je bil v delih južnoslovanskih romantikov tako tesen in mnogoter, da ga ne moremo zaobseči niti s predstavo o včlenjevanju folklore v umetno književnost. Mogoče je nasprotno reči, da je pravo jedro romantične literarne ustvarjalnosti, zlasti srbske in hrvaške, zrastle prav iz ljudske umetnosti in da so bile vse ostale literarne težnje le v posebnem odnosu do nje.

Naslednja tipološka posebnost je neke vrste stilska zmeda ali v nekaterih primerih umetniška sinteza, spajajoča elemente romantične poetike z dediščino starejših razvojnih obdobij: predromantike, sentimentalizma, klasicizma in tudi renesanse (pri Mažuraniću) ter antike (pri Mažuraniću, Njegošu in Prešernu). Od tega je do precejšnje mere odvisna tudi ugotovitev, da na slovanskem jugu še zdaleč ni bilo tako ostrega in korenitega preloma med klasicizmom in romantiko kot v večini drugih evropskih literatur; tudi kasnejši prehod od romantično usmerjene ustvarjalnosti k nastopajočemu realizmu je potekal počasi in kontinuirano.

Pri razlagi specifičnih posebnosti romantike v literaturi jugoslovanskih* narodov končno tudi ni mogoče spregledati dejstva, da so prav preko romantičnih del jugoslovanske književnosti kot celota prodrle do širše mednarodne zavesti in ustvarile vrednote, ki so postale trajni sestavni del evropske in svetovne kulture¹⁶.

Prevedla
Milena Turnšek

* Termin je preširok, saj avtor V. K. v sestavku ne obravnava vprašanja romantike v makedonski književnosti. *Op. ur.*

¹⁶ Prim. Julius Heidenreich, *Jak se dívat na srbocharvátský romantismus*, Československo-jihoslovanská revue 9/1939, 179—191.

O ZAPISANIH PRIMERIH URADNE SLOVENŠČINE IZ 16., 17. IN 18. STOLETJA

(Nadaljevanje in konec)

Tako glede na funkcijo kakor po obliki tvorijo posebno skupino prisežnih obrazcev vzorci za poklonitvene ali podložniške prisege. To so slovesne zaobljube, podane v obliki priseg, s katerimi so podložniki v najširšem pomenu besede obljubili deželnemu gospodu zvestobo in poslušnost. Takšno priseganje je bilo izključno moška zadeva in je bilo v navadi ob nastopu vlade novega deželnega gospoda, razen tega pa za posameznike, kadar so dosegli predpisano starostno dobo ali pa si pridobili posestvo v mejah oblasti, ki ji je bilo treba priseči. Takšna prisega ni pomenila uvajanja nekih novih obveznosti, ampak le potrditev že obstoječih in ustaljenih.

V skladu s fevdalnim pravom je nastala tako imenovana *fevdna prisega*, poklonitvena prisega vazalov. Čeprav pri nas prevladuje mišljenje, da je bila naša nekdanja fevdalna gospoda nemška ali ponemčena, nam ohranjeni slovenski obrazci za fevdne prisege pričajo, da je v naših deželah bilo tudi plemstvo, ki ni znalo drugega jezika razen slovenskega, sicer bi slovenski prisežni obrazci ne bili potrebni. Takšne obrazce za fevdne prisege objavljata in komentirata predvsem dve študiji, Metoda Dolenca Dvoje slovenskih fevdskih priseg (ČZN 1911, str. 33—46) in Frana Kotnika Dvoje slovenskih fevdnih priseg (ČZN 1913, str. 26—35). Najpomembnejši je prisežni obrazec v zaprisežni knjigi notranjeavstrijske vlade, ki se je ohranila v arhivu višjega deželnega sodišča v Gradcu. Obrazec je veljal za nekdanje notranjeavstrijske dežele Štajersko, Koroško in Kranjsko ter za pokneženo grofijo Goriško. Nemški obrazci v istem zborniku so namreč določeni za posamezne dežele in službe, slovenski pa je kakor italijanski splošen; potemtakem je vlada upoštevala možnost prisežnikov, ki govorijo slovenski jezik, iz vseh notranjeavstrijskih dežel. Ta zaprisežna knjiga s slovenskim obrazcem, ki se mu pridružuje tudi »bolj hrvaški« obrazec, najbrž za fevdalce iz vzhodnega obrobja Štajerske, je bila napisana za vlade cesarja Ferdinanda III. po letu 1637. Uporabljala se je še pod njegovimi nasledniki, kakor dokazujejo dostavki in popravki v tekstih, in to kljub temu, da je »že Leopold I. izdal generalni mandat z dne 13. aprila 1665..., da fevdskih priseg sploh ni treba« (Dolenc, cit. d. str. 44). Za vladanja Marije Terezije (1740—1780) je nastala celo nova zaprisežna knjiga notranjeavstrijske vlade, v kateri pa sta slovenski in »bolj hrvaški« obrazec združena v jezikovno mešano »slovensko ali hrvaško fevdno dolžnost«. Razen teh dveh prisežnih obrazcev za deželnoknežje fevde se nam je ohranila še fevdna prisega krškemu škofu iz leta 1653. Tudi ta prisežni obrazec ni pokrajinsko vezan, saj je imel krški škof vazale razen na Koroškem še na Kranjskem in Štajerskem.

* Glej opombo v JiS XVIII, 6, str. 193.

Slovenski obrazci za fevdno prisego imajo dvodelno obliko. Prvi del je nagovor, ki vsebuje celoten uradni naslov deželnega gospoda in dolžnosti vazala, njegov glavni stavek pa se glasi: »Vi boste obljubili inu perségli . . . nášimu gna-dlovístimu gospúdu . . . zvest inu pokóran biti . . .« (Dolenc, o. c. str. 35.) Skoraj enako v prisegi krškemu škofu: »Vi bodete . . . na vaše duše mesti obljubili nih firstovej svetlosti . . . pokorni ino strežejoč biti . . .« (Kotnik, cit. d. str. 32-3). Ta tekst je brala od vladarja oziroma škofa pooblaščen oseba, drugi, krajši del prisežnega obrazca pa je moral izgovoriti prisežnik sam s tremi dvignjenimi prsti desnice. Ta, drugi del prisežnega obrazca oziroma prisežni obrazec v ožjem pomenu se je npr. v krški prisegi glasil: »Vse le-tu, kulikaj je mene napred brano, obljubim jest . . . resnično ino terdno deržati.« (tam, str. 33.)

Podobno dvodelno zgradbo, pogosto s še bolj razširjenim prvim delom, so imele *prisege kmetov*. Doslej so bila najdena le besedila takšnih priseg iz škofjeloškega gospostva, pripadajočega škofiji v Freisingu (Brižinju) na Bavarskem, in iz blejskega gospostva škofov v Brixenu na Tirolskem, ki jih je objavil in komentiral Milko Kos (GMDS 1941, str. 71-4). Tu sta objavljena teksta priseg škofjeloških kmetov iz let 1615 in 1618 ter prisega blejskih kmetov iz leta 1629. Žal niso doslej najdeni nobeni podobni prisežni obrazci za kmete domačih zemljiških gosposk, da bi lahko sodili, ali je bilo zapriseganje kmetov pri nas splošno v navadi, ali pa so si z njim hotele zavarovati svoje posesti le oddaljene škofije, oplašene zaradi kmečkih uporov, ki so prizadeli tudi njihovo posest.

Med podložniške prisege sodi tudi *meščanska prisega*. Meščani so prisegali kadar jih je neko mesto sprejelo med svoje meščane. Pogoji za sprejem med meščane je bila polnoletnost domačih meščanskih sinov, za priseljene tujce pa daljše bivanje v mestu in nakup hiše, včasih pa še vrsta drugih zahtev, kakor npr. poroka z domačinko. Kdor je hotel postati meščan nekega mesta, je moral za to zaprositi, plačati potrebno vsoto denarja, po odobritvi mestnega sveta pa slovesno priseči. Priseganje meščanov je dokumentaristično izpričano za več slovenskih mest, besedila slovenskih prisežnih obrazcev pa so se ohranila le za Kranj in Ljubljano. Obrazec za prisego kranjskega meščana sodi med najstarejše ohranjene slovenske prisežne tekste, s katerimi smo se že ukvarjali. Prisežni obrazec za ljubljanske meščane se je s skoraj enakim obrazcem za mestne prebivalce, ki še niso bili sprejeti med meščane, ohranil v dvodelni rokopisni prisežni knjigi v dunajski univerzitetni knjižnici. O tem ljubljanskem prisežnem kodeksu sta najobsežneje pisala in objavila tekste Franc Simonič (*Prisege Ljubljanskega mesta*, LMS 1884, str. 196—220) in Vatroslav Oblak (*Trije slovenski rokopisi iz prve polovice XVII. stoletja*, LMS 1887, str. 259—289). Nastanek kranjske prisega smo določili nekako z letalom 1531, ljubljanska pa je nastala v ali po letu 1619, ko je nadvojvoda Ferdinand II. postal nemški cesar. Po obliki sta si kranjska in ljubljanska meščanska prisega podobni, na kar je pokazal že Oblak (cit. d. str. 279), precej pa se razlikujeta od podložniških priseg fevdalcev in kmetov. Obrazec za meščansko prisego je celovit prisežni tekst, ki obsega v glavni prisežni stavek vpletene naslovljence, ki jim prisega velja, in vse dolžnosti, ki jih mora meščan izpolnjevati. Kranjska prisega se obrača naravnost na deželnega gospoda, mestnega sodnika, mestni svet in mestno občino, ljubljanska pa samo »pruti gospudi Bogu, očetu nebeskimu«, ki mu obljublja, da bo pokoren deželnemu gospodu ter mestnemu županu, sodniku in svetu. Tako kranjski kakor ljubljanski meščan obljubljata »zvest, pokoren burgar biti« ter se

držati danih zapovedi in prepovedi. Nadaljnje obljube zadevajo posebna določila enega in drugega mesta ter varovanje mestnih koristi, zaključujejo pa se s ponovno splošno obljubo pokorščine, ki se v kranjski prisegi glasi: »... jenu vse to djati, koker enimu zvestimu burgerju pruti nega gospodšini pristoji jenu sliši«, v ljubljanski pa: »... se v le-tim vsim taku deržati, kakor se enimu brumnimu burgarju pruti njegovi gosposhini spodobi«. Temu v ljubljanski prisegi sledi, kaj mora meščan vse storiti, preden se za vedno izseli iz mesta; ta vrinek je v skladu z ukazom Ferdinanda II. iz leta 1599, ko je bil še samo nadvojvoda, s katerim je hotel omejiti izseljevanje ljubljanskih meščanov (Vrhovec, Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih, Lj. 1886, str. 17, 18). Kranjska prisega se zaključuje s stavkom: »Taku meni Bug pomagaj. Amen.« Skoraj enako ljubljanska prisega: »... kakor meni gospud Bug pomagaj na muj posledni dan inu ura. Amen.« Podobna zgradba obeh slovenskih prisežnih obrazcev za meščanske prisege, ki sta se nam ohranila s Kranjskega, pa tudi ponavljanje istih rečenic nam vzbujajo misel na obstajanje starejših slovenskih obrazcev za meščansko prisego, po katerih sta bila ohranjena obrazca prirejena, oziroma na neko tradicijo takšnih obrazcev.

Zunaj ozemlja nekdanje dežele Kranjske pa ne najdemo opore, da bi možnost take tradicije prisežnih obrazcev razširili tudi na druge slovenske dežele. Obe ohranjeni tržanski prisegi s Štajerskega sta mlajši in očitno prirejene po drugačnih, verjetno tujejezičnih starejših predlogah. Tekst tržanske prisege, ki je bila zapisana v tridesetih letih 18. stol. v Središču ob Dravi, je objavil Matej Slekovec (Kres 1882, str. 523), mozirsko tržansko prisego iz leta 1740 pa je objavil in komentiral Franc Kotnik (ČZN 1926, str. 133-7).

Skupaj z obrazci kranjske in ljubljanske meščanske prisege so se nam ohranili tudi prisežni obrazci za *službene prisege* mestnih funkcionarjev, uslužbencev in zakupnikov. Po zgradbi so ti prisežni obrazci podobni obrazcem meščanskih priseg, le da navajajo posebne dolžnosti določene funkcije ali službe namesto splošnih meščanskih obvez. Tako prisego je moral dati vsak mestni funkcionar, uslužbenec in zakupnik mestnega privilegija ob nastopu službe. Kranjski prisežni obrazci vsebujejo le prisego mestnega sodnika in prisego mestnih svetovalcev. Ker sta obe prisegi za najvišje mestne funkcionarje, ki so hkrati imeli tudi deželsko sodišče, torej sodišče za težje kriminalne primere na ozemlju med Kokro in Tržiško Bistrico do Karavank, zapisani v slovenskem jeziku, nam je to pomembno pričevanje, da so najvišje mestne službe še v prvi polovici 16. stoletja zasedali domačini, ki jim ni bilo treba znati drugega jezika. Pač pa je moral biti očitno nemščini vešč mestni pisar, ker so naslovi kranjskih prisežnih obrazcev zapisani v nemškem jeziku. Povsem drugače pa je bilo slabih sto let pozneje v Ljubljani. Tu nam zgolj nemške prisege v zborniku prisežnih obrazcev kažejo, da so morali obvladati nemški jezik vsi mestni funkcionarji, tako župan, mestni sodnik in mestni svetovalci, od katerih so bili nekateri posebej zapriseženi še kot blagajnik, pomočnik blagajnika, nadzornik bolnišnice, pomočnik nadzornika bolnišnice, davkarji in registrator. Enako je veljalo za mestne pisarje in slugo. Za nižje magistratne uslužbence, stražnike in biriče, kakor za zakupnike mestnik privilegijev, vinske in solne »merčune«, carinika pri »vodnih vratih«, pa tudi za mestne gozdarje in tesarje znanje nemščine ni bilo potrebno, kar dokazujejo samo slovenske ali slovenske in nemške prisege za te poklice in službe. Vzrok za te velike razlike v jezikovnih zahtevah med prvo

polovico 16. in prvo polovico 17. stoletja moramo iskati predvsem v uvedbi nemškega uradnega jezika z letom 1555, medtem ko se narodnostna struktura naših mest v tem času kljub večjemu dotoku zlasti italijanskih priseljencev ni bistveno spremenila. Za najvišje funkcionarje drugih naših mest in trgov nimamo slovenskih prisežnih obrazcev, izjema je le prisega središkega župana, ki pa je bila zapisana šele po letu 1763 (Kres 1882, str. 523).

Med službene prisega moramo uvrstiti še prisego davčnega prejemnika, ki je moral priseči zvestobo in poštenost kranjskim deželnim stanovom. Slovenski prisežni obrazec, ki je bil zapisan v prisežno knjigo dežele Kranjske 1661, je dvodelen kakor prisega fevdalcev in kmetov, tako da je prisežnik s kratkim prisežnim tekstom le potrdil, da bo izpolnjeval tisto, »kar je meni sedaj naprej držanu jenu branu« (N 1865, str. 60). Ni pa jasno, ali je bila prisega v splošnejši rabi, ali je bil slovenski tekst sestavljen samo za Petra Egra iz Kokre.

Preganjanje in iztrebljanje protestantizma v naših krajih je terjalo sestavo posebnega slovenskega obrazca za *protireformacijsko prisego*. Nastal je okrog leta 1600, sestavil pa ga je po vsej verjetnosti škof Tomaž Hren, ki je stal na čelu protireformacijskim verskim komisijam. Obrazec vsebuje obljubo zvestobe nadvojvodi Ferdinandu, je torej v prvem delu poklonitvena prisega, v drugem delu pa je verske narave in se glasi: »Pred usemi ričmi pak obene krive zapelavske lutriške zmote ali vere, ampak le same edine zveličanske svete karšanske jogerske katolske stare rimske vere se hočo deležen sturiti; zraven tiga tudi per obenim shodu ali ukupspravišču, v katerim bi se zuper to sveto katolsko pravo staro rimsko cerkov inu vero handlalu, govorilu ali rovalu, se nočem pustit najti, ampak teh istih se hočem popolnoma ogibat, kakor meni gvišnu gospud Bug pomagaj inu usi nega lubi svetniki. Amen.« (N 1858, str. 211). Tudi prisežna obrazca za ljubljanskega meščana in ljubljanskega mestnega prebivalca sta vsebovala takšen protireformacijski vstavek, vendar v bolj strnjeni formulaciji.

Najštevilnejšo skupino ohranjenih zapisov slovenskih priseg in prisežnih obrazcev pa tvorijo *prisega iz sodne prakse*, namreč zapriseganje sodnih strank in prič. Najstarejši obrazec te vrste najdemo tudi med kranjskimi prisežnimi obrazci. Vendar to ni tekst za kranjskega meščana, prisegajočega kot priča na sodišču, da bo govoril samo resnico in se ne pustil zavesti ali podkupiti, marveč je to tekst nagovora sodnika na zapriseženega meščana, ki nastopa kot priča na sodišču. Sodnik opominja meščana na njegovo meščansko prisego in na dolžnost pričati po pravici, kar meščan na sodišču potrdi le s tem, da se z dvema prstoma dotakne sodniške palice. Najstarejši slovenski prisežni obrazec za pričo pred sodiščem je med doslej ohranjenimi tisti, ki ga je našel Matej Slekovec v osrednjem arhivu nemškega viteškega reda na Dunaju, nastal pa je leta 1570 v komendi tega reda pri Veliki Nedelji na Štajerskem:

»Jaz N. prisežem v tom imeno Očeta ino Sina i svetega Duha, da jaz hočo to pravo božjo pravico ino resnico, na katero sem jaz postavljen, povedati ino ne zatajiti, ni ednomu talu priložiti ale vzeti, ne za mite, ne za lúbezni, ne za sovraštva volo, temeč to pravo božjo resnico povedati, tako mene stanovito ino resnično na moj poslednji den pomagati Oča i sin i sveti Duh, pomagaj i ta nega sveti Evangelij. Amen.« (IMK 1898, str. 47.)*

* Zaključna rečenica »pomagaj i ta nega sveti Evangelij« ne priča »o piscu s protestantsko orientacijo«, kakor je sodil Kidrič (Zgodovina slov. sl. od zač. do Zoisove smrti, Lj. 1929-38, str. 80), ker se ponavlja v spodaj objavljenih prisežnih tekstih (gl. str. 251-3), uporabljenih pred škofijskim cerkvenim sodiščem. Formulacija je prišla v prisežne tekste najbrž zaradi tega, ker so se nekoč prisežniki pri priseganju dotaknili evangeliarja ali pa biblije.

Drugi ohranjeni prisežni obrazci za priče so temu po obliki močno podobni, čeprav so nastajali na različnih krajih naše domovine in so nanje jezikovno vplivali različni dialekti. Temu bi lahko iskali vzrok v nemških predlogah, ki naj bi bile merodajen zgled za vse slovensko ozemlje, lahko pa domnevamo že tudi do neke mere ustaljeno domačo prakso, in sicer predvsem za ozemlje nekdanje Kranjske. Jezik, ki se kljub pogostim očitnim dialektičnim posebnostim skoraj nikoli povsem ne izenači z dialektom, daje z meddialektično mešanico in številnimi tujkami, med katerimi so nekatere specifične, slutiti nekakšen poseben uradniški jezik. Ta je le v redkih primerih vplivan od knjižnega jezika, tudi pravopisno se naslanja bolj na nemščino in skoraj redno ignorira pravila, ki so jih uveljavili protestanti in ki se jih je bolj ali manj držala tudi katoliška verska književnost. Vendar so to za zdaj še približna ugibanja na osnovi splošnega vtisa ob znanem gradivu, ki ga bi bilo treba temeljito jezikoslovno preiskati. Zaenkrat naj služi za približen vtis ob primerjavi z zgoraj navedenim obrazcem še obrazec prisege za priče iz ljubljanske mestne prisežne knjige:

»Jest N. persežem s to mojo rotù gospudi Bogù nebeškimu, da jest hočem u teh rečeh, ker bodem sedaj uprašan, ta čista prava resnica nekomer k lubu, prijazni oli k žalosti inu za obeniga darù oli druge reči volo, samuč tu, kar je meni vedeče, ta prava risnica povedati, kakù jest teistiga hočem na muj posledni dan užiti inu taku meni tega Bug pomagaj. Amen.« (LMS 1884, str. 208-9; LMS 1887, str. 284.)

Od takšne oblike odstopa le prisega za priče, zapisana v prvem desetletju 17. stol. med sodnimi zapisniki cistercijanskega samostana v Vitrinju na Koroškem. Ta ima dvodelno obliko, kakršno smo ugotovili pri fevdalnih in kmetskih prisegah in pri službeni prisegi dacarja. Ker takih dvodelnih priseg od druge polovice 17. stol. skoraj ne zasledimo več, oziroma se ohranjajo le v tistih primerih, ko gre za staro tradicijo, bi se dalo soditi, da so dvodelni prisežni obrazci starejša oblika priseg, ki so jih od 16. stoletja dalje začeli izpodrivati celoviti prisežni obrazci, in sicer najprej v mestih.

Razen že navedenih so bili doslej objavljeni še naslednji obrazci priseg za priče: obrazec, ki je bil leta 1624 posebej prirejen za zaslíševanje idrijskih kmetov (M. Rupel, SR 1956, str. 148-9), prisežni obrazec, ki si ga je v svojo rokopisno zbirko pravnih obrazcev in predpisov zapisal ljubljanski pisar Hans Laybasser leta 1641 (M. Dolenc, Kron 1935, str. 103), obrazec v knjigi formularjev ljubljanske škofije iz konca 17. stol. (M. Golia, SR 1958, str. 135), prisežni obrazec, ki ga je v zapisno knjigo trga Ptujске gore 1696 zapisal župan Gigler (M. Slekovec, Župnija sv. Lovrenca na Dravskem polju, Mrb. 1885, str. 134) in obrazec, ki ga je 1715 zapisal vuzeniški župnik in dekan Jamnik (ČZN 1905, str. 82).

Da je tudi pri takšnih prisegah prič bil v navadi predhoden nagovor, vendar brez zveze z vsebino prisege, nam priča odlomek takega uvodnega nagovora pred obrazcem v Laybasserjevi zbirki. Šlo je očitno za nekakšen pravni pouk o prisegi. Vzorec takega uvodnega nagovora pred priseganjem prič nam je ohranil Fran Miklošič v svoji čitanki:

»Vsakatera priča, katera eno pravo učeno resnico hoče storiti inu perseči, ima gori vzigniti tri perste, per tem pervim perstu, to je ta palc, ta zastopiti Bog Oča, per tem drugim perstu Bog Sin, per tem tretjem perstu Bog Sveti Duh; ta druga dva notri v roki ležeča persta pomenita, ta eden, kateri je ta četerti perst, to keršansko dušo, katera je skrita pod tem človejstvam ali životam; inu ta peti ali majheni perst pomeni tu telu

koker je tu telu majhino šacati proti te zlahtni duši; pak per ti celi roki se zastopi en sam Bog inu stvarnik zemle inu nebes itd.« (Slovensko berilo za osmi gimnazijalni razred, Dunaj 1865, str. 41-2.)

Vse do sedaj obravnavane prislege imajo vkljub vidnim razlikam neko skupno potezo. Vse so slovesno zagotovilo določenega zadržanja v bodočnosti, so predvsem s prisego (dotaknitvijo posvečenega predmeta ali dvignjenimi prsti) podkrepljene obljube. Takšne prislege se označujejo za promisorične. Pravna terminologija pa pozna v nasprotju s promisoričnimi še asertorične prislege, to je potrditev že podane izjave s posebno prisego. Za takšne individualne prislege se le redko uporabljajo ustaljeni obrazci, po večini se na ustaljen oblikovalen način sestavljajo besedila priseg za vsak posamezen primer. Takšne vrste priseg so bile vedno bolj versko dejanje in so se menda prisegale v cerkvah ali ob prisotnosti duhovščine. Vsaj na sodnih zborih kot ostanke nekdanjega ljudskega sodstva se take prislege niso opravljale. O tem je zapisal naš najboljši poznavalec ljudskih sodišč Metod Dolenc: »Akt zapriganja na samem sodnem zboru je bil velika izjema. Zapriganje je bila verski akt, ki spada v delokrog dušebrižnikov. Zdi se, da je bilo resnično zapriganje izvršeno vedno v cerkvi ali v hiši, ki spada cerkvi ali samostanu (npr. komende nemškega viteškega reda v Novem mestu). Za izvršitev zapriganja je bil dovoljen tucatami daljši rok, v katerem naj se ponujeni dokaz po prisegi resnično izvede. Iz zapisnikov o vinogorskih pravnih izvedeh, da je morala pričati — navadno — še pred zapriganjem opraviti spoved. Zahtevala se je torej, da bo prisega čista, verska priprava.« (ZZR 1940, str. 77).

Največ takšnih individualnih potrditvenih priseg se nam je ohranilo v zapisnikih oziroma protokolih patrimonialnih sodišč zemljiških gospod. Ta so razsojala o civilnopravnih in lažjih kazenskih zadevah njihovih podložnikov. Objavljeni so teksti takih priseg iz škofjeloškega gospodstva iz leta 1627 (LZ 1891, str. 704), iz leta 1694 (LZ 1890, str. 768) in iz časa neposredno po letu 1753 (Loški razgledi 1960, str. 221), iz blejskega gospodstva z dne 9. decembra 1648 (Slovenščina v dokumentih skozi stoletja, Lj. 1971, 30, št. 10) in z dne 28. sept. 1699 (tam, str. 30, št. 12), iz gospodstva Polhov Gradec z dne 8. mar. 1675 (SR 1958, str. 128), iz gospodstva Dol z dne 16. maja 1690 (Slovenščina v dokumentih . . . , str. 30, št. 11), iz zapisnikov cisterijanske opatije v Kostanjevici z dne 20. okt. 1746 (ZZR 1924, str. 107) in iz arhiva stiškega cisterijanskega samostana prisegi z dne 21. febr. in 13. mar. 1760 (IMK 1905, str. 93, 94). V zvezi z gorskimi pravnimi so nastale prislege 24. okt. 1730 v Novem mestu (ZZR 1921, str. 88), 9. okt. 1735 prav tam (tam, str. 88) in 6. okt. 1761 v Soteski (ČZN 1931, str. 106). Kadar so se pravdali med seboj podložniki dveh zemljiških gospod, so poiskali nepristranskega sodnika; ob takšni poravnavi pred nepristranskim sodnikom je nastala prisega leta 1747 v Višnji gori (ČZN 1931, str. 104). V takšnih pravnih je šlo pretežno za neplačane dolge, sečnjo v tujem ali spornem gozdu, nedovoljen ribolov in podobno. Tožbo o nedovoljenem postopanju biričev ribniškega gospodstva proti hlapcu in podložniku ortneške graščine je šla pred deželno sodišče v Ljubljani. Tožnika sta tu pravdo dobila, potem ko sta 6. febr. 1700 s slovesno prisego potrdila izjave o mučenju v ribniški ječi (IMK 1897, str. 66). Pravde med kranjskimi svobodnimi kmeti (svobodniki, slobodini) so se vršile na deželnem glavarstvu v Ljubljani; iz sodnega protokola deželnih svobodnikov so bile doslej objavljene slovenske prislege z dne 9. sept. 1716, 11. dec. 1734 in 1. jun. 1744 (Slovenščina v dokumentih . . . , str. 31, št. 14; str. 36, št. 18; str. 35, št. 17). Individualna prisega,

ohranjena v vicedomskem arhivu v Ljubljani, je 11. jun. 1676 (IMK 1896, str. 84) nastala verjetno zaradi pritožbe proti razsodbi mestnega sodišča, ker je bil vicedom na Kranjskem prva prizivna instanca za prebivalce mest (J. Polec, ZZR 1928, str. 127).

Edina doslej objavljena slovenska prisega iz sodne prakse mestnih sodišč je nastala 1. mar. 1735. Besedilo te prisege je posebej zanimivo, ker pomeni glede na doslej znano gradivo vrh vpliva baročnega načina izražanja v uradnem jeziku. V uvodnih in zaključnih frazah prisežnih obrazcev in zapisanih besedil individualnih priseg se proti koncu 17. stol. začenja opaziti postopno kopičenje in ponavljanje izrazov in novih sklicevanj. Prvotnemu pozivanju na boga, pa včasih še na svetnike in evangelij, ki je bilo v navadi še dolgo časa po zatrtju reformacije pri nas, se pridruži Marija z različnimi epiteti, množi pa se tudi izrazje klicanja kazni zaradi morebitne krive prisege. Tako pridemo postopoma do nabuhlega okvira, ki po obsegu dvakratno presega jedro prisege. Naj za zgled tu navedem samo ta razširjeni okvir:

»Jest... persežem Bogu Očeto, Sino inu Svetemo Duhu, lube device matere Marije, vsem božjim svetnikom inu svetnicam, vsem nebeškim angelcam, ne na prošno, ne skuz šenkengo, ne iz sovraštva, ampak za same pravice vola... .koker meni pravi Bog pomaga, prečastita brez vsega madeža spočeta devica inu mati božja Marija, use božije svetnike inu svetnice, tudi sveti evangelij inu naša katolska vera na mojo posledno uro, kadar se moja duša od telesa ločila bode, aku sem jest v te viže kervo persegal, na le-tem sveto zdej s pravico štrafan, tankei tudi od mojgu stvarnika Kristusa Jezusa svete gnade inu miloste, ja tudi od gmajjšofte vseh svetnikov inu svetnic na vekomaj odločen inu ferdaman bodem. Amen.« (L. Stiasny, Kamnik, Lj. 1894, str. 175.)

Matrimonialne zadeve, tožbe zaradi očetovstva, ločitvene in podobne pravde niso bile v pristojnosti svetne, marveč cerkvene gosposke, zato jih v dosedanjih primerih nismo srečali. Pa tudi sicer slovenske prisege iz takšnih pravnih dosledj skorajda niso bile objavljene. Vzrok je najbrž kočljivost vsebine, ki so se je dosedanj objavitelji, po večini katoliški duhovniki, ogibali. Je pa to gradivo pravzaprav najbolj zanimivo, ker nudi vpogled v zasebno življenje naših prednikov, ki ga takratna književnost, služuča zgolj verskim namenom, ni upoštevala. Doslej znano in objavljeno gradivo te vrste, kakor prisega nezakonske matere iz začetka 18. stol., ki je bila zapisana kot primer v rokopisni zbirki Codellijev, gospodov v Tacnu pri Ljubljani (M. Rupel, SR 1958, str. 128-9), prav tako za primer zapisani prisegi v knjigi formularjev ljubljanske škofije iz istega časa (M. Golia, SR 1958, str. 135) in dve individualni prisegi o višini dote z dne 5. apr. 1704 iz ljubljanskega kapiteljskega arhiva (IMK 1892, str. 160), predstavljata le obrobne, neznačilne primere. Drugačne pa so prisege, ki jih je v ljubljanskem kapiteljskem arhivu odkril dr. Anton Svetina.*

Škofijski konzistorij — tako se je imenovalo škofijsko sodišče, kateremu je načeloval kot sodnik sam škof, če je bil v Ljubljani, večinoma pa je bil sodnik generalni vikar, a prisednikov je bilo 5 do 6, izbranih iz vrst ljubljanskih kanonikov in iz vrst menihov ljubljanskih samostanov — je bil pristojen razsojati v vseh sporih iz rodbinskega in zakonskega prava in v vseh sporih, kjer je bila ena izmed strank, bodisi kot tožnik ali kot toženec, kak duhovnik ali pa kaka

* Besedilo, ki je od tu dalje natisnjeno ležeče, je napisal dr. Anton Svetina. Teksti, ki jih je odkril, pa so natisnjeni normalno v petitu, in sicer tako, kakor jih je dr. Svetina prepisal iz rokopisov, ker gre za prvo objavo; medtem ko so odlomki in citati priseg v zgornjem besedilu pravopisno prirejani, ker gre za že objavljene tekste v različnih prepisih ali priredbah.

cerkvena pravna oseba. To pristojnost so priznavala tudi vsa tedanja civilna sodišča ter deželne, mestne in podeželske oblasti, ki so dajale škofijskemu sodišču pravno pomoč, če ni moglo samo opravljati pravnomočnih sodb in sodnih odločitev.

V naslednjem bom prikazal nekaj doslej še neobjavljenih slovenskih tekstov iz 17. stoletja, ki sem jih našel v kapiteljskem arhivu v Ljubljani (krajšano KALj).

V fasciklu 67 KALj je ohranjen zapisnik škofijskega sodišča z razprave o zakonskem rojstvu otroka iz župnije Ljubno v Savinjski dolini, ki je bila 11. febr. 1667. Ugotovljeno je namreč bilo, da je imela snaha pred poroko ljubavno razmerje s svojim tastom in je tast moral na razpravi priseči takole:

»Jest Thomash Pernik perseshem, da sem s mojiga sina Schimena neuesto, prednu je bila njemu porozhena, s preshistuam se smessal, inu sem seme moje spustil v nje zhen-sko posodo, tako mi Bog pomagaj inu njega sveti Evangelij.«

Na tej razpravi je bila zaslišana tudi žena prešuštnika in je izjavila, da je sama videla moža v objemu snahe. Kako razsodbo je izdalo sodišče, iz zapisnika ni razvidno, verjetno pa je proglasilo otroka kot rojenega zunaj zakona, kar je bilo za tiste čase usodno, ker so bili nezakonsko rojeni otroci v javnem življenju močno zapostavljeni za zakonsko rojenimi. Da navedem samo en primer: če je hotel nezakonsko rojeni mladenič postati duhovnik, si je moral izposlovati dispenzo samega papeža, da je bil lahko posvečen.

V fasciklu 73 KALj je zabeležen primer tožbe za priznanje očetovstva, v kateri je bila dne 16. avg. 1665 predpisana otrokovi materi prisega, ki se glasi v konceptu takole:

»Jest perseshem, da v tih dveh mesezih pred svetim Primoshem, kateri se meni rajtajo, da bi presgodaj bila rodila, v katerih meni rajta moj sopernik, da bi bila imela spozheti, nisssem obeniga mosskiga tellesa spoznala, tudi od obeniga mossku seme v se prejela.«

Besedilo potem izrečene prisege pa se je glasilo takole:

»Jest Spella Weslaika (pisala se je Bezlaj) perseshem da te ossam tedne pred svetim Primoshem, nesem obeniga mosskiga tellessa spoznala, ali mossku seme v se prejela. Tako mi Bog pomagaj inu njega sveti Boshie Evangeli. Amen.«

Sodišče je v tem primeru na podlagi prisege verjetno spoznalo toženca za pravega očeta.

V istem fasciklu so še zabeleženi naslednji zakonski spori, v katerih so stranke slovensko prisegle:

Dne 24. febr. 1674 je bila pred škofijskim sodiščem v Ljubljani razprava v tožbi Marine Korbič iz župnije Šmartno pod Šmarno goro zoper Andreja Lončarja vulgo Michel zaradi priznanja očetovstva. Tožnica je prisegla takole:

»Jest Marina Korbiza perseshem, da Andrei Lonzhar ali Michell ie mene nousheza sturill, inu to ie negovo samo dete, inu leto persego iest sturim boga ozheta, bogu Sinu, inu svetimu Duchu, da ie prava zhista resniza, da on Lonzhar ali Michell ie meni leto dete sturil inu on ie ta pravi niega ozhe, tako mi Buch pomagaj, inu niega britka martra, sedai inu ob moie possleine uri Amen.«

Tudi tu ni zabeležbe, kako se je ta tožba končala.

Dne 29. jan. 1675 je bila pred škofijskim konzistorijem razprava v tožbi nekega Hoffmana proti vdovi Mariji Magdaleni o izpolnitvi oblube za sklenitev zakonske zveze. V zapisniku je zabeleženo:

»Formula praestanti Juramenti.

Jest Maria Magdalena vdova, perseshem, da v moie shenitni gospodu Hoffmanu sturieni oblubi, ie bila sgouorieta (:zha moia shlachta bode pervuolila:) inu tedai kadar oblubne perstan sem daiala inu preielama, nisem temo poprei sturienemu sgouorienu odpovidala, tudi nissam rekla, da ozhem super uoilo moie shlachte, shenitna moia oblubo sturiti ali darshati. Taku mi Buch pomagai, inu niega sueti Evangelium sedai inu ob moiem poslednem zhasu.«

Takih sporov o izpolnitvi oblube za sklenitev zakona je v škofijskih sodnih zapisnikih navedenih nešteto. V večini primerov je škofijsko sodišče vztrajalo, da se obljubljeni zakon sklene. V predmetnem primeru pa je sodišče verjetno na podlagi zgoraj navedene prisege zavrnilo tožbeni zahtevek o izpolnitvi zakonske oblube.

Podoben primer je bil spor med Jurijem Marnom in Ano Marijo Malek iz Kranja o izpolnitvi zakonske zveze, v katerem je sodišče pripustilo dne 23. sept. 1675 toženo zaročenko k prisegi, ki se glasi:

»Jest Anna Catharina perseshem da Jurio Marno nisssem roke dalla k eni neuestni oblubi, tudi nisssem rekla da obenimu drugimu nozhem se omoshiti ampak niemu. Taku meni Buch pomagni sadai inu ob moie smertni uri.«

Tudi v tem primeru je sodišče verjetno tožbeni zahtevek zavrnilo.

Dne 13. jul. 1675 je škofijsko sodišče obravnavalo zakonski spor med zakoncema Gregorjem Natrejem in Katarino Cankar (verjetno njeno dekliško ime) za razvezo zakona. V tem sporu je tožnica dala tole prisego:

»Jest Catharina Zankarza perseshem, da moi mosh vse ta leta katere sua vkupaj porozhena shiuela je skussal mossku opravilu smano imeti, ali obenkrat ni mogel svojga glida notri v mene vpraviti, ali mossku seme vme spustiti, da tako nikoli se ni smani smassal po sakonski vishi. Tako mi Bug pomagaj inu sueta Boshji Evangeli. Amen.«

Škofijsko sodišče je verjetno razvezalo zakon.

Drugačne narave in dosti mlajša je prisega, na podlagi katere so izvršili prepis posestva. Torej ne gre za zakonske zadeve, ki so jih svetna sodišča odstopala cerkvenemu, ker je bilo edino pristojno zanje, pač pa za patrimonialne zadeve škofijskih podložnikov.

V fasciklu 232/5 KALj je ohranjena slovesna prisega, ki jo je 31. jan. 1733 dal pred upraviteljem kapiteljskih posestev ljubljanske škofije Matijem Jelovškom podložnik Andrej Plevel. Plevel je prevzel po poravnavi z očetom in brati očetovo posestvo. Ta prisega je nadomeščala izročilno pogodbo, tako da je mogel upravitelj na osnovi te prisege vpisati spremembo posesti v urbar. Takole se glasi tekst prisege:

»Jest Andre Pleueu, Persheshem Bogo otcheto, Sinouo, inu Suetimo Duho, Lubi Divizi Maria, Vsem Boshiem Suetnikam, innu Vsem Angelzam, S eno Zisto Persego, De sem iest s mome otchetom Gregorjom Pleuelom, Jeno s brathom moim Josepham Pleuelom pred enim letam per eni Glichu, na tako Visho populnema Se gliachau, de otshetou Grant, ali Semla po otshetouo Smerti meni pade, iest Pak Moimo Bratho Josepho 300 F. L. W. tem drugem sestram pac Vsake posebe 150 f. L. W. Jeno otsheto Sa en Phrbolshek 160 f: L: W: Gotouech Denariou Van date morem, ieno de zgor Jemenuane moi Otsha, Jenu tudi Brath Joseph To Glichengo sta populnema Poterdilla Koker meni prau Buch

inu ta Sueti Evangeli, Jeno Nahsha Katoliska Vera, inoi pres Vsega madesha Spozheta Diuiza, Jenu Mathi Boshia Maria, ieno Vse Suetniki na moi posledni Dan pomagate hozio amen.«

Zapis te prisege je napravil in s podpisom potrdil njegovo verodostojnost kapi-teljski oskrbnik Matija Jelovšek sam.

Slovenski citati v sodnih zapisnikih

Pravzaprav bi sem sodile skoraj vse slovenske individualne prisege, ker so se nam ohranile v protokolih in arhivih sodišč. Vendar tu mislimo na drugačne vrste citatov, ki so se ohranili v zapisnikih o zaslišanju prič oziroma komisij-skih ogledih na kraju samem ali pa v tožbenih dopisih. V teh primerih se je očitno vsaj cerkveno sodišče posluževalo avtentičnega zapisovanja za tožbo pomembnih izjav ter spornih in žaljivih besed obtoženih, in če so bile te izre-čene v slovenščini, so se tudi v slovenščini zapisale. Kako daleč je segala in koliko se je uporabljala ta praksa, zaenkrat še ni mogoče trditi. V znanih pri-merih pa gre za vsebinsko zanimive in izrazno bogate stavke, ki nam vsaj neko-liko nudijo vpogled v nekdanji govorjeni slovenski jezik.

Prvi tak primer je objavil in komentiral Mirko Rupel v enem svojih prispevkov k protireformacijski dobi pod naslovom Slovenščina v zapisniku o preiskavi proti vikarju Gregorju Bedalu 1623 (SR 1958, str. 123-7). Svoj komentar je zaklju-čil s sodbo: »Tako nam naš rokopis razodeva živo, ljudsko govorico pred 335 leti, bolj kakor knjige iz tistih časov, saj so le-te zvečine prevodi iz tujih jeziko-« (Tam, str. 127.) Najdba tožbenega pisma Filipa Trpina nam to podobo o nekdanji govorjeni slovenščini lepo dopolnjuje, hkrati pa priča, da način citi-ranja v zapisniku o ponašanju vikarja Gregorja Bedala ni bil enkratni primer, ampak verjetno dokaj razširjena praksa.

V fasciklu 68/1 KALj je dopis Filipa Terpina, vikarja in škofijskega komisarja v Braslovčah, zabeležen dne 22. nov. 1651. Predmet mu je pritožba faranov žup-nije Trbovlje zoper tamkajšnjega vikarja, ki je bil doma nekje na Primorskem, zaradi incidenta, ki ga je zakrivil ta vikar. Dopis je bil naslovljen na general-nega vikarja v Ljubljani s predlogom, naj škofijsko sodišče postopa zoper tože-nega vikarja in naj da njemu, Terpinu, navodila, kako naj v tem primeru na-dalje postopa. Incident pa se je zgodil takole:

Na pustno nedeljo je bila v župnijski cerkvi v Trbovljah poroka mladih zaro-čencev v dopoldanskem času. Po cerkvenem obredu so šli svatje v župnišče, kjer so opravili podpisovanje in je bila tudi majhna zakuska. Ko so svatje zapu-ščali župnišče, nevesta in njena družica sta hodili z roko v roki z materjo, je prihitel vikar za njimi, iztrgal nevesto in njeno družico iz rok matere in ju peljal nazaj v župnišče. Ko je starešina, ki je bil odhitel že pred svati na dom mladoporočencev, izvedel za to vikarjevo dejanje, je pohitel s še eno pričo na-zaj v župnišče, kjer je našel vikarja v objemu obeh deklic in ga vprašal, kaj to pomeni. Vikar ga je nahrulil z osornim glasom: »Sem bolj hlapzhizh kokar so one deklice: kadar bude pet krave sa en grosh, tedaj jim te kranzlna bom dal.« Ko je starešina ponovno opomnil vikarja, da je njegov postopek nečasten in ne-vreden njegovega poklica, mu je vikar odgovoril: »Muzhi mi ty: ali ti bom dao terana piti.« Starešina pa: »Gohspod, ste se davi praeposnu umili, da bi mi vi dajali terana piti.« Nato je vikar vzdignil roko proti starešini, zakričal in rekel:

»Mashtur pesstujem; ti si en hudi farhski Schellm, da ti meni budess doshao te-rana piti«. Nakar so obojestransko padale še psovke, ki jih Terpin tu ni mogel navesti.

Ko je prišla priča, ki je skupaj s starešino rešila obe deklici iz rok vikarja, v petek po tej nedelji s še nekim vaščanom h krstu in je nanesel pogovor na starešino, je začel vikar groziti: »Kurbin ushivi schellm bi imeu vedit da sem jest en schlachtnik, jest ga ozhem vzhiti, da se bo sam sebi smilil.« Ko sta boira rekla vikarju na te grožnje, da je starešina časti vreden mož in da ni pripravljen, da bi bil skupaj z njim kaznovan, je vikar odgovoril, kaj neki mislijo s tem, da bi bil skupaj z njim kaznovan. »Ima vedit da sem jest en Lach: takò na pissi, mu jo zhem nastaviti, kar bo po sebi pogledal, nu ga bo slodej vseu.«

Kako se je ta incident končal, iz arhivskih virov ni razvidno.

Slovenščina v tem pismu je zanimiva še z ene plati. Duhovnik, ki se je ponašal tako razbrzdano, da so ga morali župljani tožiti pri nadrejenih, torej pri braslovškem župniku, je bil Italijan in še plemič. Da je dobil službo v vikariatu s slovenskim prebivalstvom, je moral znati primerno slovenski, kar lahko analogno sklepamo iz zahtev do drugih duhovnikov (prim. Slovenščina v dokumentih . . ., str. 10, št. 35; str. 12, št. 47; M. Golia, Slovenica I, SR 1958, str. 133). Slovenščina mu je delala težave v fonetiki in oblikoslovju, kar se dobro vidi iz gornjega zapisnika, obvladal pa je ljudske rečenice in se skušal jezikovno povsem prilagoditi službenemu okolju. V tem pa se kaže jezikovna odpornost našega kmeta v prejšnjih stoletjih, ki je nujno terjala od tujerodnih priseljencev, pa naj so bili še tako družbeno zvišeni, asimilacijo.

Sodbe

Če je morala potekati večina sodnih procesov v prvi instanci in pravde na ljudskih sodnih zborih v naših krajih pač po nujnostih okolja v slovenskem jeziku, so se morale v tem jeziku razglasiti tudi sodbe, ker jih ljudje drugače ne bi razumeli. Vendar so se te v sodnijske protokole zapisovale praviloma v nemščini. Doslej je bila znana izjema v tem postopanju šele iz leta 1749, pa še v tem primeru najbrž ni šlo za protokoliranje, ampak za javni razglas smrtne obsodbe »in crimine sodomiae«, pač zaradi homoseksualnih odnosov (M. Rupel, Protireformacija in barok, Zgodovina slovenskega slovstva I, Lj. 1956, str. 313). Vendar tudi tekst te sodbe doslej menda še ni bil objavljen. Zato je tem bolj zanimiva in pomembna sodba, ki jo je v ljubljanskem kapiteljskem arhivu našel dr. Svetina zapisano v slovenskem jeziku (fasc. 73 KALj).

Dne 13. jul. 1675 je bila razprava o tožbi med dvema zakoncema iz Polhovega Gradca. V primeru je šlo za zakon brez otrok. Zanimivo je, da je na razvezo zakona tožila žena, ki je verjetno želela imeti otroka. Cerkevno sodišče seveda takega razloga ni imelo za dovolj tehtnega za razvezo zakona. Tožbeni zahtevek je bil zavržen, kakor to prikazuje sodba, zabeležena v zapisniku v slovenščini:

»Sententia.

Marush Siberniza ni do vishala zhes Andrea Sibernika suoiga Gospodaria tolko sakonskega della slabost, da bi se mogel Sakon resdreti. Sa to is skofie oblasti ie obema nalošenu da imata kakor posthena drusheta sakonsku vkupai shiveti v karshanski inu sakonski lubezni. Zha ie pak kdi superniga med nie versheniga, da se na more po niech volie obeden porod dobiti, toisti imata oba v poterpeshliuosti nossiti inu od Buga.«

Jože Stabéj

SAZU v Ljubljani

ZADRŽSTLJIVI POGOVOR MIHAELA ZAGAJŠKA

V rokopisni zapuščini Mihaela Zagajška (1739—1827), ki jo hrani škofijski arhiv v Mariboru, zbuja med ohranjenimi spisi — zvečine nabožnimi in verskimi — posebno pozornost *Sadershstlivi pogovor*, ki je s prav nadrobno in stisnjeno pisavo napisan s črnilom na štirih straneh pole papirja in še na priloženi krpici poštnega ovitka. Takó zaradi vsebine kakor tudi zaradi jezika je spis zanimiv in vreden objave; saj Slovenci iz dobe razsvetljenstva, razen poljudnonabožnega slovstva, slovníc in nekaj knjig iz gospodarstva, nimamo kaj prida del, ki bi poblíže oznamovala razsvetljenje in prerodno miselnost.

Že nekako od leta 1740 sém v nekdanji Avstriji tlečemu in porajajočemu se razsvetljenstvu je dal vzvodni pogon Janez Ignac Felbiger (1724—1788), nekdanji opat v Saganu v Šleziji, z obćim šolskim redom z dne 6. decembra 1774. Felbigerjev pomemben vzornik je bil nemški šolski preosnovatelj Friderik Eberhard Rochow (1734—1805), po čigar znamenitih knjigah *Versuch eines Schulbuchs* iz leta 1772 in *Der Kinderfreund* iz leta 1776 je Felbiger prirejál svoja dela. Med prvimi je neposredno od Rochowa, ali posredno od Felbigerja, presadil njune prerodne misli na Slovensko Blaž Kumerdej (1738—1805) s prvim nemško-slovenskim berilom *Vadenje* (s tiskovno napako *Vodenja*) *sa brati* leta 1778. Leto prej pa je poslovenil in dal natisniti na Dunaju Zoisov nečak Sigismund Kappus pl. Pichelstein Felbigerjev priročnik *Kern des Methodenbuches* s slovenskim naslovom *Sern ali Vonusetek teh Metodneh Buqui*. Ob že pojemajoči dobi razsvetljenstva je nazadnje založil leta 1789 mariborski knjigotržec Jožef Merzinger (1751—1814) v Gradcu natisnjeno *Enu Mala Besedishe*, katerega druga in tretja izdaja je izšla še l. 1809 in 1818. Knjigo je napisal takratni kaplan v Limbušu pri Mariboru in v nekdanjem Guštanju rojeni Andrej Čebul (1758—1839) v opaznem mežiško-koroškem ter obdravsko-pohorskem narečju, kjer je razsvetljsko snov, poleg lastne ustvarjalnosti, zajemal precéj iz domaćih in tujih virov.

Zagajšek, ki je preživljal svoja najboljša ustvarjalna leta v času razsvetljenstva in slovenskega slovstvenega preroda, je kljub odmaknjenosti in osamljenosti na Kálobju budno spremljal vsa sodobna kulturna, gospodarska in družbena dogajanja. Že to, da je prevedel v slovenščino, žal, izgubljeno Christovo knjigo *Der Baumgärtner auf dem Dorfe* in Fabianijev *Grundriß der christlichen Moral*, nam je zadosna prića o Zagajškovi zavzetosti za vse novo in napredno. Po več okolišćinah sklepamo, da je Zagajšek napisal *Sadershstlivi pogovor* iz lastne zamisli; prav takó pa bi bilo mogoće, da je *Pogovor* prevod doslej nam neznanega nemškega besedila, ali povzetek še nepoznane nemške predloge. Vendar bodi tako ali tako, vsekakor je Zagajškov sestavek pomembno dopolnilo skromnega slovenskega razsvetljskega slovstva.

Da je Zagajšek napisal *Pogovor* med l. 1782—1790, nam je zgovoren dokaz malodane dosleden pohlinovski pravopis — s = s, z, sh = š, ž, f = z, itd. — ki v drugih Zagajškovih ohranjenih rokopisih ni tako izrazit, zlasti ni toliko soglas-

niških podvojkov, razen v natisnjeni Slovenski Grammatiki (1791). Jezik v Pogovoru je, kakor v vseh Zagajškovih spisih, močno pokrajinsko in krajevno narečno obarvan in posejan z Zagajškovimi posebnimi besedami, npr.: *dellar* = rokodelec, obrtnik, *dellarija* = rokodelstvo, obrt, *hmet* = kmet, *lastnu* = nemško eigentlich, *marem*, *maresh*, *maremo* = moram moraš, moral, moramo, *misla*, *e* = misel, -sli, *mlučet* = vnučet, vnuček, *pogoinn* = nagon, *pogoinnliv* = nagonski, *praveden* = pravičen, pošten, *pravednost* = pravičnost, poštenost, *samostov* = samosto, *sgodenski* = zgodovinski, *jhi* = ži, že, *shtivariti* = števariti, računati, *trifn* = iskren, pošten, odkritosrčen (lat. sincerus, nem. aufrichtig), *trifnost* = iskrenost, poštenost, odkritosrčnost (lat. sinceritas), *tuti* = ta, zev, a m = orodje, *zhi* = či, če itd. Besedi *Saderfshstliv*, *faderfshstvu* je naredil Zagajšek po nemških sich gebärden, sich verhalten, die Gebärde, das Verhalten = se faderfshuvati, faderfshstvu, tj. obnašati se, vesti se, zadržati se, obnašanje, vedenje, zadržanje.* V Pogovoru so zelo opazne Zagajškove pridevniške oblike na -liv, npr. *mekufshliv*, *pogoinnliv*, *roistliv*, *zhednostliv*, itd. namesto pridevnikov na -en. Takih pridevnikov ima Zagajšek največ v nemško-slovenskem rokopisnem slovarju, kjer je večji del sprva zapisanih pridevnikov na -en popravil v pridevnike na -liv. Omeniti je treba še pisavo črke v s posebnim znakom, tj. v', kar pomeni po pravilu v Slovenski Grammatiki iz leta 1791, str. 13, da »taku[v] bode en mallu mehkeishu kokar tu u. ifrezhennu taku is napov glasam od u. Kokar v'marjem, zellu mehku, da se ti glas od u napov' ifrezhe«. **

Zagajškov *Saderfshstlivi pogovor* objavljamo nespremenjen in nepopravljen v izvirniku. Edino odstavki *Vprashanje*, *Odgovor*, ki so v izvirniku v nepretrganem zaporedju le na kratko nakazani, so tukaj razvrščeni v pregledne odstavke.

Saderfshstlivi pogovor h' nuzu te zhloveshke mladosti fa njo srezhno sturriti toku dobru fa zelo zhloveshko drujhbo, kokar tudi fa zelu nebeshku krallstvu, favollo katiriga je vsaki zhlovek stvarjen.

Vprashanje: *kai sturry tiga zhloveka srezhniga fa tuti, inu fa uni perhodni sveit?*

Odgovor: *Ta prava faderfshstliva zhednost.*

Vprashanje: *kai je pak ta prava faderfshstliva zhednost?*

Odgovor: *Ta prava faderfshstliva zhednost je ena srezhna donagnost, alli enu naklonjenje nashe dushe, kateru naklonjenje alli nagnenje nas oppomiña, inu pogainne te dovfhnosti nashe zhloveshke drujhbe dopovnitii h' nashimu nar timu bolshimu namirku /:zillu:/, h' katerimu smo stvarjeni.*

Vprashanje: *v zhim pak lastnu obstojijo te dovfhnosti nashe zele zhloveshke drujhbe?*

Odgovor: *v tutih sthirih rezheh: Parvizh: v ti pokorshini, inu v hvalleshnosti, katero smo my dovfhni nashim starresham, kateri so nas rodili, inu ti zeli zhloveshki drujhbi gor-fredilli, katera je fa nas skerbella. drugizh v ti pravi lubesni pruti zeli zhloveshki drujhbi, katero maremo my shposhtuvati, shtimati, inu lubiti kokar bofhe stvari nashe glihe, pruti katerim se maremo my ravñu taku faderfhati, kokar fhellimo my od njih, dabi se oni pruti nam faderfhalli. Trekizh v fvestobi pruti nashi roistlivi defhelli, fa katere nuz inu srezho maremo my vsi vkup pomagati s' dushoi, inu telesam, tu je, tisto trifnu alli resnizhnu lubiti toku mozhnu, da my fa tisto srezhno sturriti, zhi je toku potreba, muremo dati nashe premoshenje, inu shyvlenje. shtartizh v skerbnimu dopovnjenu tistih dovfhnosti, h' katerim nas nash lastni stann she posebnu faveshe.*

Vprashanje: *tuti so gotovu dobri, inu korreninski vuki, katere bi jest zelu rad vse raflozhlivu she dallei poslushel, kubi tulku zhasa blu tiste vse raflozhiti po varsti, kokar*

* Natančneje dopolnilo k temu glej v SR 1973, str. 71.

** Ker tiskarna nima tega znaka, je moral biti v besedilu, žal, opuščen.

bi jest shellel — all kir tutu sdei nemore biti favollo kratkiga zhasa; toku nei raflozhijo oni meni sai v kratkim, kir shi toku smo dovshni po njevovih besedah ja to zelo zhlovehko drufhbo skerbeti — kai ja en nuz, all kai ja eno dubrotto famoremo my od tiste zele zhloveshke drufhbe favupati inu v potrebah fadobiti?

Odgovor: my fnamo od tiste fadobiti nash nar ti bolshi nuz, inu nar to vezho srezho; na tutimu sveitu zhast, inu hvallo, na unimu sveitu pak tu vezhnu ifvelizhanje.

Vprashanje: obtojy tedei ta prava srezhna zhast v timu dobrimu mennjenju, inu mislah, katere ti ludy od nas mislijo, inu mennijo?

Odgovor: na nobenno vijho nikar, fakai je veliku greshnih ludy na timu sveitu, kateri toku favytu, inu skryvnuu fnajo svoje greshne ovinke pred ozhmi tih poshtennih fskryvati, inu famottati, da se nemore vselei spofnati. — ta prava srezhna zhast obtojy le v samu tutimu, da se ti zhlovek is lubesni pruti ti zhednosti svogyble vsiga tiga, kar njega fjanizhzhliviga fna sturriti pred Bogam, inu pred tim poshtennim sveitam — jest nesmejem tedei mojo pravo srezhno zhast postaviti na te same gole misle, inu голу mennjenje tih ludy, temuzh jest marem yskati to pravo stannovitno zhednost Bogu mojimu stvarniku dopadsti, inu tudi se pruti ti zhloveshki drufhbi toku skafati, kokar tista od mene shelly nuznu fa zelo zhloveshko skuppshino vsih ludy fnanzov, inu nefnanzov.

Vprashanje: kai nam pak pernesse eno takshno pravo srezhno zhast, inu dobru ime?

[Odgovor:]Ta resnizhna pravednost — ta sarzhna trisnost alli odpartosarzhnost, ta stannska vuzhennost, ta dovshna marlivost, alli prydnost, ta previdna okkovarnost, ta fmasna korajfha / alli sarzhinna /, tu fhlahnu faderfshstvu toku dobru fa barantyo, kokar fa voiskuvaryo ,kratku da vse isrezhem: karkulli tiga zhloveka zhres te zhloveshke slabusti povfdigne, tistu pernesse to pravo resnizhno zhast, inu dobru ime pred Bogam, inu sveitam; kar pak kulli tiga zhloveka ponishe pred tim poshtennim sveitam, kokar je lefioba, vtraglivost, nejmasnost, neumnost, neveidnost, nevuzhennost inu greshna fshyvlenska vijha, kratku da vse isrezhem: enu greshnu faderfshstvu, inu vse tistu, kar tiga zhloveka pred tim poshtenim sveitam ponisluje, tistu nemore nobenne prave srezhne zhasti, inu dobriga imenna pernessti.

Vprashanje: Oni se tukai spovniyo fdai tudi na te zhloveshke slabusti: Oni so tedei tudi mladi, inu v eni takshni zvettijozhi starrosti, v kateri vse zhloveshke terpijzhnosti nar ti mozhneishi pogoinn imajo?

Odgovor: En vsakateri zhlovek, kateri se kulli svojim terpyozhnostam alli timu naturnimu pogoinnu samu zhres spusty, tisti zhlovek je shi fgublenn. Res je — jest netajim, da sym mlad — da sym tim zhloveshkim slabustam podvarfshen, inu tudi v timu naturnimu pogoinnu vufhgañ: all per vsim tim marem jest vunder spofnati moje dovshnosti; ta dovshna lubesna pruti mojimu fshyvlenu, katera mene oppominna, da sym jest dovshn fa moje fdravje skerbeti, je tista zhednost, katero je ti stvarnik vsim fshyvim stvarm v tu sarze vtisnal, da se morejo pred smartioi branniti. jest veim, inu vidim, da tu zhloveshku fdravje od nobenne terpijzhnosti vezh shkode neterpy, v mladosti kokar od te nejmasnosti te lubesni, inu tiga prenagliga naturniga pogoinna: kir jest tedei tutu veim, toku sym dovshn jest skerbeti, da sebi nebodem v moji zvettijozhi mladosti takshne shkodlive bolejni perpravil, da bi jest shi v mojih nar tih bolshih mladih leitah en star s' vsimi sortami bolefnami obdann revefsh marel na posteli millu jezheti, inu zhres mojo lastno neumnost, inu zhres moje veistnu sponashenje, da sym sam sebi kriv te fgodne smarti to pojno pokoro dellati. — kader se tedei v meni vnemejo te shelle h' eni nasladnosti all h' kakshni kul naturni naslasti o tukai marem jest tistim superpostaviti to dovshnost, inu skerb ja moje fdravje, kateru sym dovshn varvati, dokler famorem tistu obdershhati; jest mislim per tistimu naturnimu pogoinnu, kateri hozhe mene premagati, inu ossleppiti, da fna en mlad zhlovek tudi kakshne druge nedovshne inu zhednostlive shelle imeti svoje terpyozhnosti na dopushenno vijho rafveseliti, inu pomyruvati.

Vprashanje: na tutu jest nizh neveim drugiga odgovoriti, kokar da se meni fdy, da so oni moj gospod vuzhennik prevezh oistri pruti svojim fshyvottu, pruti svojim pozhutkam inu pruti svoji naturni donagnosti! inu zhi so oni pruti sebi toku oistri, inu nevsmilleni, toku tudi pruti drugim ludem nemorejo mehki, inu vsmilleni biti.

Odgovor: Moj Syn: jest nysym oistr, inu tudi nysym nevsmillen pruti sam sebi, temuzh jest sym te skerbñ, jest sym le okkovarn, jest sym le modr, inu previdn fa moju dusho,

inu fa moje zhastillivu poshtennje — jest se le odpoveim vsim tistim rezhem, kokar sym dovshn ,katere mojimu fdravju, mojimu dobrimu imennu, moji zhasti, moji zhasni, inu vezhni shkodi superstojijo; — jest sym tudi obzhuttijozh — sym tudi tim naturnim pogoinnlivim slabustam podvarshen — jest obmillujem vse takshne skus te nejasne nature terpijzohnosti osslepplenne bratze, inu sestrizze — jest njim tudi pomagam, kulkar premorem s' moji postreshboi, inu s' dobrim svietam — jest tiste sagovorim, inu tudi drugim tiste perporozhim, kader jest perloshnost imam tistim kei pomagati — all jest vunder per vsim tim se vuzhim is njih shkode modru inu zhednostlivu se naprei faderjhati.

Vprashanje: kader bodo oni pak veliku almofhne dali, bodo svoje premojhenje poshkoduvalli, inu na saidne tudi s' tistimi vred potrebuvalli?

Odgovor: Jest dajem tulku, kulkar moje premojhenje dopusty — tutu je fa mene, inu fa moju dusho en trosht, kateri mene fashihra, da bodem jest samostov fadobil, v mojim obzhuttijozhim sarzu bode ta lubejn gorrella kader bodem jest videl, da je moj revni brat, all sestra nadlojhna v' svojih nadlogah skus mene potroshtan, inu rafveselen.

Vprashanje: Tutu je pak tudi prevezh ,kader se ti zhlovek vsakateriga dollpotrenniga amvfeme.

Odgovor: O moj syn prelubefnivi! kader jest vidim enga nedovshniga krivizzo terpeti! — kader jest vidim eno krivizhno toshbo skleppati zhres mojiga ravnnu zhloveka — katerimu bi jest snal lahku skus moje pryzhenje pomagati — kai bi jest fa en zhlovek bil? dabi movzhel, to resnizzo s' tim krivizhnim toshnikam sakryval — inu tiga nedovshniga brateza pustil she boll dollpotreti? — kai bi bil jest fa en neposhtenn, inu neobzhuttijozh mojh, dabi jest na vse moje dovshnosti posabil, inu mojiga blifhniga brateza pustil sillo terpeti — is katere bi jest njega samogl isdreti, inu po moji dovshnosti pomagati? —

Vprashanje: nei bode, koker kulli hozhe, vunder ny vselei dobru to resnizzo vundati?

Odgovor: ja moj syn! jest netajim, da vezhkrat ta resnizza soviafhstvu sturry, inu famero pernesse; alli tutu se le tokrat vezhideill fgoty, kader se ta resnizza prevezh fupernu inu prenaglu pres premisuka vundaje, kader se pak ta resnizza modru, pozhasu, inu po lahkim dopovey, bode tista mallu kedai per tih pametnih ludeh sovrashstvu fjudiila — kratku da dopoveim: jest imam rad, da meni potrebnimu kdo pomaga, sakai bi pak jest tudi drugim potrebnim nepomagal? kir mene vuzhy ta naturna luzh; karkulli ty shellish, dabi drugi tebi sturrilli, tistu tudi ty drugim sturri.

Vprashanje: my vidimo to sveitno hvalleshnost v timu vezhideill falenno: vezh kokar en zhlovek dobriga sturry svojimu blifhnimu, vezho nehvalleshnost on pokler od tistiga fadoby; kai njim bodo tedei njehove postreshbe, inu vsmillene muje pomagale, kir je ti sveit toku nehvalleshn?

Odgovor: Vidish moj syn! nehvalleshne ludi sturrity ny gardu — all sam nehvalleshn biti, tistu je pazh gardu, inu je tudi zellu nefhvinsku.

Vprashanje: Ta hvalleshnost je ena teshka, inu dostikrat ena neprenessлива butarra; kateri fhelly en pravi zhlovek biti, tisti mare fa vse dobrutte hvalleshn ostatici noter do smarti. kaj ny tutu ena teshka rezh: vselei dovshnik biti?

Odgovor: o moj syn! tutu ny nobenna teshka rezh fatu, kir se jest vselei spovnim na te dobrutte, katere so meni moji perjateli skafalli, inu sturrilli, kader syn potrebn bil. Ti spovmin njehoviga fhlahniga faderjhstva pruti meni potrebnimu moje sarze vselei potroshta, inu rafvesely, kir fhi ta zhednost mene h' ti hvalleshnosti oppominna, budy. Ti spovmin tiga hudiga pazh mare per meni kratek biti, kader meni kdo kai hudiga sturry fatu, kir ta zhednost meni h' sarzu klizhe: odpusti tvojomu sovrashniku, zhi shellish, dabi tudi tebi tvoji nebeshki ozhe odpustil tvoje grehe. — Vidish! nobenna zhednost nemore biti pres hvalleshnosti — ta hvalleshnost je ta dusha te perjashnosti; ta hvalleshnost je ta favefa, katera nas faveshe na nasho fhlahto, na nasho roistljivo desfhello, inu na nashe dobruttnike. — ja! jest nebodem nikdar do smarti posabil na tisto tovarshyo, v' kateri sym bil rojenn — nikulli nebodem posabil na te parse, katere sym fyjal — jest se bodem vselei spovnil, dokler bodem fhyvel, na tistiga lubiga ozheta, kateri je mene gor isredil

— jest bodem vselei mislil na tistiga, kateri je mene kai leppiga navuzhil — jest bodem na vekomai hvallo veidel tistimu, kateri je meni pomagal, inu is mojih nadlog vunkai ispelel.

Vprashanje: jest spofnam tudi, da so njim tiste postrefshbe, skus katere je blu njim pomaganu, ble mozhnu nuzne, inu dopadlive: all kai fa en nuz njim bode pernessla njihova jahvallefhnost?

Odgovor: Ta jahvallefhnost bode meni pernessla nar ti vezh nuz na tutimu, inu unimu sveitu, fakai jest sebi bodem perjatele prpravil skus mojo jahvallefhnost, da mene oni nebedo fapustilli, kader bodem jest njihovo pomozh potrebuval; fakai jest tudi faslufhim skus moje spofnanje tih fadoblennih dobrutt, da bodo moji dobruttniki meni she dallei na strann h' pomozhi stalli, fatu, kir bodo oni videli, da jest skus mojo jahvallefhnost na fnanje dam, da nobenni zhlovek na zelim sveitu pres drugih ludy nemore fhyveti; skus kateru spofnanje jest fupet faslufhim, da drugi meni bodo radi pomagali, kir bodo videli, da njihove dobrutte bodo spofnanne, fakai jest vidim, da tudi vsi ti poshtenni, inu zhednostlivi ludi to nehvallefhnost sovrafhijo, inu te nehvallefshne ludi is njihove tovarshye isvarshejo fatu, kir takfhni nehvallefshni tovarshi nepokoj dellajo met zeloi poshtennoi tovarshyoi, kateri tu hudu fa tu dobru vrazhujejo. kateri tedei hozhe nehvallefshn biti, tisti mare tedei zelo zhloveshko obzhuttlivost islezhti, on mare huishi sarze imeti, kokar ta neumna fhvinna, katero she vselei per vsi svoji fhvinnski naturri na svoje dobruttnike eno jahvallefhnost skafshe, kokar vsi vidimo. koku bi jest tedei, kokar ena pametna stvar, mogl neumneishi biti, kokar je ta neumna fhvinna? — koku bi sebi jest vupal perkasati se met poshtenne ludi, kir bi jest neumneishi bil||, kokar fhvinna? meni klizhe ja h' mojimu sarzu fhi na tihim ti naturni pogoin rekozh: nebodi fhlehneishi, kokar so tvoji dobruttniki; povarni njim, zhi moresh, njihove dobruttlive postrefshbe samostov, katere sy ty v tvoji potrebi od njih fadobil! — ja! — jest fhellim popreid raishi smart sturriti, kokar s' enoi takshnoi gnosoboi fhyvlenje omadufhuvati. — moje kosti nymajo gnyti, zhi nozhem jest jahvallefshn biti.

Vprashanje: Oni so tudi rekli popreid, da sym jest tudi dovfshn pruti moji roistlivi defshelli jahvallefshn biti — kai smo pak my ti roistlivi, alli ozhetovi defshelli, alli semli dovfshni?

Odgovor: Moj prelubefsnivi syn! my smo vse dovfshni tisti, kar imamo: nasho pamet; nashe fdravje: nasho mozh nashe delle, nasho lubefn, ja premofhenje, inu fhyvlenje.

Vprashanje: Res je, kokar se v tih starrih fgodenskih bukvah berre od tih sarzhnih, inu korajfhnih garkov, inu Rimarjov, da so oni toku jahvallefshni bli pruti svoji ozhetovi defshelli, inu roistlivi semli, da so oni vse svoje premofhenje, inu fhyvlenje fa tisto gor offrali, inu sebi enu vezhnu ime, inu takshno zhast faslufshili, da she dan donashni vsi vuzhenni pravijo s' enim glasam: dokler so ti Rimarji bli jahvallefshni pruti svoji materni defshelli, da so oni fvestobo, inu lubefn met saboi derfhalli, so tudi vsi malli inu veliki dobru stalli — kokar hitru pak se je ta jahvallefhnost, fvestoba, inu lubefn met njimi pretargala, toku je tudi ta zhast, inu ta zhastilliva mozh tih Rimarjov obnemogla, inu drugim boll vkup derfhijozhim marla podvarshena biti. Rimsku opzhinstvu je kralluvalu skorei zhres zeli sveit, dokler so bli fvesti met saboi, pokler je pak tudi postallu enu rafgledalshe zeliga sveita, kir so ti Rimarji nehvallefshni postalli. my se maremo nat njimi shpeglati, rafgledati, inu nash lastni nuz s' tim nuzam nashe materne defshelle isedyiniti.

Odgovor: Tuti nash, inu nashe defshelle nuz se zelu lahku isedyiny, fakai enu vsakateru dobru dellu fhi saboi pernesse svoje plazhillu — kar jest is moje moshne offram fa defshello, tutu jest dobim fa mojo zhast, inu vezhnu plazhillu. Ta materna alli ta ozhetova defshella se tudi pomuja fa te slufshbe, katere jest njei skafshem, meni povarnati, inu hva-llefshno se skafati.

Vprashanje: v zhim pak bi mogle le tute slufshbe fa to roistlivo defshello skafshane biti?

Odgovor: O moy syn! tavfhent, inu tavfhent potov je, ti domazhi materni defshelli slufshbe skafati, zhi le fhellish ty dobru sturriti — Ty fnash te ottrozhizhke po pravi samuzh ifvelizhejozhi viri podvuzhiti, inu po tih pravizhnih defsheskih postavah fveste, inu pravedne dellavze gor isrediti — ty fnash po defshelli tu polsku dellu popraviti — ty fnash to pravizzo met tofhbami pres vsih mittov veistlivu vundeilliti — Ty fnash tu,

inu tam pres posebniga plazhilla kakshno slushbo tim japushenim srottizzam, vudovam, inu revnim ludem sturriti — Ty snash skus tvoje leppu zhednostlivu faderfshstvu tvoje tovarshe, inu tovarshizze h' leppimu shyvlenju rafsvetliti — skus leppe, nuzne, inu prevdlive rafgledke modru podvuzhiti, inu h' zhednostlivimu shyvlenju napelati — Ty snash is obzhuttlive lubesni pruti ti zhasti inu timu vezhnimu plazhillu ti voishakuski stann isbrati, all tudi druge napelati — Ty snash tu mekushlivu shyvlenje is lubesni pruti ti prydnosti japustiti — Ty snash tvoj lastni nuz is lubesni pruti timu dobrimu imennu, inu timu vezhnimu plazhillu sa dejhello gor ofrati — Ty snash sebi mujo perfadeti zhres tvojo zrtivost, inu mekushlivost se takshne vuzhennosti navuzhiti, katere bodo nuzale zeli zhloveshki skuppshini — Ty snash tudi s' nevarnostioi tvojiga shyvlenja se sa tvojo dejhello amvjeti, inu branniti — vidish moj syn! kulku perlofshnosty imash dobru sturriti, inu sebi enu vezhnu ime fadobiti.

Vprashanje: Tutu se pravvy veliku skerbi, inu muje sebi gornalofshiti.

Odgovor: Ta materna dejhella, inu ozhetova semla sanizhuje vse nenuzne otiroke — ti nenuzni vudi, alli te nenuzne pershonne so sa to zelo zhloveshko skuppshino vuzh h' shkodi, kokar h' prydu. Skus eno skryvno naruno zastoppnost mare vsakateri ved, alli glid te zeze zhloveshke drufhbe kai tisti zeli skuppshini nuzati shi na eno, all na drugo visho, kateru vkupai enu stannstvu, alli en zhloveshki shyvott naredy; inu kokar ti vartnarji is tih dreves nenuzne veje prozh odreshejo, toku javarshhe tudi tu opzhinstvu te nenuzne, te lenne, te nefveste nevredne, te nehvalleshne, te nemarne, inu shkodlive pershonne, katere hozhejo svoj nuz is te zhloveshke skuppshine vlezhti, pa nozhejo na nobenno visho ti skuppshini kai nuzniga skafati. kar mene amtizhe, jest shellim vse moje vuzhennosti, premoftenje, inu shyvlenje sa nuz mojiga opzhinstva gorofitati — jest vidim, da so drugi toku mojhku sturrilli, inu vezhno zhast fadobilli — fakai bi jest toku nesturril, kir imam enaku sarze, inu obzhuttlivost pruti moji materni semli? — jest nozhem moji shlahti, mojmu rodu, inu mojimu sedaishnimu sveitu h' shpotti biti — moji starreshi — moji deddezi — inu preddeddezi so sa tu krallestvu, sa tu opzhinstvu, kokar te historje fadostlivu skafshejo, svoje premoftenje, inu shyvlenje v nevarnost postavili — jest tistih zhastitlivih mojhov syn, inu mluzhet bi pak toku nefvest, toku krivizhn, toku babbast bil, dabi jest zeli moji rodvini eno toku shpottlivo pikko, inu madesh fasadil — bolshe je — zhastilliveishe je sa dejhello vmreti, kokar figa mojh biti — moje lennu, moje mekushlivu, moje zartlivu, inu nenuznu shyvlenje bode meni perpravilu veliku bolefn, veliku nadlog, katere mene bodo huishe na mojo smartno vurro pikkaale. fadadale, inu martrale, kokar te fizhe, kugle, inu sable tih sovrafshnikov — jest hozhem raishi v' drufhbi vsih pravednih voishakov s' zhastioi smart sturriti, kokar na samim vso mojo zhast v' grob fakopati — jest shelim enu zhednostlivu, inu fashlufhlivu sa zelo mojo shlahto, sa zeli moj rod, ja sa zelu moje opzhinstvu shyveti, inu vmreti — moja dejhella je mene rodila, inu redilla, ja tisto tudi hozhem shyveti inu vmreti.

Vprashanje: Zhi oni toku mislijo, kokar govoriyo — zhi oni toku sturrijo, kokar govoriyo, toku se imajo troshtati zhast, inu hvallo na tutimu sveitu, pa tudi tu vezhnu plazhillu na unimu sveitu od Boga, kateri tu vse dobru poloña — Vprashanje: Popreid so oni nekai govoriilli, inu fmsilili od tih stanskih dovfnosty — kai je vezh takshnih stannov na timu sveitu?

Odgovor: ja moj syn! takshnih stannov je veliku sort, all vunder vsi tuti stannovi fnao h' tutim trem perhodnim perstivenni biti. Parvizh je ta podshyvijozhi stann: drugizh je ti podvuzhijozhi stann, inu Trekizh je ti brannijozhi stann. — h' timu podshyvijozhimu stannu slishijo parvizh vsi hmeti, inu dellovzi; drugizh vsi terfhanni inu meistni dellarji, kateri tim hmetam perpravlejo zev fa njih dellu, vufnjo sa njih obbutilla, inu druge potrebne rezhi, katere ti hmeti nemorejo, inu tudi nymajo zhasa tistu sebi napravleti; trekizh ti shtazunarji, inu vse sorte Barantavzi, kateri tu od hmetov perpravlenu shittu, vinu, shvinno, maslu, inu vso drugo ropoty v' druge dejhelle vun predajejo, inu dnarje noter v' dejhelle perpravlejo. h' timu podvuzhijozhimu stannu bodo pershteti parvizh ti skerbni starreshi, kateri svoje otroke vuzhijo molliti, dellati, inu poshtennu shyveti, ti hishni ozheti, inu matere, kateri svojo derfhinno h' prydnosti napelavajo, inu skerbnu dellati vuzhijo. drugizh ti terfhani, inu meistni dellarji, kateri vuzhijo te mlade ludi vse sorte dellarje; kovati, shivati, shieppati, inu druge vmetne dellare. Trekizh ti vuzhefniki po shollah, alli vuzhirnah, kateri vuzhijo pisati, brati, shtivariti, gospodariti, barantati, inu vezh drugiga dushniga vmetuvanja. shtartizh ti mashniki po spoveidnazzah,

po pridigah, po kristjanskih navukah, inu po drugih perlošnostah. h' timu brannijozhimu [stannu] slishijo parvizh ti šhovnirji, alli soldati, kateri so lastnu ja tutu postavleni, inu od zeliga opzhinstva skerbnu plazheni, inu svestu gor vjeti, marejo oni vse te druge stanni braniti pred sovrašnjikam, tu blagu varvati pred tatmi, inu te pershonne pred povytjam tih Rašboinnikov, drugizh vsi napreipostavleni, kateri so dovšhni te pravizhne podlošhnike pred krivizoi varvati, te krivizhne pak poshtraifati, inu po pravizhni postavi zhres te podlošhne obblastuvati, trekizh ti sodniki po tih sodnih hishah — ti svietuvavzi po svietuvalshah, kateri so dovšhni prov po pravizzi pres vsiga perlišuvanja, inu raduvanja to golo resnizzo vunpovedati, inu prov prevdariti, premisliti ti fazhetek, to sredinno, inu ti konez tistih rezhy, favollo katerih se oni posvietujejo, da oni nefapelajo v' shkodo zeledeshelle, inu krallestve. shtartizh inu fajnizh slishijo h' timu trekimu brannijozhimu stannu tudi ti rannoželniki /:Padarji:/ ti fdravniki, /doktarji/ inu ti fdravillishneki /:Apotekarji:/ kateri so vsi satu postavleni, da oni vse tute tri stanni pred smartioi brannijo, marlivu bukve preberrajo, skerblivu bolešne premišlujejo, inu bratlivu te bovnike obyskujejo, vse okollistave te bolešni isprashujejo, inu millusarzhnu osskerblujejo ne samuzh te premošhne, temuzh tudi te bovšhne, fakai vsi so nashi brati, vsi so nuzni vudi te zeledeshelke drufshbe, ja vezhkrat je en bovšhni pravizhni, inu svesti zhlovek vezh timu opzhinstvu nuzn, kokar deset lennih, šavytjih, inu galufijozhjih Wogattinzov.

Vprashanje: kateri stann je pak is tutih treh nar ti shtimaneishi, all ti nar potrebneishi? Odgovor: O moj lubefnivi syn! tutu vprashanje je vezh ja tebe sarblivu /:firbizhnu:/ kokar potrebnu — vsi triji stašii so potrebni timu zelimu opzhinstvu, edn nemore pres tiga drugiga biti per sedainnih šmeshenih zhasah — zhi nebode ti parvi stann nobenniga zhloveka gor isredil, inu podšhyvil, toku nebode ti drugi podvuzhijozh stann nobenniga mogl vuzhiti; zhi nebode tudi ti drugi stann nobenniga podvuzhil, toku tudi nebode mogl ti treki brannijozh stann nobenniga branniti. — All vunder! vunder moj syn! da jest tebi to pravo, gotovo, inu korreninsko resnizzo poveim pres vsiga skryvanja, inu pres vsiga straha te šamerre, pravim jest /en drugi pak nei rezhe, kokar on fastopy/ jest pak pravim: ti parvi podšhyvijozhi stann je nar ti teshkeishi, inu nar ti šaveršhe-neishi — all on je vunder nar ti potrebneishi. — Ti drugi je ti nar shtimaneishi, all tudi ja to dusho nar nevarneishi. — ti treki brannijozhi stann je ja šhyvlenje ti nar ne varneishi, all je ja zhast, inu vezhnu plazhillu nar ti zhastitliveishi.

Vprashanje: Kdo bode pak tute tri stašie toku mozhnu vkup šavešane ridal, inu višhel, da bode envsakateri svojo dovšhnost opravlel?

Odgovor: oh moj prelubešnivi syn! tuta je ta nar tardeisha rezhl kar sy she ty kulli dosehmollov vprashell! ti zesar — ti krall — all tu opzhinsku poglavarstvu je tisti bovgi višharn, kar tu vidlivu višhanje amtizhe: Bog je pak ti nevidlivi višharn, kateri te sarze zhloveshke perpogyble! — zhi nebode bošha perpomozh — nebode nobenni zesar --- nobenni krall — inu tudi nobenu poglavarstvu moglu šadosti ridati, inu višhati tulku sorte tih ludy, Satigavollo smo dovšhni vezhkrat molliti, inu prossiti nashiga lubefnigiga nebeshkigiga ozheta, dabi on te tarde sarze tih podlošhnih omezhzal, inu te pameti tih napreipostavljenih rafsvetil, dabi oni mogli te omezhzane sarze po ti boshi volli prov modru višhati ne samu h' ti zhasni, temuzh tudi h' ti vezhni srezhi.

Vprashanje: od kod pak vunder pryde, da je tu višhanje tih ludy toku teshku?

Odgovor: tutu pryde šavollo te nepokorshine, inu šavollo pomankanja te pravedne lubefni tih podlošhnih; kateru jest hozhem tebi moj syn skus eno lahku fastoplivo pergliho pred ozi postaviti: Vidish! enu zesarstvu, krallestvu, alli opzhinstvu, je enaku enimu zhloveshkimu šhyvottu, alli trupplu: kar je Ta glava per tim zhloveshkimu šhyvottu, tu je per enimu zesarstvu, krallestvu, alli opzhinstvu ti zesar, ti krall, all tu poglavarstvu: inu kar so te roke, noge, inu vsi ti drugi vudi, inu pozhutki per timu zhloveshkimu šhyvottu, tu so ti podlošhniki, inu vse sorte stannovi v' timu zesarstvu, krallestvu, alli opzhinstvu. Zhi je tedei ta glava jasna, vuzhenna, šbrihtana, inu po ti dovšhni lubefni ja svojo šhyvott fdrav obdershati skerbnna, da ona prov vkafuje, prov rovnna, inu prov višha svoje vude, inu pozhutke h' nuzu, h' fdravju zeliga šhyvottu inu h' ti zhasni, inu vezhni srezhi svoje dushe napelava, toku ona svojo dovšhnost sturry, inu svojo dovšhno skerb, inu lubefni pruti svojimu šhyvottu skafše, toku ona osskerby ti šhyvott, inu to dusho. Zhi tedei tudi te roke, noge, s' enoi besedoi, zhi vsi vudi, inu pozhutki to glavo poslushejo, njene modre vkafve, inu potrebne šapoveidi gor vjemejo, fogajo, inu po ti modri višhingi te

Jastoppne glave sturrijo, toku grede vse prov po varsti. [zhi vsa] nkateri shyvottni vud /:glid:/ dopernesse svojo dovshnost, toku je srezhna ta glava, inu je tudi srezhn ti zeli shyvott. Aku pak te noge ti shyvott drugam nessejo, kokar glava vkaſhe: aku te roke drugu dellajo, kokar ta glava shelly: zhi ti jeſik drugazhi govory, kokar ta glava fa-povey: toku gre vse narobil grede vse kriſham! tukai ny lubesni — tukai ny ſvestobe — tukai ny srezhe, temuzh zela ſmeshnava, Punt, inu jeſa met vudami Raſboinstvu po zelim shyvottu, ja gotova smart, inu dokonzhanje tiga zhasniga shyvotniga shyvlenja. Ravnnu toku se tudi gody per enimu zesarstvu, per enimu krallestvu, inu opzhinstvu, kader so ti podloſhni nefvesti, nepokorni, neioſglivi — kader vsakateri drugazhi della, kokar ti napreipostavljeni vkaſhe! — kader svojo stannsko dovshnost nedopovny kader le svoj lastni nuz, inu lastne shelle yshe nasittiti — kader on svojo sluſhbo all is ne-veidnost, all is nefvestobe nedoparnesse — kader on nespojna to dovshno hvalleſhnost pruti svojinu napreipostavlenimu — kader on le sam sebe, inu svoj dobizhek luby — kader on nobenne ſvestobe nyma pruti svoji ozhetovi deſhelli — kader on svojo sluſh-bo, inu dovshnost stannsko ſanemarny, inu svojo glavo nespojna — toku tudi grede vse narobi — vse kriſham — ny srezhe zhasne, inu tudi nebode srezhe vezhne! kir zhed-nosti, inu prave lubesni ny, tukai vsiga faly. — ta sama edyna glava nemore zeli shyvott srezhniga sturriti, zhi ti drugi vudi neperpomorejo: tudi ti sami edyni vudi nemorejo zeli shyvott srezhniga sturriti, zhi nyso od te glave prov viſhani. Toku tudi enu zesar-stvu, enu krallestvu, inu opzhinstvu nemore srezhnu biti, aku nebode ti glavari s' timi drugimi podloſhnemi v' ozhetovi lubesni shyvel, inu ti podloſhni nebodo ſvesti, po-korni, inu pravedni se pruti svojinu glavaru ſaderſhalli. Saturai tudi ti ſdravniki, alli doktorji odreſhejo prozh takshne shkodlive vude od tiga shyvotta, ſavollo katerih hi marel zeli shyvott konz vſeti; ravnnu toku mare tudi en vikshi glavari te shkodlive, ne-ſveste, inu struppne perſhonne is te zeze zhloveshke druſhbe isvrezhti, inu prozh od-reſjati, da zela zhloveshka skupshina konez nevfeme — Bog ti nar vikshi gospod vsih gospodov, kateri je vse stvaril, je dal tim vikshim glavarjam v' roke to shybo, inu ti mezh — to shybo ſa te nepokorne ottepstii — ti mezh ſa te struppne, kateri se nozhejo pobolsheti, is te zeze zhloveshke skuppshine prozh odreſjati. kateri more tuto resnizzo jastoppiti, tisti njo jastoppi.

Dodatno dokumentacijo beri na str. 292.

Kwiryna Handke

PAN v Varſavi

PROCES OBLIKOVANJA ULIČNIH IMEN

Natačna analiza načrtov današnjih mest, posebno takšnih z dolgim zgodovinskim razvojem, daje gradivo za številna zgodovinska in jezikoslovna opažanja. Taka analiza kaže način zazidave mesta, lokalizacijo kulturnih spomenikov, potek ulic, obliko terena, sistem mestnih četrti. Vse to skupaj z imeni posameznih objektov v velikem številu primerov omogoča določiti najstarejši del mesta, reproducirati njegovo zgodovino.

Z mestno onomastiko so se razen zgodovinarjev v zadnjih letih pričeli ukvarjati tudi jezikoslovci. Mestna onomastika v širokem smislu besede zajema vsa imena krajev in objektov znotraj meja mesta, torej: predmestij, četrti, parkov, trgov, voda (z izjemo velikih rek, ki tečejo skozi mesto), mestnih vrat, obrambnih stolpov, mestnega obzidja itd., zlasti pa ulic. Večina omenjenih objektov se ne razlikuje od tistih, ki ležijo zunaj mestnega območja. Tudi njihova imena so analogna ali enaka tako pomensko kot strukturno.

V tem članku bom obravnavala imena ulic, saj so te najbolj integralno povezane z mestom. Nastajanje in preoblikovanje te onomastične kategorije bom prikazala s pomočjo zgodovinskega gradiva o Varšavi, zbranega iz virov od XV. stol. naprej.¹ Da bi tematiko približala slovenskemu bralcu, bom tam, kjer je to mogoče, za primerjavo navedla še današnja imena ljubljanskih ulic.²

Veliko število mest je nastalo s postopnim razvojem, med njimi tudi Varšava. Mestni organizmi so obstajali že pred podelitvijo mestnih pravic. Njihovi začetki so bile prvotno le občasno naseljene vasi in trgi, iz teh so pozneje nastala naselja s stalnim prebivalstvom. Danes je večina velikih, hitro razvijajočih se mest aglomerativnega tipa, kar pomeni, da so postopoma širila svoje meje in vključevala v svoj obseg okoliške vasi in naselja. Tako so npr. v mejah Velike Ljubljane danes takšni trgi, oziroma vasi kot *Ježica*, *Mala vas*, *Savlje*, *Kleče*, še prej pa so se priključila mestu *Bežigrad*, *Trnovo* in druga naselja, ki ležijo bliže središču; ta so se že zrasla s strnjanim središčem mesta.

Mestna onomastika, ki je bila tesno povezana z zgodovino mesta, je tvorila svoj imenski fond, saj je sprejemala starejša terenska imena, ki so že obstajala na danem območju (ta pojav opazamo še danes pri vključevanju okoliških vasi in trgov v okvir velikih mest, ko se lokalna onomastika ohrani ali spremeni v skladu z ustaljenimi navadami) in tvorila nova imena za nastajajoče objekte in ulice, mestna vrata, obrambne stolpe itd. Prvotno so za vzorec rabile iste sheme kot za poimenovanje topografskih objektov zunaj mesta — osnova imena je predstavljala značilne lastnosti objekta, kot so npr. oblika, barva, položaj, rastlinska odeja.³

Mesti Stara in Nova Varšava sta osnovani na višji planoti, razrezani s celo mrežo potokov in rečic, ki so se stekale v Vislo. Ostanek njihovih strug sta do danes ohranjena oblika in potek nekaterih ulic in takšna imena kot *Żródtowa*, *Żurawia* (od imena rečice *Żurawka*), *Dunaj*. Sledi obstoja drugih topografskih objektov so ohranjene v naslednjih uličnih imenih: *Chmielna* (po ledinskem imenu *Chmielnik* — nasad hmelja), *Gnojna* (po imenu *Gnojna Góra* — smetišče), *Bagno* (po imenu *Bagno*), *Stawki* (po vodnem imenu *Stawki*) itp. V Ljubljani kažejo podobne sledove nekdanje oblike terena imena ulic kot: *Bičevje*, *Dolgi breg*, *Mlake*, *Reber*, *Žabjak*, *Prevalj*, *Med hmeljniki*.

Zaprta obrambni sistem srednjeveškega mesta s sistemom ulic je vzrok za nastanek naslednjih imen: *Prosta*, *Mała*, *Krótká*. Ovalna oblika mestnega zidovja vpliva na obliko ulic, ki obkrožajo osnovni mestni kompleks okoli trga; v zvezi s tem so imena kot *Krzywe Koło*, *Krzywoboczna*, *Podwale*, pa tudi *Rynkowa*, *Przy Rynku*. V najstarejšem delu Ljubljane lahko najdemo analogna imena: *Kratka*, *Rečna*, *Kriva pot*, *Prečna*.

Seveda ta tip ni značilen le za dele mesta, ki so zaprti z zidovi ali omejeni z drugačnim obrambnim sistemom. Najti ga je mogoče tudi v drugih starejših delih mesta, v novejšem fondu uličnih imen velikih mest pa ga bogatijo še imena pri-

¹ Popolno gradivo, opis in jezikovna analiza je v knjigi: K. Handke, *Semantyczne i strukturalne typy nazw ulic Warszawy*. Wrocław 1970.

² S pridržkom, da zaradi pomanjkanja zgodovinskega gradiva lahko pride do interpretacijske napake pri določanju izhodišča kakega konkretnega imena.

³ Zaradi pomanjkanja prostora ne navajam popolne pomenske klasifikacije uličnih imen. Navedena je v zgoraj citiranem delu, prim. op. 1.

ključenih naselij. Spisek današnjih ljubljanskih ulic vsebuje razmeroma veliko topografskih imen: *Pri brvi, Ob pristanu, V murglah, Pod hrasti, Cesta v Mestni log, Na delih, Na gaju, Na stolbi, Na Žalah, Ob potoku, Pod hribom, Pot k ribniku, Pot k Savi* in mnoga druga.

Ulice, ki so potekale iz mesta, prehajale v glavne ceste in vodile do drugih krajev, so največkrat nosile imena, ki so označevala njihov cilj, npr.: *Zakroczymska ulica* je vodila do *Zakroczyma, Krakowskie Przedmieście* do *Krakova, Czerskie Przedmieście* do *Czerska, Ujazdowska* do *Ujazdowa*. Žal zaradi pomanjkanja zgodovinskega gradiva ne morem navesti ustreznih primerov za Ljubljano. V danem gradivu imajo enako funkcijo gotovo *Cesta na Brdo, Cesta na Vrhovce, Smartinska cesta*. Povsem drug pomen imajo npr. *Trnovska ulica*, ki leži v četrti *Trnovo* in ne vodi do nje, ali *Šišenska cesta*, ki ni pot iz centra do *Šiške*. Treba je poudariti, da večina ulic tega tipa nima več prvotne funkcije — imajo le spominski značaj (prim. niže).

V teku urbanizacije so nastajali tudi drugi tipi uličnih imen, tesno povezani z življenjem mesta in njegovih prebivalcev. To so imena po nazivih poklicnih skupin, npr. *Piekarska, Rycerska* (prim. v Ljubljani: *Velika čolnarska, Mala čolnarska, Zeljarska, Barvarska, Čevljarska, Ključavničarska, Kleparska steza, Kovaška, Kovinarska*), po narodnostnih skupinah, ki so živele v dani ulici, npr. *Zydowska* (zagotovo ima isto izhodišče *Židovska ulica* v Ljubljani, medtem ko imajo imena kot *Lužiškosrbska, Ruska* spominski značaj (in po imenih zgradb, kot npr. *Celna* (po zgradbi *carinarnice* pri prehodu čez *Vislo*), *Kapitulna* (po poslopju *Kapitlja*).

Posebno številna so bila v nekdanji Varšavi imena ulic, povezana z imeni cerkva in redov: *Świętojańska* (cerkev sv. *Jana*), *Świętojerska* (cerkev sv. *Jurija*), *Dominikańska* (red *dominikancev*), *Franciszkańska* (red *frančiškanov*).

V drugi polovici XVI. stol. je okoli nekdanje Varšave nastal obroč naselij, ki so bila privatni teritorij šlahte. To so bila samostojna naselja in celo majhna mesta, z imeni kot *Bielin(o), Bożydar, Dziekańka, Leszno, Wielopole*. Razen teh so Varšavo obkrožale še normalne vasi in mesta: *Mokotów, Woła, Powązki, Grochów, Praga*. Ščasoma sta se tako ena kot druga skupina priključili mestu. Po njih so se v varšavskem fondu ohranila imena četrti in ulic, ki so prvotno bile glavne ceste, potekajoče iz Stare Varšave do teh naselij in mestec, ali njihove glavne ulice. Nekatera imena so ohranjena v tedanji obliki, npr. *Leszno*, druga so spremenila svojo strukturo, npr. *Grzybów* → *Grzybowska*, ime *Grzybów* pa je postalo ime četrti.

Kako zelo so imena ulic povezana s topografijo mesta, priča primerjava načrtov večjega števila poljskih mest, kjer imena ulic kljub nekaterim spremembam v dolgoletnem razvoju natančno kažejo stadije gradnje mesta in ulične mreže, omogočajo določiti najstarejši del mesta, kjer najpogosteje nastopajo topografska imena ali imena, tvorjena po nazivih poklicev, npr. *Mostowa, Grobla (Na Grobli, Na Groblach), Grodzka, Farna, Zamkowa, Spichlerna, Klasztorna, Kościelna, Podzamcze (Podzamkowa, Podzamecka), Podmurna, Podwale (Podwalna, Podwalska), Zawalna, Wałowa, Krótka, Długa, Wąska, Szeroka, Błotna, Garbarska, Siennicza (Siennicka), Lazienna, Szewska, Rzeźnicza* itd. Če primerjamo ta spisek z ljubljanskimi uličnimi imeni, najdemo v najstarejšem delu me-

sta naslednja analogna ali ekvivalentna imena: *Strmi pot, Ulica na Grad, Na stolbi, Gornji trg, Poljanski nasip, Stari trg, Prečna, Rečna, Vrtna, Razpotna, Trnovski pristan, Ob pristanu, Velika čolnarska, Mala čolnarska, Privoz, Vožarski pot, Žabjak, Za Gradom, Zvonarska, Tesarska, Kleparska, Ključavničarska, Čevljarska.*

Do sedaj smo upoštevali le imena z dvočlensko zgradbo (ulica + x), kakršno srečamo v današnjem imenskem fondu. Vendar pa se je treba ustaviti ob vprašanju, kakšen je bil zgodovinski proces nastanka tega tipa imen in kakšen mehanizem tvorbe. Veliko podatkov o tem so mi dale raziskave gradiva o zgodovini Varšave.

V starih mestnih dokumentih nastopajo razen razmeroma maloštevilnih imen z obliko, ki jo uporabljamo danes, najpogosteje opisne konstrukcije, ki še niso imena ulic, vendar igrajo isto vlogo orientacije na terenu.

V okviru teh opisov lahko ločimo bolj ali manj zapletene tipe deležniških konstrukcij:

1. Najjasnejši tip je poved, katere osnova je deležnik na -qcy (redko na -ony), ki nastopa kot prilastek osebkca (*ulica*), npr.: *Ulica publiczna przez Frete od Bramy Staromieyskey aż do Rynku Nowego Miasta y daley protensive przez Rynek w ulicę zakroczymską idąca* (1667. leta); *Uliczki początek swoy od Ulicy publiczney Franciszkanskiej w tyłach Dworkow y Domow na Ulicy Publiczney Zakroczymska zwaney stoiąncyh, daley zaś pod pałacem dawniey Kotowskich, teraz do Konwiktu Ichmość Xięży Iezuitów Nobilum należących biegącey, a ku Zdroiom na grunt Mieyski Wygon zwany wybiegąjącey ...* (1765—1779).

2. Drugi tip je bil prvotno enak prejšnjemu, samostojno obliko pa je dobil po izpadu deležnika na -qcy, npr.: *Ulica z Frety mimo kościół S. Jerzego między ogrodami aż w Pole do wału poprzeczney drogi* (1667. l.).

3. V tem tipu nastopa namesto deležnika na -qcy nesklonljivi deležnik na -qc, npr.: *Ulica idąc z Nowega świata ku Grzybowu* (1659. l.).

Drugi tip je prehodni štadij k bolj enostavnim tipom, ko lahko govorimo o uličnih imenih v obliki predložnih zvez, npr. *ulica do Bonifratrow* (2. pol. XVIII. stol.); *Ulica ku Ujazdowu* (1659); *Ulica przez Chmielnik* (2. pol. XVIII. stol.). Taka oblika ustreza uličnim imenom, ki so se ohranila do danes, ali pa se tvorijo analogno: *Na Skarpie* (v Varšavi), *Na stolbi* (v Ljubljani); največkrat imajo toponografski značaj.

Imena ulic z zgoraj opisano konstrukcijo niso značilna le za najstarejšo fazo poimenovanja. V varšavskem gradivu nastopata oba sistema drug ob drugem več stoletij, spreminja se le razmerje med njima: sčasoma se začenja pojavljati vedno več samostojnih imen, ki izpodrivajo opisne konstrukcije. V XVII. stol. so opisne konstrukcije še močno razširjene, v XVIII. stol. (posebno v drugi polovici) prevladujejo že samostojna imena, kar je posledica delovanja komisije Boni Ordinis, ki je številne ulice na novo poimenovala ali potrdila že obstoječa imena. V XIX. stol. kažejo uradni spiski že izključno take oblike, kot jih srečujemo danes.

Treba je poudariti, da sta oba omenjena sistema opisovanja in poimenovanja ulic odvisna drug od drugega. Do tesne povezave je prišlo zaradi tega, ker je veliko imen izhajalo iz opisov, npr. *Ulica do Bonifratrów (idąca)* → *ul. Bonifratrów* → *Bonifraterska*. V določenem obdobju so ta imena lahko nastopala istočasno, npr. *Ulica przez Konwikt zrobiona* → *Ulica Konwiktorska* (1765—1778), potem je prevladalo samostojno ime. Seveda to ne pomeni, da se je tvorba opisa v ime izvršila vedno in brez izjem. Dosti opisov je izginilo, zamenjala so jih imena, ki niso bila z njim prav nič povezana. Zamenjavo uličnih imen z razvitim drugim členom je pospešila (poleg poenotenja, ki je bilo delo administrativne uprave) močna jezikovna težnja k tvorbi enobesednih imen: to načelo se je uveljavilo tudi na področju krajevnih in ledinskih imen. Analogne spremembe kot *Kraków gród* → *Kraków*, ali *Księżę pole* — *Księżę* (lokativ — *na Księżem*), so nastajale tudi v imenih ulic, npr.: *Ulica przez Chmielnik* — *ul. Chmielna*, *Ścieżka do Wisły* → *ul. Wiślna* → *Wiślana*. Ta proces je v zgodovini varšavske onomastike zelo jasno viden.

V varšavskem zgodovinskem gradivu je mogoče poleg tega (vsaj v določenem obdobju) opaziti izrazit proces poenotenja drugega člena uličnih imen v pridevniško obliko (zlasti v nekaterih kategorijah), kar je povezano z opisnim značajem tega člena v sintaktični zvezi: *ulica* + *kakšna?* (npr. *Miła, Brzozowa, Świętojańska*). Takšne spremembe so nastale v imenih naslednjih ulic: *Bonifratrów* → *ul. Bonifraterska*; *ul. Franciszkanów* → *ul. Franciszkańska*; *ul. Bielino* → *ul. Bielnińska*; *ul. Podwale* → *ul. Podwalska* → *ul. Podwalna*. Težko je v tem trenutku reči, katera oblika drugega člena je pogostnejša — samostalniška ali pridevniška, zlasti zaradi velikega števila spominskih ulic, ki so v poljskem imenskem fondu največkrat samostalniške, torej: *Kwiatowa*, toda *Mickiewicza* (poleg zelo redke in starejše oblike *Mickiewiczowska*).

Rezultat dolgotrajnega preoblikovanja uličnih imen je današnja dvočlenska konstrukcija, sestavljena iz člena *ulica*: izenačujočega, enakega v vseh konstrukcijah (včasih imajo to vlogo analoga imena, kot so *aleja, trga, nabrežje, pasaža*). Prvi člen opisuje drugi: razločujoči, različen v posameznih konstrukcijah (konkretni objekt)⁴. Ta člen je lahko pridevnik, npr. *Nova Ładna, Rybia, Ogrodowa, Rzeczna, Zielarska*, prim. v Ljubljani: *Nova, Vrtna, Rečna, Lepi pot, Ribja, Zeljarska*), samostalnik v nom. sg, ali nom. pl. (npr. *Bugaj, Nalewki*; prim. v Ljubljani: *Bičevje, Mirje, Bežigrad, Mlake, Ovinki*) ali samostalnik v gen. sg. ali gen. pl. (*Konwalii, Sienkiewicza, Ossolińskich*; prim. v Ljubljani: *Carja Dušana, Trg herojev, Cesta 25 talcev, Pot heroja Trtnika, Martina Krpana*).

Ob tem je treba opozoriti na značilno razliko v količinskem razmerju med imenskimi tipi v Varšavi in Ljubljani, ki je nastalo zaradi različnih razvojnih teženj obeh jezikov na tem področju. Za Varšavo in druga poljska mesta so značilna spominska imena po priimkih v obliki samostalnika v genitivu (prim. *Sienkiewicza, Krasickiego*), medtem ko je ta tip v ljubljanskih uličnih imenih najpogosteje izražen s pridevniško obliko (prim. *Prešernova, Trubarjeva, Cankarjeva, Beethovnova, Titova*; prim. v poljščini *ul. Mickiewicza*, zelo redko *Mickiewi-*

⁴ Treba se je zavedati, da ta člen določa in opisuje objekt (kaže njegove resnične lastnosti ali funkcije) le v primerih prvotnih, motiviranih uličnih imen, nikakor pa ne v spominskih imenih, tvorjenih le po vzorcu prvotnih tipov.

czowska, nikoli *Mickiewiczowa*, toda splošno *pani Mickiewiczowa* = *Mickiewiczova* žena).

Razen tega obstajajo poljska ulična imena, pri katerih je drugi člen predložna zveza (*Na Skarpie*), ali zveza samostalnika s pridevnikom (*Krzywe Koło*), ali pridevnika s prislovom (*Nowo-Miodowa*, *Krótko-Franciszkańska*). Kolikor sem mogla ugotoviti, ulic tega tipa v Ljubljani ni. Mogoči so tudi primeri z večbesednim drugim členom (*Bitwy pod Grunwaldem*); tudi ta tip je v Ljubljani redek.

Ti zadnji tipi (z več kot enobesednim drugim členom) niso niti v Varšavi niti v drugih poljskih mestih prepogosti. Nekoliko drugače je v spisku ljubljanskih ulic. Zaradi velikega števila topografskih imen, zlasti na področjih, ki so bila šele nedavno vključena v mestni okvir (teh še ni zajelo mestno poenotenje imen), obstaja precejšnje število ulic z razširjenim drugim členom v obliki predložnih zvez, npr.: *Pot čez gmajno*, *Pot k igrišču*, *Cesta ob proggi*, *Cesta na Brdo*, *ul. Na griču*, *ul. Na dolih*, *ul. Pod gozdom* itd.

Kronološka analiza bogatega gradiva uličnih imen kaže na dve središči, kjer so se oblikovala: 1. prebivalstvo, 2. uradi.

Prvo središče je krog prebivalcev, ki tvorijo ta imena in jih uporabljajo. V starejšem obdobju so ulična imena nastajala izključno v tem okolju. Takratna mestna uprava je le uporabljala imena, ki so bila s splošno rabo že ustaljena, ni pa bilo posebnih uradov, ki bi določali norme za poimenovanje.

S hitro rastjo mest in večanjem števila mestnih objektov je postalo nujno ustanoviti upravo, ki bi normirala ulična imena. Kodificirali so stara, že obstoječa imena, nastajala pa so tudi nova, vedno bolj konvencionalna — brez pomenske povezave z označenimi kraji.

V različnih mestih je treba upoštevati različna prelomna obdobja, ko se začnejo pojavljati administrativno tvorjena imena ulic. Ponekod začnejo takšna imena nastajati šele v XX. stol. Tudi za Varšavo je obdobje največjega obsega administrativnega poimenovanja XX. stol., začetek tega procesa pa sega daleč nazaj — že v letu 1770 je komisija Boni Ordinis prvikrat naredila uradni spisec vseh uličnih imen v Varšavi. Takrat so se tudi prvič pojavile nekakšne modne težnje pri poimenovanju, nastali so izraziti tematski tipi imen, kot npr.: naravoslovni —: *Kozia*, *Lipowa*, *Pawia*, ki niso bili utemeljeni z zunajjezikovnimi faktorji (topografija, mestno življenje). Sčasoma se je količinsko razmerje med administrativnimi imeni zvišalo v korist prvih.

Kakšne so razlike med administrativnimi in neadministrativnimi imeni? Imena ulic, ki so jih izoblikovali prebivalci, so praviloma nastajala v zvezi z lastnostmi določenega terena (zato tudi toliko topografskih imen). So torej pomensko motivirana in povezana z značilnostmi opisanega objekta. Administrativna imena pa so tvorjena po vzorcu starih motiviranih imen, ne glede na to ali imajo resnično zvezo z opisanim objektom; npr., stara *Zakroczymska ulica* je resnično vodila do *Zakroczyrna*, medtem ko nova *Paryska* ne vodi do *Pariza*: ime je narejeno po vzorcu prve in ima spominski značaj.

Z razvojem mest, širjenjem ulične mreže in intenzivno urbanizacijo primestnih območij se je pojavila nujna potreba po novih virih za poimenovanje ulic. Eden teh virov je bila uporaba starih imen, že pozabljenih ali izgubljenih zaradi izravnave terena in likvidacije nekaterih ulic. Drug način je tvorba imen po vzorcu že obstoječih: *Dunaj* in *Szeroki Dunaj*, *Wąski Dunaj*, ali *Bema* in *Nowo-Bema*, tretji pa prevzemanje uličnih ali topografskih imen z na novo priključenih terenov. Takšna imena pogosto še danes tvorijo prebivalci sami. Po vključitvi teh področij v okvir mesta nastane nov problem — nujnost utemeljenih sprememb v poimenovanju, da ne bi nastale dvojnice, saj ne more obstajati hkrati več ulic z imenom *Malinowa*, *Polna*, *Kolejowa* itd.

Pogosto pa te spremembe le niso tako racionalno utemeljene, nanje vplivajo najrazličnejše konjunktуре. Spremembe uličnih imen zadenejo včasih na odločen odpor prebivalstva, ki hoče ohraniti staro ime, na katero je navajeno. Zaradi tega imajo nekatere ulice dvojna imena — uradno (administrativno) in pogovorno, ki ga uporablja prebivalstvo. Ta problem ni nov, obstajal je že v nekdanji Varšavi in drugih poljskih mestih, kar dokazujejo stari mestni dokumenti.

Prvi znak konvencionalizacije varšavskih uličnih imen je bil razvoj določenega tipa naravoslovnih imen, kar je sprožilo cel plaz tematskih imen, npr. po nazivih dreves, cvetlic, sesalcev, ptic, barv, po priimkih pisateljev, literarnih in zgodovinskih osebnosti itd. O povezavi med posameznimi imeni ulic in lastnostmi označenih krajev v tem primeru ne moremo govoriti. Včasih je utemeljen le izbor teme za določeno območje. Tako ima npr. del varšavske četrti Grochów ulična imena po priimkih poveljnikov in nazivih vojaških formacij iz obdobja Novembrske vstaje 1830—1831, saj se je ena odločilnih bitk odvijala prav na tem področju, ki takrat še ni bilo vključeno v okvir mesta. Vendar pa večinoma niti tako oddaljene povezave ni med temo in značilnostmi objekta.

Tematika uličnih imen je tesno povezana s kompleksnostjo zemljišča. Imena, podrejena določeni temi, so namreč največkrat lokalizirana v neposredni sosesčini na področju ene mestne četrti. Kompleksi semantično istovrstnih imen niso le varšavski pojav. Kot ena najpopularnejših rešitev poimenovanja v zadnjem času nastajajo v velikem številu večjih mest. Tudi težnja po izposojanju posameznih ali celih kompleksov imen iz mesta v mesto je posledica delovanja administracije. Ta pojav se je opazno razširil v XX. stol. in povzročil nastanek absolutno konvencionalnih imen, saj se je pretrgala vez med imenom in njegovim prvotnim pomenom (če so seveda prenesena imena bila prvotno motivirana).

Iskanje novih vzorcev za poimenovanje ulic je povzročilo tudi bliskovit pohod spominskih imen, ki predstavljajo bogat in neizčrpen vir, zaradi česar njihovo število v vseh mestih neprestano narašča. Posebno produktiven je v tem primeru tip uličnih imen po priimkih znamenitih ljudi.

Prevedla

Majda Škrjanc-Woźniakowa

GRADACIJSKO PRIREDJE V SLOVENSKEM KNJIŽNEM JEZIKU

Kot gradacijske označujemo semantične odnose, ki »... so v izpovedi označeni z neenakostjo prvin konstrukcije, večjo vrednostjo ene prvine v primerjavi z drugo, izpovedjo rasti ali oslabitve podane vsebine¹.«

Gradacija kot poseben tip semantičnih odnosov v parataktičnih konstrukcijah do nedavnega ni bila obravnavana. Tudi današnje obravnave paratakse zmeraj ne uvrščajo gradacije v poseben tip semantičnih odnosov in prištevajo take konstrukcije k protivnim ali vezalnim².

Gradacijske konstrukcije so kot poseben parataktični tip začeli ločevati češki in slovaški jezikoslovci³.

F. Kopečný in V. Šmilauer sta se pri analizi gradacije oprla samo na semantiko in ločila gradacijo in degradacijo, to je, rastoče in padajoče stopnjevanje; J. Bauer, M. Grepl in J. Blažek pa gradacijo obravnavajo tudi s formalne strani in ločujejo dva tipa strukturalno-semantičnih gradacijskih konstrukcij⁴:

- 1) »*plati A, a nadto plati (i) B*«
- 2) »*(nejen) neplati A, nýbrž naopak plati B*«.

V slovenščini sta gradacijo kot poseben tip parataktične konstrukcije prvič izločila J. Toporišič in V. Lamut⁵. Pri raziskovanju gradacije sta se v glavnem oprla na semantiko in ločila analogno kot F. Kopečný in V. Šmilauer rastočo in padajočo gradacijo; v njunih obdelavah manjka formalni opis gradacije.

¹ B. Zinkiewicz-Tomankowa, *Spójniki parataktyczne wyrażające stosunki gradacyjne we współczesnym języku rosyjskim*, Prace Językozawcze, Zeszyty Naukowe UJ CLXIX, 1968, 233—243. s. 233.

² Prim. npr.: S. C. Dik, *Coordination*, Amsterdam 1968. 12. 6.; L. Bednarczuk, *Indo-european Parataxis*, Kraków 1971, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej. 6. 1. 3.; L. Bednarczuk, *Zasadnienia formalnej klasyfikacji spójników*, Lingua Posnaniensis-X, 1964, 79—90; K. Polański, *Składnia zdania złożonego w języku gornoluzycckim*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1967, 3. 3. 3.; M. N. Peterson, *Sojuzny v russkom jazyke*, Russkij jazyk v škole, 5, 1952; A. N. Gvozdev, *Sovremennyj russkij literaturnyj jazyk*, t. II, *Sintaksis*, Moskva 1958, s. 137; A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, *Slovenska slovnica*, Ljubljana 1956, s. 300—301; itn.

³ Prim.: J. Bauer, *Russkie sojuzy v sopostavlenii s češskimi*, Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské university, r. VI, 1957, A. 5.; J. Bauer, *Vývoj stupňovacího souvětí v češtině*, Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské university, 1956, A. 4., s. 24—36; I. Blažek, *Stupňovací spojení v češtině*, Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské university, XI, 1962, A. 10.; F. Kopečný, *Základy české skladby*, Praha 1958, s. 260; V. Šmilauer, *Novočeská skladba*, Praha 1947, s. 377—384.

⁴ I. Blažek, cit. delo; isto J. Bauer, M. Grepl, *Skladba spisovné češtiny*, Praha 1964 (*Učební texti vysokých škol*), s. 277.

⁵ Glej: J. Toporišič, *Priredni odnosi v slovenskem knjižnem jeziku*, Jezik in slovstvo XIII, Ljubljana 1968, s. 184—192; J. Toporišič, *Slovenski knjižni jezik IV*, Maribor 1970, s. 84, 91—92; V. Lamut, *Stopnjevalno ali gradacijsko priredje*, Jezik in slovstvo XIV, Ljubljana 1969, s. 48—51.

V slovenščini nastopata v stopnjevalnih konstrukcijah dva tipa kazalcev združitve in odnosov:

1) dvočlenski gradacijski vezniki:

- ne samo // le — ampak (tudi),*
- ne samo // le — marveč (tudi),*
- ne samo // le — temveč (tudi),*
- ne samo — tudi,*
- ne samo // le — nego tudi*
- ne samo // le — temveč celo,*
- ne samo // le — marveč predvsem;*

2) enočlenski gradacijski vezniki:

tudi, pa, in, a, ampak in asindeton,

pri čemer so nekateri od teh veznikov ojačeni s členkom *tudi*, še ali z drugimi leksikalnimi prviniami.

Stavki z dvočlenskimi gradacijskimi vezniki

Najproduktivnejši kazalci združitve so dvočlenski gradacijski vezniki, ki neposredno izražajo gradacijske odnose; gradacijo napoveduje in vpeljuje prvi člen veznika. Taki vezniki pogojujejo dvočlenskost in zaprtost gradacijske konstrukcije (glej formule). Zelo važna prvina v dvočlenskem vezniku je negacija. Po zanikanju prislova *samo* ali *le* nastane situacija, ki zahteva dopolnitev izpovedi, ki se začneja s protivnim veznikom *ampak*, *marveč*, *temveč*. Vezniki so lahko dodatno ojačeni z gradacijskimi *tudi*, *celo*, *predvsem* itn. Prvi element dvočlenskega gradacijskega veznika napoveduje, da bo prvemu stavku sledil drugi, važnejši.

Ta tip stavčnih zvez shematično lahko predstavimo s pomočjo naslednjih formul:

$$(1) [X + \text{neg} + Y + \left\{ \begin{array}{l} \textit{le} \\ \textit{samo} \\ \textit{zgolj} \end{array} \right\} + Z] + C + [U + \left\{ \begin{array}{l} \textit{tudi} \\ \textit{predvsem} \\ \textit{celo} \end{array} \right\} + W],$$

kjer so:

X, Y, Z, U, W \longrightarrow poljubne prvine (tudi \emptyset);

C \longrightarrow $\left\{ \begin{array}{l} \textit{ampak} \\ \textit{marveč} \\ \textit{temveč} \\ \textit{nego} \end{array} \right\};$

neg \longrightarrow $\left\{ \begin{array}{l} \textit{ne} \\ \textit{ni} \end{array} \right\};$

$$(2) [X + \text{neg} + Y + \left\{ \begin{array}{l} \textit{ampak} \\ \textit{temveč} \\ \textit{marveč} \end{array} \right\} + Z] + C + S,$$

kjer so:

X, Y, Z —————> poljubne prvine (tudi \emptyset);

C —————> $\left\{ \begin{array}{l} \text{ampak} \\ \text{temveč} \\ \text{marveč} \end{array} \right\}$;

neg —————> $\left\{ \begin{array}{l} \text{ne} \\ \text{ni} \end{array} \right\}$;

Primeri:

Stavki, povezani z veznikom *ne // ni le // samo* — *ampak* tudi:

Dobil je ne le večerjo, ampak tudi prenočišče. (S) — *Znamo ga ne le piti, ampak tudi nesti.* (TP) — *Zame je bila to ne le sreča, ampak tudi čast.* (TS) — *Poljubljali so mu ne le desno, ampak tudi levo roko.* (TS) — *Najzanimivejši med njimi je Tirolec Osvald Wolkenstensi (1. pol. 15. stol.), ki ni le uporabil več slovenskih rečenic v večjezičnih pesmih, ampak je navajal tudi slovenščino med desetimi, ki jih obvlada.* (KO)

Moral je živeti ne samo s telesom, ampak tudi s fantazijo in premišljevanjem. (TS) — *Ne samo nasledniki Davidovi, ampak tudi on sam je že čutil slikarsko puščobnost skrajnega vztrajanja pri utrjenih oblikah, ...* (K) — *Dobra kritika ne podira samo, ampak tudi zida.* (K) — *Tam ni ljubil samo vina, ampak tudi krčmarico.* (K) — *V njem ni imel samo predstojnika, ampak tudi prijatelja.* (S) — *Ni samo svetoval, ampak tudi pomagal.* (K)

Stavki, povezani z veznikom *ne // ni le // samo* — *marveč* tudi:

Lojnice niso le ob lasnih koreninah, marveč tudi drugod v usnjici. (KRS) — *Godilo se ji je kakor tistim redkim, ki jih ni gnala v svet le misel na zaslužek, marveč tudi sila po življenju.* (BK) — *Toda naj rezultate Žigonovih razlag danes presojamo tako ali drugače, ostala bo resnica, da so bistveno možnost novih, ne le oblikovnih, marveč tudi vsebinskih predorov v pesnikov, ...* (PP)

Seveda to ne velja samo za tako imenovano »vsebino« literarnega dela, marveč tudi za tisto, čemur pravimo izraz ali slog. (PP) — *Autonomnosti poezije pa ni branil samo glede na njeno razmerje do morale, marveč tudi glede na njeno razmerje do zgodovinske resničnosti.* (PP) — *Naravnost ni samo ideja, marveč tudi resničnost najrazličnejših dejstev in vprašanj duhovnega, socialnega, ekonomskega in političnega značaja.* (VN)

Stavki, povezani z veznikom *ne // ni le // samo* — *temveč* tudi:

Naše žene so ne le pametne in delavne, temveč so tudi lepe. (JS) — *Ni le ubogal, kar so mu ukazali, temveč tudi radovoljno se je ponižal.* (CZ) — *Barbara ji je pomagala ne le pakirati, temveč je poskrbela tudi za rezervacijo sedeža na vlaku.* (TZ) — *Nato mu dá to zrcalo v »Pogledu na jezero« povod ne le za poetično kontemplacijo narave, temveč tudi za globoko ontološko razmišljanje.* (VL)

Nisem videl samo belih obrazov, temveč tudi rumene, bronastorjave in čisto črne. (CZ) — *Hlev torej ni bil zame samo torišče truda in dela, temveč mi je*

postal tudi dom tihe, mladostne sreče. (KuS) — Oče se je razburjal in orička ni padala samo po živini, temveč čestokrat po meni. (KuS) — Na trgu je vsak dan več proizvodov, tudi takšnih, ki niso samo koristni, temveč tudi lepi za oko, ... (KB)

Stavki, povezani z veznikom *ne // ni le // samo // več* — *ampak // temveč // marveč*:

Potem je obrnil k stricu obraz, ki ni bil več samo blede, ampak bel kakor stena. (MŠ) — Obraz ni bil več samo blede, ampak bel kakor kreda. (S) — Taka razdrobljenost pa ni problem samo na tem področju, ampak v velikem delu Štajerske in Slovenije. (D) — Pohlin ni ostal le pri dajanju pobud v slovnici, ampak je začel zbirati okrog sebe mlade nadarjene fante, jih navduševati za slovenski jezik ter jih urediti v njega uporabi v literaturi in posebej v pesništvu. (KO) — In ne samo zaradi preprostega reda v njegovem moralnem svetu, marveč zaradi tega reda v svetu, ki ga ustvarja fantazija, je človeku Prešeren tako naraven, preprost in blizek. (VL) — Stanovanje je aktualen problem ne samo danes, temveč je bil vedno od preprostega zaklona, vošlega drevesa in naravne jame do eskimoskega iglujca, lesenjač, zidanih hiš in ogrodnih nebotičnikov. (ŠM) — Svetli valovi zvoka so ga hoteli prekovati pod svojimi strašnimi udarci v nekaj, kar je bilo sicer še človek, a ne več človek-glas, človek-društvo, temveč — valovanje. (ZJ)

Stavki, povezani z vezniki *ne // ni* $\left\{ \begin{array}{l} \text{samo} \\ \text{le} \\ \text{zgolj} \\ \text{več} \end{array} \right\}$ — $\left\{ \begin{array}{l} \text{nego tudi} \\ \text{temveč celo} \\ \text{ampak // marveč //} \\ \text{temveč predvsem} \end{array} \right\}$:

Radovedec ne taji ne le govornice, temveč celo govor drži, da vsem pričujočim lasje pokonci vstajajo. (TS) — Vsaka gledališka predstava mi je bila v užitek; ne zgolj umetnost sama, marveč tudi občutek sprostitve, ... (GD) — Družbena stvarnost pa niso zgolj posamezniki, marveč predvsem ljudstvo, množice. (TS) — Kazal se je ne samo izvrstnega jurista, nego tudi spretnega stilista in bistroumnega moža. (TS) — V knjigi France Prešeren, poet in umetnik ..., najdemo novo razlago problema, ki ne izhaja več iz zgodovinske ideje uvoda, temveč predvsem iz individualne ideje Krsta. (PP) — Stilno je ta verzifikacija močno nelzčiščena ne le zato, ker si pesničarji še niso izoblikovali in izčistili izraza, ampak predvsem zaradi vplivov, ki so na nje delovali. (KO)

Zveze z enočlenskimi gradacijskimi vezniki:

Enočlenski gradacijski vezniki so kazalci zvez, ki ne tvorijo tako izrazite strukture kot dvočlenski vezniki. V večini primerov so okrepljeni z dodatnimi leksikalnimi prvinami.

Vloga gradacije je veliko manjša kakor v prejšnjem tipu. Tu lahko ločimo zveze brez zanikanja, zveze z zanikanjem v obeh stavkih, zveze z zanikanjem v drugem stavku.

Pri asindetskih zvezah pride v nekaterih primerih do razbitja dvočlenskosti gradacijskega reda. Tako srečamo mnogočlensko vrsto, ki izraža gradacijske odno-

se semantično, s svojo strukturalno zgradbo pa se v večini primerov razlikuje od gradacijskih konstrukcij. Mnogočlenske asindetske zveze tega tipa vseeno nastopajo precej redko in jih lahko imamo za izjemne parataktične konstrukcije.

Zveze brez zanikanja:

1) stavki, povezani z veznikom *tudi*:

Tako je mislil in čutil kot deček; tako mislijo in čutijo vsi od kraja, tudi njegova mati. (BK) — *Planil je, jo pogledal in pridržal dih. Tudi ona ga je gledala.* (KrM) — *Telo je bilo trudno, tudi misel je bila okorna.* (KrM) — *Zanimive so scenografske rešitve Flavia Magherinija; tudi igralci so se izkazali, najbolj Leo Gem.* (D) — *Jutri bom spet šla na ljudski odbor, tudi oče bodo šli z menoj.* (IN)

2) stavki, povezani z veznikom *pa tudi // pa še*:

Ubogi pregnanec je šel po svetu brez denarja, pa še brez tolažbe in upanja. (TP) — *Obredi in slovesnosti, pa tudi vsakdanja opravila so bile otroku smiselno urejene igre.* (LP) — *Zato se boji pogledati naravnost, boji se odpreti usta, pa tudi pred omaro ob steni se boji stopiti.* (LP) — *Tekmovanja izven konkurence se lahko udeleže vsi mladiči s slovenskega prvenstva (!) pa tudi ostali.* (D) — *Fanta pa imam ... Pa še kako lepega.* (GD) — *Krila so mu pogosta predstava, ljub simbol prisposodba, pa tudi samo okras.* (VL)

3) stavki, povezani z veznikom *a tudi*:

Z otrokom so skrbi, a tudi veselje. (IN) — *Izklicevanje pri cerkvi se je nadaljevalo kakor hudo leto, da že nihče ni več poslušal. A tudi bojkot je trajal.* (KuS)

4) stavki, povezani z veznikom *in tudi*:

Mož je šibek in star in tudi popolnoma gluha je. (KoS) — *Bil je enajsti stanovalec celice, ki je uradno bila določena za štiri osebe in je imela tudi toliko prostora na pogradih.* (KuS) — *Njegove besede pa zvene še danes sveže in so tudi za nas točna kritika povojnega ekspresionizma.* (OL) — *Tresel se je on, in tresel sem se tudi jaz.* (LaS) — *S silo so ga morali spraviti v hišo in jed so tudi komaj spravili vanj.* (KoS)

5) stavki, povezani z veznikom *ampak*:

Veš malo sem pijan, ampak čisto malo, majčkeno. (SO) — *Ti zdaj ne govoriš, ampak kričiš.* (J) — *In zdaj več ne ponavljam, ne grozim, ne vpijem, ampak doživljam.* (ZM)

6) stavki, povezani asindetsko:

Pri tej vrsti zvez je gradacija pogosto izrazito okrepljena s stopnjevanjem. Tu pogosto srečamo vse vrste stopnjevanja od osnovnika do presežnika:

Turčin mi je blago pobral, Turčin mi je hišo požgal. (JS) — *Globoko, vse globlje se nam je zarezalo v dušo.* (CZ) — *To je grozno, to je strašno, to je skoro neverjetno!* (LaS) — *Bukov gozd je gost, borov je gostejši, smrekov je najgostejši.* (JS)

In prav v takih stavkih pride do razbitja dvočlenskosti gradacijskega vrstnega reda.

K dvočlenskimi gradacijskimi zvezam prištevamo konstrukcije, v katerih je gradacija okrepljena s: *pa, še, celo* + primernik ali presežnik, glej primere:

Na deželi je zrak čistejši kakor v naseljih, najmanj čist pa je v velikih industrijskih središčih. (JS) — *Nocoj sem še podlež, jutri bom pa človek.* (KrM) — *Volna je mehkejša od žime, najmehkejše pa je perje.* (JS)

Vino je močna pijača, žganje pa je še močnejše. (JS) — *Fant je bil nagle jeze, oče pa je bil še naglejši.* (JS)

Ne odobravam ga, še več, zaničujem ga. (KoO) — *Jed brez soli je plehka, še plehkejši je govor brez misli in brez vsebine.* (JS) — *Od razlike izkupička je ostalo za najemnino, a za zavarovalnico že ni doseglo, še manj pa za obleke in druge potrebščine.* (KuS) — *Pobuda je zanimiva in koristna iz dveh razlogov: v Italiji se kaj malo ve, da živi na vzhodni meji slovenska manjšina, še manj pa poznajo probleme in njeno kulturo.* (D) — *Angleži niso imeli podrejene vloge, čeprav so izgubili z visokim rezultatom 2:5 (0:3). Še več: v polju so bili najmanj enakovredni.* (D)

Zveze z zanikanjem v obeh stavkih:

1) stavki, povezani z veznikom *tudi*:

In v tem je uživala. Ne samo iz polnega dekleštva, tudi ne iz polnega ognja zrele žene. (JN) — *Ničesar ne ve, tudi sluti ne.* (TS) — *Nikomur je ne izdam, tudi ženi ne.* (KČ) — *Čujte me, praga te hiše ne prestopim več, tudi moji otroci ga ne bodo.* (IN) — *V njegovem glasu vendar ni bilo nič strašnega. Tudi njegov obraz ni bil grozen. Ona pa je zardela in se sklonila.* (KrM) — *Toda tu nam ne gre za golo estetiko, tudi ne za svetovna merila.* (ŽD) — *Zvečer ni dobro čez cesto, tudi zjutraj ne.* (KČ) — *Zaspati ni moč človeku ne umiriti se, tudi umreti ne bom mogla.* (LH) — *Ni se razveselil, tudi ne razžalostil; nikoli in nikomur bi ne bil mogel povedati, kaj se je oglasilo takrat v njegovem srcu.* (CZ)

2) stavki, povezani z veznikom *in tudi*:

Marenka ni videla nikogar in tudi nje ni nihče videl. (ZC) — *Strah je bil v očeh, kletve ni bilo in tudi ne obžalovanja.* (CZ) — *Nisem ji rekel ne zvečer, ne drugi dan in tudi ne ob slovesu.* (ZC) — *Zakaj srce ne pozna malenkosti in tudi paragrafov.* (ZC)

3) stavki, povezani z veznikom *pa tudi*:

Otrok ne more paziti pri pouku v šoli. Minejo tedni, ko ne sliši besede, pa tudi učenci ga ne zanimajo več. (LP) — *Jaz ne, pa tudi nihče drugi to ne bo.* (KrM)

Zveze z zanikanjem v drugem stavku (ali brez zanikanja):

Sem prištevamo majhno število zvez, ki izražajo gradacijske odnose, povezane z veznikom *a*. Gradacija je tu dodatno okrepljena s *še, nič manj, vedno* (+ primernik):

Po četrti se je izza dobrega pol kilometra oddaljenega hriba, za katerim je tičal trg, dvignil sprva rahel, a vedno močnejši svit požara. (KČ) — Bila je dovolj grenka za mojega očeta in mojo mater, ki sta brozgala poljansko močvirje, a nič manj grenka za nas otroke. (KI) — Petrolejka je plapolala in njegov obraz je postajal bled, a še vedno nemiren, negiben; ... (KČ)

Seznam avtorjev in del, iz katerih so primeri:

BK — F. Bevk, *Kaplan Martin Čedermac*, Ljubljana 1938; CZ — Ivan Cankar, *Zbrani spisi*, Ljubljana 1968, D — *Delo*; GD — S. Grum, *Dogodek v mestu Gogi*, Ljubljana 1931; IN — A. Ingolič, *Nebo nad domačijo*, Maribor 1961; J — Boris Jukič, *informator*; JS — J. Jurančič, *Slovenački jezik*, Ljubljana 1965; K — Kartoteka Inštituta za slovenski jezik SAZU; KB — C. Kosmač, *Balada o trobenti in oblaku*, Ljubljana 1965; KČ — V. Kavčič, *Čez sotesko ne prideš*, Ljubljana 1956; KI — M. Kranjec, *Imel sem jih rad*, Ljubljana 1953; KO — J. Koruza, *O začetkih slovenskega pesništva*, Ljubljana 1971; KoO — M. Kozina, *O človekovi dejavnosti*, Ljubljana 1957; KoS — C. Kosmač, *Sreča in kruh*, Ljubljana 1946; Kr M — M. Kranjec, *Majhne so stvari*, Ljubljana 1947; KRS — J. Krečič, M. Ramovš, *Somatologija*, Ljubljana 1966; KuS — L. Kuhar, *Samorastniki*, Ljubljana 1940; LaS — V. Lamut, *Stopnjevalno ali gradacijsko priredje*, JiS, Ljubljana 1969; LH — D. Lokar, *Hudomušni Eros*, Ljubljana 1960; LP — D. Lokar, *Podoba dečka*, Koper 1956; OL — A. Ocvirk, *Literarni zapiski*, Ljubljana 1935; MŠ — M. Malenšek, *Še bo kdaj pomlad*, Ljubljana 1957; PP — B. Paternu, *Prešernov Krst pri Savici*, Maribor 1970; S — *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana 1970; SO — B. Smolnikar, *Otroško življenje teče dalje*, Ljubljana 1963; ŠM — B. Škerlj, *Misleči dvonožec*, Ljubljana 1963; TP — P. Trdina, *Peter in Pavel*, Ljubljana 1884; TS — J. Toporišič, *Slovenski knjižni jezik IV*, Maribor 1970; TZ — J. Toporišič, *Zakaj ne po slovensko*, Ljubljana 1968; VL — J. Vidmar, *Literarne kritike*, Ljubljana 1951; VN — F. Vodnik, *Narodnost in svetovni nazor*, Ljubljana 1933; ZJ — D. Zajc, *Jezik iz zemlje*, Ljubljana 1962; ZM — P. Zidar, *Marija Magdalena*, Maribor 1968; ZD — *Dela Otona Zupančiča V*, Ljubljana 1950.

Ada Vidovič-Muha

SAZU v Ljubljani

POMENSKA IN STILNA RAZSEŽNOST BESEDE PRIMER

V jezikovnih člankih o rabi posameznih besed zasledimo različna mnenja o tem, kakšno mesto naj bi imela v jeziku beseda *primer*, kakšna je njena pomenska in stilna povezava s sinonimnimi besedami, zlasti iz besedama *zgled* in *slučaj*. Zato naj nam nekoliko podrobnejša analiza pomaga pri odločitvah, kdaj in kako uporabljati navedene besede.

Beseda *primer* se uporablja na dveh širokih, pa tudi zelo različnih pojmovnih področjih: na eni strani se vključuje v besedno družino glagola *primerjati* (*primerjanje*, *primerek*, *primera* itd.), na drugi strani pa je naslonjena na en pomen glagola *primeriti*, in sicer na tistega, ki se da sinonimno izraziti z besedami *pripetiti*, *zgoditi*, *dogoditi se* (pomen, ki je sinonimno povezan z glagolom *posrečiti se*, nima nobene zveze z besedo *primer*). Na področju obeh glagolov je *primer* razvil precej pomenskih, sintaktičnih in stilnih variant.

Primer — zgled

Besedo *primer* s pojmovnega področja glagola *primerjati* zasledimo v Vodnikovem rokopisnem gradivu za slovar, v katerem je dvopomenski nem. Beispiel poslovenjen z *izgléd*, *spregléd*, *primér*, *pokázanje*. Že v teh zapisih se torej pojavi poleg stare besede *zgled*, ki je lahko pokrivala samo en pomen nemške be-

sede, še vrsta umetno narejenih oziroma iz drugih slovanskih jezikov sposojenih sinonimov, ki naj bi v slovenščini posredovali še drug pomen te besede. Tudi drugi slovarji 19. stol., npr. Murkov, potrjujejo dejstvo, da po eni strani *zglede* ni mogel v celoti zadoščati, da pa je bil po drugi strani *primer* premalo domač in zato premalo poveden, tako da je moral imeti ob sebi še vrsto sinonimov. Janežič navaja v svojem slovarju iz leta 1867 te sinonime za nem. *Beispiel*: *zglede*, *izgled*, *razgled*, *priklad*, *primer*, *primerek*; *zum Beispiel na primer*, *na priliko*. Če jemljemo zaporedje slovenskih sinonimov kot vsaj podzavestno težnjo po normiranju, potem moramo reči, da je imel takrat za Janežiča celo *priklad*, sposojen iz češčine ali poljščine, prednost pred *primerom*. Kljub temu se je sredi prejšnjega stoletja raba v glavnem premaknila v korist *primera*. Cigale v Nemško-slovenskem slovarju prevaja zvezo ein *Beispiel anführen* s *povedati*, *pokazati primer*, ohne *Beispiel brez primera*. Tudi celotno besedno družino sloveni z besedami iz družine *primer* (*primerček*, *brezprimeren*, *poln primerov*, *za primer*, *na primer*, *primeroma*). Zlasti prislovna zveza *na primer*, ki sta jo prvič zapisala v svojih slovarjih prav Cigale in Janežič, se je hitro uveljavila brez dodatnih pojasnjevalnih sinonimov. Ko se je namreč pojavila potreba po poimenovanju vsebine, ki jo izraža prislovna zveza, je bila tudi sama beseda *primer* v osnovni, neizpeljani obliki že kolikor toliko utrjena. Vzrok za to je treba iskati v kultiviranju knjižne slovenščine, ki se kaže med drugim tudi v težnji po vsebinski jasnosti in trdnosti posameznih poimenovanj. Ko je postala v jeziku aktualna tista vsebina besede *Beispiel*, ki je *zglede* zaradi drugačne pomenske usmeritve ni mogel pokriti, je bil verjetno pod vplivom ilirske miselnosti sprejet iz srbohrvaščine oz. ruščine *primer*. Opozoriti je treba še na nekaj: v osnovni obliki spadata *zglede* in *primer* oz. njuna glagola *zgledeovati se* in *primerjati*, kot se bomo lahko prepričali ob kasnejši analizi, v isto kategorijo poimenovanj. Oba samostalnika oz. glagola poimenujeta neko razmerje, zato je v osnovni, neizpeljani obliki lahko *zglede* prevzel tudi pomensko funkcijo *primera*, seveda z določeno pomensko ohlapnostjo; v izpeljanih oblikah pa se pomenski področji obeh besed tako razideta, da ni več mogoča pomenska zamenjava: *brezizgleden* je popolnoma nekaj drugega kot *brezprimeren*, *neprimeren*. Torej ima največ zasluga za dokončno utrditev *primera* prav potreba po poimenovanju vsebine, ki jo imajo njegove izpeljanke.

Klasiki so *primer* zelo pogosto uporabljali, največkrat v prislovni zvezi *na primer*, pa tudi kot polnopomenski samostalnik. Da pa je bila beseda novejša, pomensko še ne popolnoma izčiščena, vendar v drugi polovici prejšnjega stoletja zelo aktualna in tudi agresivna, zlasti v odnosu do besede *zglede*, nam dokazuje zveza, ki jo je zapisal Trdina v Pripovedki od zlate hruške 1851. leta: *na primer in v izgled naj ti bo nedolžna kletev*. Podobne ohlapnosti v zvezi z rabo te besede zasledimo tudi pri Jurčiču, Erjavcu in drugih.

Pleteršnik je v Nemško-slovenskem slovarju 1895 pomensko lepo opredelil obe besedi, in sicer tako, da je navedel njune tipične zveze: *primer trdote v drugi stopinji*, *za primer*, *s primerom razjasniti*, *na primer proti biti komu v zglede*, *po njegovem zgledu*.

Tudi Breznikov Pravopis ostaja pri Pleteršnikovi delitvi pomenskih področij obeh besed. Slovenski pravopis iz leta 1950 podpira to delitev še s številnimi

novimi tipičnimi zvezami. Nekoliko zmede je napravil Pravopis iz leta 1962, ki je spremenil glagole v stavčni zvezi besede *zgled*. Namesto zveze, navedene v SP 1950, za *zgled kaj postaviti komu*, beremo tu za *zgled kaj povedati, pokazati*, kar formalno popolnoma sovпада z zvezo za *primer kaj povedati*, čeprav ju pomensko ne moremo enačiti. S tem pa že prehajamo na analizo tega pomena besede *primer* v sodobnem knjižnem jeziku.

Primer kaže na tem pomenskem področju trojno funkcijo: samostalniško, glagolsko oz. glagolniško in prislovno.

V samostalniški funkciji se pojavlja lahko samostojno, se pravi, da je beseda sama nosilec določenega pomena, ali pa z roditeljskim, pri čemer je pomen jasn šele v zvezi z njim. Kot stilno neoznačena in pomensko samostojna se uporablja beseda *primer* v takihle stavkih: *vsii primeri so naglasno zaznamovani, izmisliti si primere, navedel je še nekaj primerov, poskusimo na (preprostem) primeru dokazati, to je slab primer, skušal je najti primer za takšno trditvev*. V navedenih stavkih oz. zvezah je s *primerom* poimenovano to, kar je zaradi svojih sestavnih elementov dano za primerjanje z določeno idejo, trditvijo, ki nam na drugem, prenesenem področju posreduje ravno te elemente. V zgoraj navedenih zvezah, naj bi bil torej *primer* konkretna, realna pojavna oblika ideje. Na osnovi primerjanja določene ideje oz. trditve in tega, kar je izbrano za njen *primer*, ali z drugimi besedami, na osnovi primerjanja abstraktnega in konkretnega, pride mo do spoznanja o veljavnosti povedanega. Raba sam. *zgled* namesto sam. *primer* pa pogojuje vsebinsko spremembo. *Zgled* je namreč vključen v družino glagola *zgledovati* se, ki poimenuje sicer tudi neko razmerje (kdo ali kaj se lahko *zgleduje* po čem), le da mora biti v tem razmerju ena stran vzorna, da se druga stran lahko *zgleduje* po njej. *Zgled* izraža torej že neko vrednoteno razmerje, medtem ko je pri *primeru* to razmerje čisto, objektivno.

Takšno pomensko opredelitev *primera* potrjujejo tudi njegove roditeljske zveze: *to je primer današnjega človeka, videli smo več primerov portugalske arhitekture*. Pri teh zvezah je pomenska teža na roditeljskem in *primer* pomeni samo konkretizacijo njegove vsebine. Da gre za tako imenovano »popredmetenje« roditeljskega, nam dokazuje tudi dejstvo, da je *primer* zamenljiv s sam. *primerem*, zlasti če roditeljski poimenuje kaj iz materialnega sveta, torej: *muzej hrani več primerov oz. primerkov orodij, primeri oz. primerki portugalske arhitekture*. *Zgled* se uporablja v zvezi z abstraktnim roditeljskim. V takšnih zvezah je zelo očitna njegova funkcija vrednotenja: *predstava je bila zgled uprizoritve domačih del proti predstava je bila (prvi) primer uprizoritve domačih del*. Kadar poimenuje roditeljski določeno lastnost, značilnost, ga večemo samo z besedo *zgled*: *zgled dobre, pridnosti, junaštva*. Navadno so te zveze povezane z aktivnimi glagoli, ki izražajo posredovanje česa: *dati, dajati, nuditi zgled pridnosti*, lahko pa seveda tudi s pasivnim glagolom: *biti, ostati zgled dobre*. Tu se pogosto pojavlja tudi stavčna konstrukcija z veznikom za: *dajati zgled za solidarnost, za junaštvo*. Raba sam. *primer* v tovrstnih zvezah je zaradi svoje povezanosti z glagolom *primerjati* pomensko popolnoma neupravičena. Kot posebnost moramo omeniti pri tej kategoriji še nekoliko ekspresivno zvezo *to je klasičen, šolski primer česa*, kar naj bi pomenilo »zelo dober primer« oz. takšen *primer*, ki je nosilec vseh tipičnih lastnosti besede, ki stoji v roditeljskem.

Pomenska razlika med *primerom* in *zgledom* je še izrazitejša v zvezah, kjer imata besedi že glagolniško funkcijo: *samo za primer vzemimo dejstvo, to vam bom navedel za primer, za primer smo opisali nekaj živali*. Namesto *primer* bi lahko vstavili *primerjava* in namesto zveze *za primer* je mogoče uporabiti tudi *zvezo kot primer*, ki prehaja že v prislovno kategorijo. Tu je torej še bolj poudarjen pomen glagola *primerjati*, in če bi v teh zvezah uporabili besedo *zgled*, bi se pomen zelo spremenil: *to vam bom navedel za primer proti to vam bom navedel za zgled*; pri prvi zvezi gre za *primerjanje*, pri drugi za *z gledovanje*. Popolnoma nesmiselno pa je, da v zvezah, ki pomensko izhajajo iz glagola *z gledovati* se, uporabljamo namesto *z gled* besedo *primer*: *vzemite si brata za zgled*, ne *vzemite si brata za primer*. Do zamenjave prihaja verjetno pod vplivom srbohrvaščine ali pod vplivom enakih sintaktičnih možnosti.

V čisti glagolniški funkciji pa je *primer* tudi formalno nezamenljiv z *z gledom*: v *primeru z njim sem bil doslednejši, ta človek nima primera*. Bolj pogosta in običajnejša je v takšnih zvezah tudi formalna oblika glagolskega samostalnika: v *primerjavi z njim . . .* ali tudi v *primeri z njim sem bil doslednejši, ta človek nima primerjave oz. primere*.

Primer — slučaj

Tudi *primer* s pomenskega področja glagola *primeriti* (pripetiti, zgoditi, dogoditi se) je zapisal že Vodnik, in sicer kot slovenski sinonim za nemški *Zuffal*. Vendar je bila, kot kažejo kasnejši slovarji, raba sam. *primer* na tem področju še manj utrjena kot njegova raba na področju glagola *primerjati*. Murko in Janežič navajata za nemško besedo *Zuffal* oz. *Vorfall* veliko umetno narejenih slovenskih sinonimov: *prigodek, z godek, pripetek, naključba, naletok* in med njimi tudi *primerek, primerlej*. Šele Cigale v svojem slovarju navaja *primer* kot enega izmed številnih, prav tako umetno narejenih sinonimov. Vse kaže, da se je v prejšnjem stoletju utrjevala in izčiščevala raba besede *primer* predvsem na področju glagola *primerjati*, zato ni mogla prevzeti še kake druge pomenske obremenitve. Ker so bili sinonimi, ki so jih navajali za nem. *Zuffal* dotedanji slovarji, umetno narejeni in zato brez potrebne trdoživosti, je prišlo v drugi polovici prejšnjega stoletja, verjetno spet pod vplivom določene panslovanske usmerjenosti, do velikega razmaha sam. *slučaj*. Najdemo ga že kot pripis s svinčnikom na Vodnikovem rokopisnem slovarkem gradivu¹, iz česar lahko sklepamo, da je bil pri nas znan že prej, kot je mislil Breznik; ta namreč trdi, da je *slučaj* pri nas uvedel Zarnik v Novicah 1862². Slovenski klasiki Jurčič, Kersnik, Erjavec, pa tudi Cankar in drugi so *slučaj* skoro dosledno uporabljali. Šele v tem stoletju so Breznik in zadnja dva pravopisa spet dosegli, da se je začel tudi na tem pomenskem področju uporabljati *primer*³. Obe besedi, *slučaj* in *primer*, imata svoje prednosti in pomanjkljivosti: *slučaj* ni sistemsko vključen v naš jezik, pojmovno ga nimamo kam nasloniti, ker nima glagolske oblike, pomensko pa je bolj enoten; *primer* se da sistemsko lepo izpeljati iz glagola *primeriti*, je pa dvopomenski. Danes se je raba pod vplivom pravopisov premaknila v korist sam. *primer* in prav je, če pri tem tudi ostanemo.

¹ Prim. Jože Stabéj, *Nekaj ugotovitev ob popolnem izpisu Vodnikovega rokopisnega nemško-slovenskega slovarja*, JiS XI, 1966, št. 1–2, str. 42.

² Prim. Anton Breznik, *Življenje besed*, Maribor 1967, 155.

³ Prim. Breda Pogorelec, *Še o slovanskih sposojenkah v jeziku zamejskih Slovencev*, Delo, 24. 1. 1970, str. 18.

O sam. *slučaj* smo seveda govorili samo toliko, kolikor se dotika sam. *primer*. Mimogrede naj omenimo, da je *slučaj* vezan na dve pomenski področji. Na eni strani je v sinonimnem odnosu z besedo *primer* (iz *primeriti se*), na drugi strani pa z besedo *naključje* (nepričakovan, nepredviden dogodek): *zato ni slučaj oz. naključje, da se je to zgodilo; slučaj oz. naključje je hotelo, da sva se srečala; slučajno oz. po naključju sem uspel*. Ta pomenski odnos torej ne vključuje besede *primer*, zato ga bomo izpustili iz nadaljnje obravnave.

Primer s pojmovnega področja *primeriti se* je pomensko določljiv v stavčnih zvezah, zato ne moremo govoriti o pomenski samostojnosti te besede. V glavnem se dajo vse sintaktične zveze zožiti na dva tipa, ki sta tudi nosilca dveh pomenskih področij: 1. predložno-prilastkove zveze, kjer je prilastek navadno stavčni odvisnik ali samostalnik v roditelju s funkcijo odvisnega stavka: v *primeru dežja, za primeru dežja*, in 2. predložno ali brezpredložno-prilastkove zveze, kjer se kot prilastek pojavlja odvisni stavek, lahko pa tudi pridevnik ali samostalnik v roditelju: *brezupen primer, govorili so o primeru, ki je bil zanj zelo boleč*.

Predložno-prilastkove zveze izražajo lahko realnost ali potencialnost dejanja, ki ga poimenuje prilastek. Ogledajmo si nekaj zvez z realnim pogojnim odvisnikom, pri čemer gre za istodobnost dejanja v glavnem in odvisnem stavku: v *primeru bolezni ne pridem oz. ne bom prišel, v primeru dežja vzamem oz. bom vzel plašč, v primeru napada pojdite v zaklonišče, v primeru potrebe uporabite orožje*. Ta tip stavčnih vez je vezan na publicistični oz. sploh pisani izraz. Stilno nevezani so stavki z realnim pogojnikom: *če bo dež, vzamem plašč; če bo (se primeri, pripeti) napad, pojdite v zaklonišče*. Najslabša izrazna možnost, ki se pojavlja spet v publicistiki, zlasti v različnih političnih poročilih in komentarjih, je v podvojitvi: v *primeru, če bo napad, pojdite v zaklonišče; v primeru, če bo bolan, ne bom prišel*. Pogojnost v teh zvezah dovolj jasno nakazuje že sam odvisni stavek, uveden s pogojnim veznikom *če*, torej je zveza v *primeru, če* nepotrebna. Namesto pogojnega veznika se v tovrstnih stavčnih zvezah, kljub dolgotrajnim prepovedim, pogosto uporablja dopustni veznik *da*. Funkcijo pogojnosti prevzame tokrat v celoti zveza v *primeru*, zato je za pravilno razumevanje nujno potrebna, torej: v *primeru, da bo dež, obleci plašč*. Takšne stavčne zveze pa so zaradi izrazite stilne označenosti nepriljubljive.

V pogovornem jeziku in tudi v mnogih stilno obarvanih tekstih se kot neke vrste stopnjevana pogojnost ali tudi kot verjetnostna oz. možnostna omejitev uporablja prislov *slučajno*: *če bo slučajno napad, pojdite v zaklonišče; če bo slučajno dež, ne bo predstave*. Čeprav tovrstne stavčne zveze pravopis v glavnem odsvetuje in predlaga druge izrazne možnosti, bi jih morali v knjižnem jeziku dopustiti, seveda le za navedeni pomenski odtенок, ker nadomestila niso pomensko točna.

Opozorili bi še na stavčne zveze, ki so zlasti v publicističnem stilu že klišejske. Gre navadno za nedoločne zaimke, nedoločne števniko pa tudi za nekatere pridevnike v prilastkovi funkciji: v *vsakem primeru pridem, v nobenem primeru, v nasprotnem primeru, v izjemnem primeru*. Te zveze še ohranjajo sistemsko povezanost z glagolom *primeriti* (namesto v *vsakem primeru* lahko rečemo *naj*

se primeri karkoli). Besede pa, ki se priporočajo kot stilno nevtralne variante (vsekakor, nikakor, nasprotno, izjemoma), te sistemske povezanosti nimajo.

Predložno-prilastkova zveza z besedo primer, ki je še najbližje funkciji potencialnega pogojnega odvisnika, se nam pojavlja v zvezi za primer česa: *hotel sem se domeniti za primer dežja, za primer neuspeha se je zavaroval*. Tu gre za raznodobnost dejanja v glavnem in možnega dejanja v odvisnem stavku; dejanje v glavnem stavku se zgodi zaradi morebitnega, vendar na prihodnost vezanega dejanja v odvisniku. Tudi za to sintaktično možnost lahko rečemo, da je stilno vezana na publicistiko. Kot izrazit publicistični stilizem se pojavlja še zveza: *za primer, če bi vas kdo napadel, vzemite puške s seboj; zavaroval se bom za primer, če ne bi uspel*. Nevtralna sinonimna oblika teh zvez bi lahko bila: *če bi vas kdo napadel, vzemite puške s seboj; zavaroval se bom, če ne bi uspel*. Vprašanje je seveda, če je iz tovrstne stavčne konstrukcije poleg pogojnosti razvidna tudi časovna različnost dogajanj v obeh stavkih⁴. Zlasti v govornem jeziku se pogojni naklon v odvisnem stavku spreminja v povednega; s tem pa se seveda izgublja morebitna možnost posredovanja različnega časovnega dogajanja. Zato lahko trdimo, da zveza za primer česa nima možnosti tako popolne nevtralne transformacije, kot jo ima zveza v primeru česa.

V drugem tipu zvez se primer pojavlja s predložnim ali brezpredložnim prilastkom. Njegova vsebina je omejena na poimenovanje rezultata glagolskega dejanja, povezava z glagolom primeriti pa je še močno občutena: *primer tega podjetja ni osamljen* (kar se je primerilo, zgodilo podjetju), *raziskali bodo njegov primer, v tem primeru je bojazen neupravičena*. Te zveze so sicer stilno označene, vezane na publicistiko, so pa kljub temu nosilec določenega pomenskega odtenka. Zveza *govorili so o njegovem primeru* ne pove istega kot zveza *govorili so o njem*; v prvem stavku je poudarjeno, da se je govorilo samo o tem, kar se je komu posebnega primerilo, zgodilo, v drugem pa, da se je pač lahko tudi nasploh govorilo o kom. Omembe vreden je tudi pomenski odnos med pojmi *smrt, primer smrti, smrtni primer*. Podoben pomenski odnos, kot smo ga že zgoraj nakazali, vsebujeta zvezi: *smrt ga je pretresla proti primer smrti ga je pretresel*; prvič gre lahko za smrt kot deistvo, drugič pa lahko za okoliščine, posledice, skratka za vse, kar je povezano s tem dejstvom. Zveza *smrtni primer* pa se uporablja v stavkih kot *pri tem obolenju so smrtni primeri zelo redki, na naših cestah je bilo čez praznike več smrtnih primerov*. Zveza se pojavlja navadno v množinski obliki in s tem dobijo stavki posplošujočo vlogo; pomenski poudarek ni toliko na posamezni smrti, ampak na dejstvu, pojavu smrti nasploh. Tovrstne stavčne zveze so vezane na publicistično in strokovno izražanje.

V nasprotju z roditeljskimi zvezami besede primer s pojmovnega področja glagola primerjati je pri teh roditeljskih zvezah pomenski poudarek na besedi primer. To nam dokazuje zlasti raba te besede v medicinskem žargonskem in tudi že v strokovno-publicističnem izražanju: *vse težje primere je operiral, v bolnišnico so sprejeli več novih primerov*. Tu se stanje po glagolskem dejanju izenači z nosilcem stanja, ki je bil prej izražen z roditeljskim oziroma s prilastkom.

⁴ Prim. Franc Jakopin, *Raba pogojnih veznikov*, JIS VI, 1960/61, št. 1, str. 5.

Še en tip zvez bi bilo treba omeniti, čeprav gre za redkeje rabljeni stilizem. Glavni stavek je pojasnjen s prilastkovim odvisnikom, ki ga uvaja veznik ko: *so primeri, ko ne vem, kaj naj storim; poznamo primere, ko igralec popolnoma pozabi tekst*. Zlasti v prvem stavku ima beseda primer funkcijo brezosebnega glagola, zato se te glagolske oblike lahko uporabljajo kot nevtralna izrazna možnost: *zgodí se oz. primeri se, pripeti se, da ne vem, kaj naj storim; zgodí se, da igralec popolnoma pozabi tekst*. V takšni stavčni konstrukciji pa prevzame funkcijo uvajanja prilastkovega odvisnika veznik da.

NA ROBU SRBOHRVATSKEGA (IN SLOVENSKEGA) ETIMOLOŠKEGA SLOVARJA

8

Sln. *bogati*, rcsl. *bogati*

Današnja knjižna slovenščina pozna glagol *bôgati* impf. in pf. »gehörchen« za starejše *ubogati* (SSKJ I, 161). Glagol je torej brezaspekten, to pa je med drugim posebnost izposojenih glagolov (prim. voščiti, privoščiti). V SSKJ I, prav tam, najdemo tudi *bôgati se* impf. »ujemati se, skladati se s kom; pogajati se« (*dolgo se je bogal s prodajalci*). Pri Pleteršniku I, 40, najdemo glagol *bôgati* impf. »gehörchen«, pod istim geslom pa tudi *b. se s kom* »mit jemandem friedlich auskommen«, *b. se* »sich schicken« v frazah *Dunajčanom se boga* »es geschieht den Wienern recht«, *pšenica me boga* »gedeiht«. Pleteršnik ima poleg tega isti glagol tudi s predponami: *prebogati* »sich ungehorsam zeigen« (*očeta nikoli ne preboga* »er gehorcht dem Vater immer«), *izbogati se* »verderben«, *razbogati* »sich vergleichen«, *pobogati* »ausgleichen, beilegen« (*po prepíru se p.*), *zbogati* »versöhnen«, *z. se s kom* »sporazumeti se, spraviti se s kom«. Vsi ti glagoli pa so dovršni in uvrščeni v slovanski aspektni sistem. To aspektno dvojnost (opozorilo prof. Bezlaja) so doslej prezrli vsi raziskovalci in prav zaradi nje je mogoče domnevati, da gre za dva po izviru različna glagola.

A. N. Vostokov, Slovar⁶ cerkvenoslavjanskogo jazyka, 1858, str. 47, omenja glagol *bogati* »servire, služít« iz rcsl. besedila iz 15. stol. Izmed cerkvenoslavjanskih slovarjev imata to besedo še Sreznevskij, Materialy I, 126, in Miklošič, Lex. pal., 34; oba imata podane oblike za sedanjik (*bogajo^N, -aješi*), ki pa so verjetno rekonstruirane. Matzenauer, Cizí slova, 1870, str. 20, in Miklošič, SEW, 16, sta domnevala, da je to osamljeno besedo treba povezovati z ide. korenem **bhag-*, ki je dal tudi sla. *bog*, nista pa zapisala ničesar natančnejšega o njej.

S slovenskim gradivom so težave večje. Beseda *bogati* je jezikoslovce začela zanimati že zelo zgodaj. Popovič jo je v 18. stol. prvi štel za izposojenko iz nem. *folgen*¹ in odtlej se ta razlaga z majhnimi dopolnili vleče skozi vso literaturo². Miklošič, SEW 16, je k njej pritegnil še *prebogati* »nicht gehörchen« (medtem ko je za *zbogati* < **ǰz-* »verderben« domneval kot izhodišče **bhag-*), Berneker, SEW 66, pa je tudi pomen »gedeihen« povezoval z njo in zavračal zvezo z got. *andbahti* »Amt, Dienst«³ (Uhlenbeck, Got. Wb., 14). Samo Matzenauer, cit., je omenjal možnost povezave z rcsl. *bogati* »servire«.

Fonetično pa oblika vendarle ni povsem pravilna. Njen notranji slovenski razvoj so pojasnjevali kar trije slovenisti: Škrabec, Ramovš in Grafenauer. Škrabec, Cvetje, 9, je mislil, da je **bolgati* < nem. *folgen* doživelo metatezo v *bogati* > *ubogati* in po dekompoziciji *bogati* (u- je bil občuten kot predpona). Ramovš, Arch. f. slav. Phil., 36, 44d., Slavia II, 121-3, Hist. gram. II, 55d., se je tej razlagi uprl, ker se mu zaradi nenavadne metateze ni zdela prepričljiva. V obravnavo je pritegnil še novo narečno gradivo: le na Goriškem je ohranjeno *bovgati* < **bolgati*, drugod pa je -l- že zgodaj onemel; prekmursko *bôvgati* in dolensko *bûgati* kažeta na zgodaj dolgi -ô-, rožansko *bôhata* in dolensko *buôgat* pa zaradi različnih refleksov na kasnejše podaljšave. Ramovšu ta zgodnja onemitev ni jasna, a jo zasilno pojasni kot disimilacijo zaradi sosednjega -b-⁴. Grafenauer, Razprave I, 368, pa prehod nem. -ol- > sln. -ôl- > -ô- razlaga kot razvoj v zaprtem zlogu⁵.

Nihče ne dvomi o tem, da si Slovenci ne bi bili nem. *folgen* izposodili že zelo zgodaj. Pomeni izposojenke se po prevzemu lahko modificirajo, vendar praviloma ne morejo biti širši od tistih v jeziku, iz katerega so sprejeti. Če pregledamo sln. gradivo, ugotovimo naslednje pomenske skupine: ubogati / ne ubogati; gedeihen, vonstatten gehen; sich schicken, geschehen; sich vergleichen; pogajati se. Nemški primeri pa kažejo naslednje: leiblich folgen, nachgehen; beipflichten, beistimmen, gehorchen; erfolgen; vonstatten gehen (Lexer III, 441-2; Grimm, Deutsches Wörterbuch, 1854, str. 1875-79). Tudi zaradi tega neujemanja bi bilo treba vsaj deloma misliti na križanje z nekim podedovanim glagolom, ki bi se ga dalo povezati z že omenjenim rchl. *bogati*, -*ajo*^N, -*aješi*. Dokazati se tega oblikovno ne da, res pa je, da bi tak glagol po kontrakciji tudi prešel v V/1 kot drugi denominativi tipa *dělati*, -*ajo*^N, -*aješi* > *delati*, -*am*, -*aš*. Glagol ima tudi različne pripone. To samo po sebi še ne bi govorilo v prid starosti, saj jih lahko dobi vsak glagol, ko se v jeziku udomači, toda pri tej besedi srečamo npr. predpono *pre-* z zelo redkim pomenom »nehati«⁶, na katerega me je opozoril prof. F. Bezljaj. Ta pomen te predpone danes ni več tvoren in vprašanje je, kdaj je nehali biti (zaradi majhnega števila primerov), utegnil pa bi biti star. Težko je natančno določiti pomen predpone v glagolu *razbogati se*; morda ima večalno ali ingresivno funkcijo? Za vse druge najdemo primerjavo v gradivu: *izpriditi (se)*, *spraviti (se)*, sh. *pomiriti se* »spraviti se«.

¹ Beseda je znana vsem germanskim jezikom, razen gotščine: srvn. *volgen*, stvn. *folgen*, stsaks. *folgon*, stfriz. *folgialtulgia*, ags. *folgian*, angl. *follow* itd. Kluge⁷, 211, pravi, da je germ. **folg-* sorodno s cymr. *ol* »(Fuss)Spur«, korn. *ol*, sbret. *ol* itd., kar je iz **polgh-*. Skeat, A Concise Etymological Dictionary of the English Language, 1927, 192-3, je izvajal iz tevt. **fulloz* »full« < ide. **pəlno-*. Jóhannesson, Isländisches etymologisches Wörterbuch, 1956, 557-8, to povezuje s korenem **pel-* 11, ki je dal tudi besede za kožo.

² Matzenauer, Cizí slova ve slovanských řečech, 1870, 20; Miklošič, EWS, 1886, 16; Berneker SEW, 1908, 66; Strieder-Temps, Deutsche Lehnwörter im Slawenischen, 1963, 93.

³ Feist, Etymologisches Wörterbuch der gotischen Sprache, 1939, 48d., meni, da je izposojeno iz keltščine.

⁴ Isti avtor, Hist. gram. II, 39, opozarja še na nekatere druge besede, ki so tudi zgodaj izgubile -l-: *sonce* < *solnice*, *Urh* < *Ulrih*, *ohrovt* < *ohlrou* < *Kohlkraut* idr.

⁵ Iz nem. *folgen*, drugič izposojenega v sln., beremo v 16. st. *folgati*. Prim. tudi stč. *folk* »Folge«, *folkovati* »folgen, gehorchen«, p. *folgować* »nachlassen«, *folžeć* »nachlassen«, *folga* »Erleichterung, Erholung.«

⁶ Kako se je ta pomen razvil, bi bilo treba natančneje ugotoviti. Za nas je pomembnejše, da ga imajo tudi drugi sla. jeziki: mak. *preluti* »prestati žeči, paliti (od ljute paprike)« — *luti* »žeči, paliti, peči«, *prevrne* »prestati padati (za kišu, sneg)« — *vrne* »padati (za kišu, sneg, grad)«, *pregrmi* »pregrmeti« — *grmi* (Rečnik na makedonskiot jazik, ustreza gesla), sh. *pregrmeti* »nehati grmeti«, *preboljeti* »prestati boljeti (koga što), Jurančić, Srbohrvatsko-slovenski slovar, 1955). Csl. *preljubiti* »moechinire« in morda še kaj. Tu sem upoštevala le tiste besede, pri katerih je izrecno poudarjeno: nehati (delati to, kar kaže izhodišni glagol, ne glede na časovno trajanje).

G. Jucquois, Sprache XI (1965), str. 131 d., obravnava ide. koren **bhag-* in ugotavlja, da je zaradi verskega enačenja Mithra=*baga* dobil pomen »contrat, dogovor, pogodba« (Yasna 64/49; Yašt 10, passim)⁷. Od tod naj bi prišel v moderne iranske jezike: kurdsko bazār »contrat«, osetsko *bæγduan* (prim. Abaev, IESOJ I., 247, *bæγdwan* / *bæγdaond*), digorsko *bæγdauæn* »caution, garantie, porošstvo«. Pravzaprav gre za pravni pojem preproste družbe. Zaradi presenetljive podobnosti v pomenu bi tudi za rsl. *bogati* in deloma sln. *bogati* lahko domnevali enako izhodišče⁸. Modifikacija pomena v rsl. kaže, kako se na starejše pojmovanje naplasti novejše, povzročeno s spremembo v družbenih razmerjih, saj kaže na razmerje nadrejeni — podrejeni.

Sln. ima zanimivo podobo. Pri *izbogati* lahko izhajamo iz »ne biti v prid«. Pri besedah s pomenoma »pogajati se; spraviti se« in pri *prebogati* pa bi lahko mislili na slovansko dediščino iz časa, ko je to bil že tudi pri delu Slovanov pravni pojem. Drugi pomeni so lahko tudi zaradi nemškega vpliva. Besedo je verjetno prinesel s seboj del prednikov današnjih Slovencev. Ko se je srečala z nemško podobne oblike in pomena, sta se medsebojno popolnoma prepletli. S tako razlago bi se lahko pojasnilo, zakaj so jo tako zgodaj sprejeli le Slovenci, ne pa tudi drugi Slovani, pa tudi odsotnost *-l-* bi postala razumljivejša.

Alenka Šivic-Dular
Filozofska fakulteta v Ljubljani

9

Sh. *ivica* »rob na platnu, suknu ipd.«

Med besedami, ki so v Skokovem etim. slovarju brez etimologije, je tudi sh. *ivica* »rub na platnu, suknu itd.«, denominal *ivičiti*. Beseda ni splošno srbohrvatska, navajata jo Vuk in Miličević za vzhodne kraje. Ima jo še bolg. v pomenu »trak, pas« kot sinonim za bolg. *lenta*, *linija*, *brazda* (glej ARj IV 104, Skok ER I 738—739, Mladenov Etim. i prav. reč. 196 idr.). Tudi Miklošič, SEW 97 in Bernerker, SEW I 439 ne pojasnjujeta obravnavane besede.

Mažuranić, Prav.-pov. rj. 440, navaja za *iva* *f. dem. *ivica* pomene »razna stabla i biljke, zatim rub, kraj na platnu, suknu, ali i medja«. Za slednji pomen misli, da je lahko tudi izposojeno iz tur. *jiw* — rub.

Temu mnenju se pridružuje A. Vaillant (RES 22, 191—193), ki trdi, da prav specifični pomen besede *ivica* pojasnjuje njeno odsotnost v starejših tekstih.

Lukić (Spomenica Više pedagoške škole Beograd, prim. JF 15, 265) izvaja *ivica* v pomenu »kraj, krajac« iz ptc. pas. **ob-viš-ica* — **ovišica* — **ovica* — *ivica*, kar je pomensko in glasovno nekoliko težavno.

V slovarju Mühlenbach-Endzelin, Lett.-dt. W. II 123, najdemo paralelo, s pomočjo katere bomo morda prišli do boljše rešitve. Let. *jūtis* ima pomene: 1) die Stelle, wo sich der Weg teilt, die Scheidung; 2) *gada jūtis* beim Jahreswechsel; 4) *jūtis* (*jūtis*) die Gelenkstellen, wo zwei Knochen sich berühren. Prim. še let. *ju-tavas* »das Kreuz im Rücken« in lit. *jūtis* »Ochs (*der vor den Wagen gespannte,

⁷ Mitra daje ljudima hrabrost i krepost, štiti pravednike, osigurava zemljama mir, zaštitnik je ugovora, saveza i prijateljstva (Enciklop. leksikograskoga zavoda V, Zagreb, 219).

⁸ Prim. še sln. *čamer* »bik«, rsl. *čambri* s sti. *čamara* »bos gruniens« < ide *kem- »brenčati, doneti« (F. Bezlaj, Etimološki slovar slov. j. — tipkopis).

jumentum)« (Fraenkel, LEW 1 191). Endzelin primerja let. *jūtis*, *jutaves* in *jaut* s stind. *yuti-h* »Verbindung«, *yāuti* »bindet an«. Glej dalje stind. *yuna* »Band, Schnur«, *anayava* »Glied, Teil«, vse iz ide. **ǵeǵ-*, *ǵeǵə-*, *ǵeǵ-g-* »verbinden« itd. oziroma iz ide. **ǵeǵ-* »trennen, fernhalten« (Pokorny, Idg. W. 508, 511). Besedo *ivica* bi mogli izvajati iz **ǵeǵ-* + *-ica* — *ivica* (prim. slov. *igo* iz **ǵeǵ-g-*) s pomenom »kjer se nekaj križa, ločuje, veže, deli, meji ipd.« Pomenska in glasovna vzporednost sh. in bolg. *ivica* ter let. *jūtis* (iz **ǵeǵ-* + *-tis*) je nedvomna.

Janez Keber
SAZU v Ljubljani

10

Sln. *opleť*, *oplat* in sbh. *poplesati*

Pri Pleteršniku najdemo dva adverba, ki se v novejšem knjižnem jeziku več ne uporabljata. To sta *óplet* »mausetot«, npr. *bil je opleť* (Vodnik), *kupčija je opleť* »der Handel liegt darnieder« (Vodnik), *opleť je ž njim* »es ist aus mit ihm« in *óplat* »zu Grunde«, npr. v *oplat vreči* »zu Boden werfen«. Miklošič, EW 249 navaja samo *oplat* s pripombo *nicht für ob tla*. Obe obliki sta še živi na Goriškem, prevladuje *opleť*, vendar nisem mogel zanesljivo ugotoviti, ali gre pri razmerju *opleť* : *oplat* samo za dva narečna refleksa za nazalni -ę-. V razpravah SAZU, 2r. VII 172, sem suponiral izhodišče **o^N-plęťb* in to primerjal z lit. *i plentą* »bis auf den Grund, völlig« k lit. *plęntas*, *plęnta* »Grund, Boden«.

Pri tem je zanimivo, da pozna slovenščina tudi neke glagolske oblike, ki so pomensko zelo blizu temu adverbu. Tako npr. *midva sva oplela* »končala, propadla«. Enako preteritalno konstrukcijo sem zasledil tudi v srbohrvatski publicistici, npr. *kod nje sam opleo* »propao«. Iz teh ostankov bi bilo mogoče rekonstruirati praslovanski glagol **plęsti*, **plęto^N*, ki se je po izgubi nazalnosti tako pomešal s homonimnimi osnovami *plesti*, *pletem* in *pleti*, *plevem*, da ga ne registrira več noben slovenski niti srbohrvatski slovar in se je ohranil samo v posameznih frazah. Verjetno spada k tej družini tudi sln. *plent*, rabljeno v kletvicah, poleg glagolov *plęntati*, *plentaváti*, *plentováti*, npr. *da bi te plent*; *bes*, *vrag te plentaj*; *o ti para plentana*; *plentano delo*. Nosnik je gotovo ekspresiven, vstavljen analogno po *šment*, *hent* s podobno funkcijo.

Pri Skoku, ERHS II 681, pa zasluži posebno pozornost glagol *poplesati* »potepati, uničiti«, npr. *splesat me muke* (Palmotič), *da ovu prepuklu sirotinju ne poplešu Turci* (Ljubiša), *silu njihovu desnice tvoje krepostju popleši* (Vitaljič). Sbh. *plesati* »tanzen« je izpričano danes samo na severozahodu poleg redkih ostankov tipa *pleska* »neka igra« (Hercegovina), drugod je to praslovansko *plęsati* »tanzen«, kar je izposojeno tudi v gotskem *plinsjan* »tanzen« izpodrinilo domače *igrati* ali romanske in germanske izposojenke.

Skok je nekoliko prehitro sklepal, da je v tem sbh. *poplesati* ohranjen prapomen psl. *plęsati* in se je zaradi tega vrnil k stalno zavračanemu mnenju, da je treba izhajati iz ide. **plet-* »ausbreiten« z infigiranim nazalom, kakor je v lit. *plęntas* »Grund, Boden«, lat. *planta* »Fusssohle«. Toda csl. *plesna* »Fusssohle« je brez nazala. Razen lit. *plęšti*, *plęšiù* »tanzen, frohlocken« nima slovansko *plęsati* nobenega zanesljivo ugotovljivega sorodstva. Najbolj verjetno je mnenje, da je prišlo že zelo zgodaj med »*plęsti* in *plęsati* do besednega križanja.

France Bezlaj
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Pred kratkim je umrl eden najvidnejših slovanskih jezikovnih zgodovinarjev, upokojeni profesor za slovansko jezikoslovje B. O. Unbegaun, ki je bil od leta 1922, ko je začel svoje slavistične študije v Ljubljani, tesno povezan s slovensko slavistiko.

Pokojni profesor Unbegaun se je rodil v Moskvi; po revoluciji se je znašel v tujini in je najprej dve leti poslušal predavanja prof. Nahtigala in Ramovša v Ljubljani, pozneje pa je študij nadaljeval in končal v Parizu pri prof. Meilletu in Mazonu. Skoraj deset let je delal kot bibliotekar v pariški nacionalni knjižnici in med tem pripravil temeljno razpravo o ruskem jeziku v 16. stoletju in knjigo o začetkih knjižnega jezika pri Srbih (oboje je izšlo 1935). Po izidu teh del je dobil stolico za slavistiko v Strassbourgu, vozil pa se je predavat tudi v Bruselj. Med vojno je preživel dve leti v taborišču Buchenwald, po vrnitvi pa je nekaj let še predaval na omenjenih univerzah, dokler ni bil leta 1953 povabljen za profesorja slovanske filologije na univerzo v Oxfordu. Tu je deloval do upokojitve (1965), od takrat pa je predaval kot gost na njujorški univerzi.

Bibliografija Unbegaunovih del obsega čez 400 enot, med njimi je nad deset samostojnih knjig. Objavljati je začel že v študentskih letih in je kmalu postal eden najvidnejših sodelavcev osrednje francoske slavistične revije (RÉS), kamor je poleg razprav prispeval redno tudi bibliografske pregleda za vzhodnoslovanske (in deloma tudi za druge) jezike. Kako samostojno in s kakšnim posluhom je znal ovrednotiti najvažnejša dela takratne slavistične znanstvene produkcije, posebno zgovorno kažejo Unbegaunove jedrnate

ocene v biltenu francoskega lingvističnega društva (BSL). Svojo publicistično dejavnost je razširil zlasti po vojni, saj srečamo njegovo ime domala v vseh pomembnejših slavističnih časopisih in zbornikih (sodeloval je v Slavistični reviji IV in X — Ramovšev in Nahtigalov zbornik), bil je cenjen in spoštovan profesor-gost na številnih evropskih in ameriških univerzah ter aktivni udeleženec na mednarodnih slavističnih in lingvističnih kongresih.

Unbegaunove razprave in knjige dokazujejo, da je obvladal problematiko vseh slovanskih jezikov, vendar smemo zapisati, da je bil predvsem historik ruskega jezika, filolog in leksikolog. Kot neprekosljiv poznavalec evropske kulturne zgodovine se je dokopal do izvora marsikatere ruske besede, ki je bila poprej zavita v temo; vedno je iskal stik med besedami in predmetnim svetom, in ni mu bilo žal truda, ko je npr. ob razlagi besed za kompas moral po muzejih pregledati vse različice teh naprav. Z veliko vne- mo in uspehi je profesor Unbegaun raziskoval tudi ruski imenski fond in ga povezoval z zgodovinskimi obdobji. V zadnjem desetletju se je veliko ukvarjal z razvojem jezika ruskega prava in pri tem ponovno sprožil staro vprašanje o tem, ali je ruski knjižni jezik rušificirana cerkvenoslovanščina ali ruščina z nekaterimi cksl. prvina- mi, ker je Unbegaun zagovarjal cksl. tradicijo, je razumljivo, da je več ruskih slavistov njegove trditve zavrnilo. Doslej je bilo analiziranega še vse premalo zgodovinskega jezikovnega gradiva, da bi bila lahko prva ali druga sodba dokončna.

Čeprav se je Unbegaun najraje ukvarjal z jezikovno zgodovino (izdajal je tudi tuje ruske slovnice iz 17. in 18.

stoletja), je vseeno napisal tudi zgle-
do slovnico današnje knjižne ruščine,
posegel pa je tudi na področje ruskega
verz.

Unbegaun ni bil izdelovalec velikih je-
zikoslovnih platen, bil pa je mojster

drobnih risb, ki jih je znal povezati v
večje jezikoslovne celote. Njegova
znanstvena in človeška priljubljenost v
slavističnem svetu je gotovo enkratna.

Franc Jakopin

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Zapiski, ocene in poročila

SLOVENSKA AKCENTOLOŠKA MONOGRAFIJA*

Knjiga znanega mladega dunajskega slavi-
sta G. Neweklowskega je posvečena fonetičnemu in akustičnemu preučevanju fonoloških besednih in deloma tudi stavčnih intonacij treh osnovnih slovenskih koroških dialektov — podjunskega, rožanskega in ziljskega. Gradivo za svojo študijo je posnel v *Rinkolah* (Podjuna), *Logi vasi* (Rož) in *Št. Pavlu* (Ziljska dolina), skrženo kontrolno gradivo pa še v štirih drugih koroških vaseh.

Študij besedne intonacije je preučeval v kontekstu, v kratkih zaključenih in progredientnih stavkih nevtralne vsebine in brez posebnega emocionalnega ter besednega poudarka. V vsakem kraju je posnel od 150 do 250 vnaprej skrbno pripravljenih stavkov, tako da so besede s preučevanimi intonacijami bile v vseh možnih legah, začetni, srednji in končni. S tem je hotel dognati tudi to, kako se prozodični elementi besede spreminjajo pod vplivom stavčne melodije. Na osnovi tega gradiva je posnel okoli 1600 sonagramov in jih premeril ter analiziral.

Rezultati njegovega preučevanja so silno zanimivi in nam, mislim, dokončno odkrivajo resnično fonetično, akustično in fonološko naravo ter lingvistično izkoriščenost koroških slovenskih besednih intonacij.

Ob študiju intonacij pa je Neweklowsky analiziral tudi druge prozodične parametre, kot so kvantiteta in barva vokalov ter njuna morebitna povezanost s to ali ono intonacijo. Za konec pa je podal še fonološke sisteme vseh treh preučevanih govorov in distiktivne znake posameznih vokalnih fonemov.

Intonacijske opozicije so v *podjunske* narečju osnovane na relativni višini akcentuiranih vokalov (zlogov). Tako imenovani tradicionalni cirkumfleks je v bistvu visoki, tradicionalni akut pa nizki ton. Sam tonski potek obeh akcentov za razlikovanje intonacijskih opozicij ni relevanten. Irelevantna in redundantna je tudi tonična višina ponaglasnih zlogov. Vokali pod akutom so navadno daljši, vendar je tudi ta znak fonološko redundanten. Intonacija ne vpliva na barvo vokalov. Za razlikovanje intonacijskih opozicij tudi ni relevantna relativna intenziteta.

Dolgi vokali so po naravi dolgi in njihova kvantiteta ni osnovana na morah.

Intonacijske opozicije služijo v glavnem morfologiji. Označena je visoka intonacija, torej tradicionalni cirkumfleks, in to je lepo razvidno tudi iz njegove konkretne uporabe v oblikoslovju.

Rožanske intonacijske opozicije so osnovane na drugačnih elementih kot *podjunske*. Tu gre za t. im. »besedni profil«, pri čemer ima odločilno vlogo tonična višina ponaglasnih zlogov. Zato rožanske intonacijske opozicije niso lastne akcentuiranim zlogom, ampak celi besedi. Intonacija se torej realizira najmanj v obsegu dveh zlogov. Funkcija fonoloških intonacijskih opozicij je tudi tu taka kot v *podjunsčini*, izkoriščena je predvsem za označevanje morfoloških opozicij.

Kvantiteta posameznih vokalov, dolgih in kratkih, je približno enaka kot v *podjunsčini*. Diftonga *ia* in *ua* nista daljša od navadnih vokalov. V nasprotju s *podjunsčino*, kjer je kvantiteta vokalov pod visokim tonom nekoliko krajša kot pod nizkim, tu intonacija na dolžino vokalov ne vpliva.

* Gerhard Neweklowsky, *Slovenische Akzentstudien*. Wien 1973, 273 str., 46 fotografij in 76 figur.

Nasprotno pa so kratki akcentuirani vokali nekoliko daljši od neakcentuiranih, medtem ko je v Podjuni to ravno obratno.

Tonski potek »akuta« je največkrat padajoč, »cirkumfleksa« pa vedno rastoč. Razlikovalni znak med njima ni relativna tonska višina kot v podjunščini, temveč različen tonski potek v obsegu cele besede in ne samo v obsegu poudarjenega zloga. Tonski višek je pri »akutu« v ponaglasnem zlogu, medtem ko je sam naglašeni zlog tonično raven ali celo padajoč. Pri »cirkumfleksu« pa je tonski višek v drugi polovici naglašene zloga, ponaglasni zlogi pa so tonično nekoliko nižji. Tonski interval med predzadnjim in zadnjim zlogom je pri akutu v rožanščini mnogo večji kot v podjunščini, zato imamo pri rožanskem »akutu« občutek »plavajočega« naglasa, ko pravzaprav ne vemo, kateri zlog je naglašen, predzadnji ali zadnji.

Osnova rožanske vokalne kvantitete so more, dolgi vokali niso po naravi dolgi.

Ziljske intonacijske opozicije so podobno kot podjunske zgrajene na relativni tonični višini naglašanih zlogov. Ta je torej zanje fonološko relevantna. »Akut« je nižji, »cirkumfleks« pa višji ton. Smer tonskega poteka je za razlikovanje intonacijskih opozicij irelevantna, prav tako tonična lega ponaglasnih zlogov, ki ima pri večzložnih besedah samo spremljajočo vlogo. Pri

»akutu« je v takem primeru ponaglasni zlog tonično najvišji, vendar je tonski interval med naglašenim in ponaglasnim zlogom mnogo manjši kot v rožanščini in večji kot v podjunščini. Ponaglasni zlog pri »cirkumfleksu« pa je tonično najnižji.

Ziljščina pozna intonacijske opozicije tudi v kratkih nezadnjih besednih zlogih. Tu je relevantna prav tako samo tonična višina, ne pa tonski potek.

Vokalna barva ni odvisna od te ali one intonacije, prav tako ne kvantiteta vokalov. Kvantitetne razlike med dolgimi in kratkimi vokali v ziljščini niso tako izrazite kot v podjunščini in rožanščini.

Knjiga G. Neweklowskega je dragocena, ker je razjasnila mnoge stvari iz koroških govorov, ki doslej niso bile jasne ali pa smo jih samo slutili. Žal v tem kratkem poročilu ne morem omeniti tudi vseh drugih problemov, ki so v njej obravnavani, zlasti ne odvisnosti besedne intonacije od pozicije besede v stavku in od stavčne melodije.

Nekateri problemi pa bodo verjetno še naprej predmet preučevanja, zlasti podrobna akustična opredelitev posameznih koroških vokalnih sistemov glede na distinktivna obeležja posameznih vokalnih fonemov.

Tine Logar

Filozofska fakulteta v Ljubljani

OPRIPRAVLJANJU NOVEGA SREDNJEŠOLSKEGA UČNEGA NAČRTA ZA POUK KNJIŽEVNOSTI

Trenutno obstajajo menda v SFRJ tri različne pobude in hkrati akcije za spremembo jugoslovanskega srednješolskega sistema. Vsaka prihaja iz drugega političnega središča (menda iz ZK, sindikatov in mladinskih organizacij) in vsaka ima na račun kajpada nekoliko drugačne poglede. Že pred tem, lansko leto, pa je Zavod za šolstvo SRS začel z delom za tako imenovane vsebinske izboljšave obstoječih učnih načrtov; te so sicer predvidele tudi nekatere poprave obstoječega šolskega sistema, predvsem rahlo tematsko diferenciacijo-specializacijo višjih dveh razredov, v glavnem pa naj bi predvsem modernizirale in racionalizirale obstoječe učne načrte. Če pomislimo, da se danes človeško znanje podvaja na vsakih deset let, se zdijo takšni občasni posegi smotrni in koristni, celo

nujni. Šola pač ne more zastati na tej ali oni stopnji družbenega, tehnološkega in znanstvenega razvoja. — Vodstvo in usmerjanje celotnega projekta je bilo zaupano posebni komisiji, ki jo vodi prof. dr. Vladimir Schmid, pregledovanje starih in uresničevanje novih učnih načrtov pa naj bi na temeljni stopnji opravile posamične predmetne komisije. Ena izmed teh je pripravila tudi učni načrt za pouk književnosti v okviru predmeta Slovenski jezik in književnost.

Komisija je delala v sestavi: prof. Franček Bohanec, prof. Silvo Fatur, prof. Miha Feguš (tajnik), prof. Vladka Jan, prof. dr. Matjaž Kmecl (predsednik), prof. dr. Joža Mahnič, prof. Jože Šiferer, prof. Ivo Zrimšek; za področje filmske vzgoje je priteg-

nila k sodelovanju še prof. Stanka Šimenca. Svoje delo je v glavnem končala do začetka februarja; preostaja le še uskladitev književnostnega dela učnega načrta z jezikovnim (ki ga je pripravljala posebna komisija pod vodstvom prof. dr. Jožeta Toporišiča) ter končno verzijo oddati v potrditev krovnii usklajevalni komisiji ter v javno razpravo.

Delo komisije je izhajalo iz ocene, ki je deloma izšla že iz poročil in razprave na goriškem slavističnem zborovanju 1970, da namreč obstoječi učni načrt po svojih metodoloških načelih ni slab, da pa je *praktično* neuresničljiv: da stavi učitelju predvsem preštevilne, preobsežne zahteve, pa da tudi ni prilagojen učenčevi duševni starosti in njegovemu zanimanju.

— Zato je komisija najprej izdelala natančen časoven predračun. Pristala je na predlog jezikovne komisije, naj se razpoložljivi učni čas deli v razmerju 2/5 za pouk jezika in 3/5 za pouk književnosti. Kultura slovenskega javnega pisnega in govornega izražanja je razmeroma skromna in prav je, da se jo primerno goji tudi v srednji šoli (navzlic temu, da je razmerje v drugih republikah, pa tudi po predlogih različnih ekspertiz, približno 1/4 : 3/4 v korist književnostnemu pouku). Račun je pokazal, da pomeni uveljavitev omenjenega razmerja približno tole število ur: vsa štiri leta je na voljo ca. 560 ur; če postavimo 60 ur v rezervno (naloge, filmska vzgoja itd.), ostane jeziku 200 in književnosti 300 ur, torej jeziku 50 in književnosti 75 ur letno. Glede 75 književnostnih ur letno je komisija menila, naj bi se 1/3 namenila ocenjevanju, utrjevanju znanja in podobnim opravkom, čas v razmerju 50—55 čistih šolskih ur (po 45 minut) pa bi pomenil tisti fizični okvir, v katerega je mogoče umestiti učno snov v vsakem razredu. Določitev nadaljnega razmerja, po katerem naj približno 2/5 omenjenega časa odpade na sintetizirano zgodovinsko in književnoteoretsko informiranje, 3/5 pa na interpretativno branje in praktično usvajanje osnovnih teoretskih pojmov-terminov, s katerimi je šele mogoče o umetni samostojno misliti, je končno narekovala podrobnejšo tematsko in namensko izdelavo učnega načrta.

Pri tem je komisija upoštevala tale izhodišča:

1. Učna snov ostane še zmeraj razporejena po zgodovinski zaporednosti; glede

na to, da stroka nikdar ni bila izrecno stimilirana, naj bi ev. pripravila kakšen drugačen, pa seveda dovolj pretehtan projekt (izdelava takšnega načrta zahteva pač denarja in dovolj usposobljenosti strokovnjakov), se zdi to trenutno še najbolj smotno.

Pač pa je takó — zgodovinsko — razporejeno snov komisija racionalizirala na sledeče načine:

a) na razumno mero je zredčila delež starih afroazijskih književnosti (te so se nerazumno široko usedle v obstoječi načrt spričo svoječasne koincidence med nastajanjem načrta in med poudarjeno dnevno-politično aktualnostjo orienta za SFRJ), deloma tudi delež starih literatur nasploh.

b) zgodovinsko snovno težišče je prenesla v sodobnost; s tem je hkrati skušala ujeti korak s srednješolčevim duševnim razvojem, z njegovo naglo spreminjajočo se dovzetnostjo za literaturo. Po novem predlogu absolvira učenec v drugem letu literaturo 19. stoletja, ki ji je kot drugošolec bržčas dorasel ali celo naklonjen, in se kot tretješolec že ukvarja z novo romantiko in ekspresionizmom v 20. stoletju, v zadnjem letniku pa s književnostjo po letu 1930, s čimer ga lahko učitelj tik pred dokončanjem šole dokončno uvede v samostojno spremljanje in vrednotenje sprotnega kulturnega, zlasti literarnega dogajanja.

c) komisija je spremenila razmerje med narodno in svetovno književnostjo v prid prvi (zdaj je obratno); s tem v zvezi je tudi otrebila tako imenovane monografske obdelave od sedanjih docela nerealnih 70 na vsega skupaj 3, in sicer na po 1 v vsakem od višjih letnikov (Prešeren, Cankar, Prežih — s poudarkom na prevladujoči književni zvrstnosti pri vsakomer: lirsko, dramsko, epsko).

2. Sistematično, s težo na prvih letnikih, je vpeljala osnovne teoretske pojme in pri tem pazila, da je upoštevala predvsem tiste, ki so bodisi najpogosteje, takorekoč vsak dan rabljeni, bodisi takšni, brez katerih se o književni umetnini ni mogoče samostojno izražati. Izrecno pa je odpovedala gostoljubje vojski polsholastičnih, iz tradicionalnih poetik izviraajočih, pa v bistvu neporabnih in zato nerabljenih pojmov-terminov. Obenem je opozorila na potrebo po navajanju učenca k samostojnemu iskanju informacij (v različnih priločnikih, pomožnih učbenikih, knjižnicah ipd.)

3. Pri razporejanju snovi je dalje skušala upoštevati dve zahtevi, ki se v zvezi z učiteljevim delom pojavljata kar naprej:

a) učni proces naj bi bil po izmenjani količini in kvaliteti znanja vsaj približno sinhroniziran, enoten v celotnem slovenskem kulturnem prostoru; to sinhronijo, njeno resničnost, naj bi bilo mogoče tudi vsak trenutek preveriti;

b) učitelju pa naj bo vseeno odprta možnost ustvarjalnega pouka, to je pouka, ki temelji na njegovem osebnem odnosu do snovi, na njegovi osebni oceni snovi.

Kajpada gre za dvoje nekoliko protivnih zahtev, ki se v praksi brzkone le poredkoma in s težavo ujameta. Da pa bi jima bilo -obema- vsaj približno zadoščeno, je komisija sklenila snov razdeliti na vrsto tematskih enot, ki jim je namenjenih po 8—10 čistih učnih ur (torej jim je treba dodati še po ca. 1/2 dodatnih ur za utrjevanje ipd. znanja = ca. 12—15 realiziranih šolskih ur). Vsako teh enot, ki je problemsko zaokrožena, mora učitelj absolvirati v predvidenem časovnem okviru, razporeditev snovi in pozornosti znotraj vsake takšne enote pa naj bi bila prepuščena njegovi osebni oceni. — Primer. Če se tematizacija 7. enote v 2. letniku glasi: »(Aškerc, Kersnik, Tavčar). Ljubljanski zvon in Celestinov literarni program. Dom in svet ter nazorskopolična cepitev javnega, tudi literarnega življenja na Slovenskem. — 9 ur«, bo moral učitelj ves ta problem kot učno snov absolvirati v $9 + 4 = 13$ urah, vendar se lahko znotraj tega časovnega okvira pač po svojih nagnjenjih izdatneje posveti Kersniku kakor Tavčarju, ali obratno, ali Celestinovemu programu itd. — ter potem npr. po metodi eksemplificiranja rezultate konkretnih prikazov poplošuje. — Na ta način se je komisija skušala izogniti eni izmed velikih pomanjkljivosti v učnem uresničevanju obstoječega načrta, to je velikanskemu zaostajanju ter pogostemu končavanju pouka književnosti s slovensko novo romantiko, medtem ko ostaja ves kompleks novejše literature pred vrati. Tak učni načrt bo najbrže marsikateremu učitelju pomenil zelo trdo zahtevo, vendar danes že obstaja toliko učnih pomagal (trenutno so v pripravi kar trije literarnozgodovinski učbe-

niki), da reč ne bi smela pomeniti prehude ovire. Res pa je, da bo z zahtevano disciplino stopil načrt na prste mnogokaterim izgovorom in samovoljam, že kar anarhičnosti, ki je pognala prav na hudi predimenzioniranosti obstoječega načrta.

4. Komisija je izrecno upoštevala možnosti, priložnosti in potrebo po etični in estetski vzgoji pri pouku književnosti.

5. Opredelila se je tudi do udeležnosti literarne snovi pri govornih vajah in šolskih nalogah. Izdelala je obširen program domačega branja in posebej opredelila pomen takšnega branja za književnostni pouk. — Izrazita novost pa je v tem sklopu tudi zelo natančna opredelitev šolskih ekskurzij, njihovega pomena in pripravljenosti. Za vsak razred je komisija pripravila po nekaj dobro premišljenih predlogov, med katerimi je mogoče izbrati, treba pa je vsako leto realizirati vsaj eno. Celota 4 ekskurzij v 4 letnikih bi učencu končno nudila sistematičen vpogled v lociranost in značaj slovenskih književnostnih spomenikov.

— Kakor je iz tega skopega poročila o razmeroma dolgotrajnem delu razvidno, je komisija v marsikatero vprašanje posegla na način, ki bo najbrž razburil te ali one polemične duhove. Zlasti poseg v starejšo književnost (tudi v slovensko klasiko 19. stoletja) bo tega ali onega prizadel vsaj čustveno. Pri javni razpravi, ki bo sledila — če bo kajpada krovna komisija projekt spoznala za dovolj pretehtan in ga v takšno razpravo predala — bo pač treba imeti nenehno pred očmi, da čas teče dalje, da se snov nenehno množi, da je tudi slovenska literatura vse obilnejša (nikakor pa ne slabša), da današnjim mladim rodovom že književnost pred drugo svetovno vojno in neposredno po njej pomeni čisto zgodovino (letos maturirajo letniki 1954, 1955!); za navivne oči, ki bi rade pokupile ves sejem, pa je tudi treba pripraviti streznitvena očala: veliko je lepega in dragoceneega v zakladnici človeške kulture, preveč za še tako odprte zrelostnikove možgane; preveč, da bi šlo vse noter, pa še brez izgube povrhu. Kar pa gre noter in takoj spet ven, je brez pomena.

Matjaž Kmecl
Filozofska fakulteta v Ljubljani

POSTSCRIPTUM K SPISU O LITERARNIH MUZEJIH

Pred nekaj meseci, v 3. številki naše revije, sem v širšem članku prikazal stanje literarnega muzejstva na Slovenskem in hkrati postavil vprašanje glede njegovega nadaljnjega razvoja. Ker pa je bil moj prikaz literarnih muzejev pri nas in v nekaterih vzhodnoevropskih deželah napisan v določni povezavi s konkretnim dogodkom, to je z mednarodnim kolokvijem v slovaškem Martinu, je komu vzbudil občutek, da je izbrana tema bolj ali manj priložnostnega pomena.

V naslednjem se vračam k isti temi, pa ne morebiti, ker bi ostajal najmanjši dvom glede tega, kako živo nas vprašanje literarnih muzejev zadeva in prizadeva. Da ne more biti nikakršnega dvoma, kako aktualna je ta tema, izpričuje tudi zadnji slavištični občni zbor v Murski Soboti (septembra lani). Vprašanje osrednjega literarnega muzeja in oskrbovanja literarno pomembnih mest (hiš, sob, grobov) tam ni bilo morebiti mimogrede navrženo, marveč je dobilo precejšen poudarek tako v predsednikovem poročilu kot med sklepi občnega zbora. V poročilu predsednika prof. Fr. Zadravca je povedano tudi naslednje: »Dobro je sicer, da spreminjamo rojstne hiše pomembnih besednih ustvarjalcev v kulturne spomenike, bojim pa se, da so ti včasih vzdrževani z negotovo, nihajočo skrbnostjo. Predvsem pa mora obstajati nekaj čvrsto, koncentrično organiziranega, sintetični dokumenti o tem, kako so zrasli in ustvarjali naši slovstveniki. Takšno središče pa lahko ustvari in mora ustvariti le republika. Zato predlagamo, naj ta slavistična tema pride tudi na seznam Kulturne skupnosti Slovenije.« In ne samo to, predlog za osrednji literarni muzej je bil med sklepi občnega zbora zapisan v konkretizirani obliki: »Prvi korak v tej smeri bi že bila namenska obnovitev Vodnikove ali Zoisove hiše.«

Pravzaprav je razlog, da se ponovno lotevam pred časom navrženega vprašanja, konkreten in izrazito praktičen. Izkazalo se je namreč, da je bil seznam muzejev, ki sem ga takrat objavil, pomanjkljiv in na mestih netočen. Sama po sebi je silila nujnost, dopolniti oziroma popraviti zadevne podatke v listu, kjer je bil seznam objavljen.

Vendar ne gre samo za to. Stvar bi bila enostavna, če bi bila enkratna. Problem je kritičen, ker nikjer v slovenskem središču

nimamo redno vodenega spiska, ki bi omogočal zanesljiv pregled, kakšno je stanje v literarnomuzejških ustanovah, kolikor jih na Slovenskem ta čas vzdržujemo. V tem smo na slabšem, kot smo bili npr. pred dvajsetimi leti. Takrat je revija Varstvo spomenikov, glasilo Zavoda za spomeniško varstvo SRS, enako kot za umetnostnozgodovinske, arheološke in etnografske spomenike prinašala redne beležke in članke v zvezi s spomeniki literarnozgodovinskega značaja. Pri Zavodu je takrat deloval »referat o velikih Slovencih«, ki je skrbel za varstvo znamenitih mest, povezanih z življenjem in smrtjo pomembnih Slovencev, dajal je pobudo za odkrivanje spominskih plošč ipd. Ta referat pa zaradi pomanjkanja številnejšega osebja ni mogel biti kos vsem raznovrstnim zahtevam, ki so seveda poleg literarnozgodovinskega vključevala različna kulturnozgodovinska področja. Poleg tega je Zavod za spomeniško varstvo za polno število notranjih strokovnjakov imel na svojem primarnem, umetnostnozgodovinskem področju dela preko glave. Tako je polagoma prišlo do stanja, ki je izpričano v omenjenem seznamu literarnomuzejških ustanov, tj., da le-te že dobršen čas slone na ramenih splošnih muzealcev, ali pa so odvisne od ljubiteljske vneme redkih posameznikov.

Glede na to in tako stanje stvari je današnji poročevalec o slovenskem literarnem muzejstvu prisiljen, da mora zbirati podatke vse od začetka in lepo po vrsti na številnih, vse prej ko preglednih naslovih. Če so tedaj resne težave že pri zbiranju osnovnih podatkov, kakšne so šele potem, ko hočemo govoriti o organiziranem nudenju strokovne in druge pomoči literarnomuzejškim ustanovam, ki je te od časa do časa neogibno potrebujejo. In če že drugega ne, podpora iz središča bi tu in tam lahko vlila posameznikom in oddaljenim voditeljem podjetij več zaupanja v vrednost in smisel lastnih prizadevanj.

Tako smo po drugi poti pristali pri osnovni postavki, da si brez osrednjega literarnega muzeja ni mogoče zamišljati razvoja, napredka in sodobno vodene organizacije literarnega muzejstva v celem in posamič. Vendar se to pot ne gre ustavljati ob samem in ponovnem ugotavljanju kulturne potrebe. Stvari so toliko dozorele, da je treba o njih razmišljati v konkretnih okvirih, namreč, kako bi zamisel osrednjega literarnega muzeja postopno uresničili. Od-

lagati na čase, ki naj bi bili materialno ugodnejši, bi bilo enako kot molče priznavati svojo nemoč in nesposobnost spričo zahtevnih vprašanj, ki jih rodu nalaga njegov čas.

Namig k postopnemu izvajanju zamisli je dal že občni zbor, ko je pritrdil predlogu, naj se ta slavistična tema uvrsti v seznam nalog Kulturne skupnosti Slovenije. Toda, kolikor poznamo naš kulturnoorganizacijski obrat, ne moremo mimo izkušnje, da si izvedbe ni mogoče zamisliti brez jasno določenih nosilcev in izvajalcev naloge. In ker je naloga na moč zapletena, zahtevna v delovni zasnovi in materialno, je očitno izvedljiva le v *koordiniranem sodelovanju več sorodnih ustanov*. Težko si je namreč predstavljati, da bi tak dolgotrajen napor zmogla samo ena ustanova: vsaka teh ima toliko lastnih specifičnih zahtev, da bi vključevanje nove odgovornosti — posebej še te, o kateri govorimo — terjala obsežne strukturalne preureditve.

Izdelava programa za fundiranje osrednjega literarnega muzeja na Slovenskem ne osvobaja od skrbi za nadaljnje razvijanje t. im. monografskih muzejev. Kot je bilo razvidno iz mojega prikaza literarnomuzejskega stanja na Češkoslovaškem, v Madžarski in drugod, velja njihova pozornost in pravilni meri tudi le-tem. Ker skušamo ustanove vrednotiti glede na njihov funkcionalni pomen, je s tem samim jasno, da vloga spominskih hiš in sob na deželi z vzpostavitvijo osrednjega muzeja ne more in ne sme biti oslABLJENA. Ustrezno zavarovanje takih spominskih mest trajno ohranja pomen, saj je dovolj znano, kako tovrstne literarnomuzejske ustanove služijo nacionalnokulturni vzgoji in kako so lahko dragocene v literarnoizobrazbenem pogledu.

K lastnemu spisu (gl. JiS 1972/73, št. 3, posebej str. 102) dodajam naslednji »pripis«: 1. Rojstna hiša pesnika A. Aškerca v Globokem ni ohranjena. Ob 100-letnici pesnikovega rojstva (1956) je bila obnovljena Aškerčeva domačija na Senožetih nad Rimskimi toplicami, v katerih je bila takrat urejena spominska soba (po prijaznem obvestilu prof. A. Gspana, znanstvenega svetnika SAZU, ki je posebej zaslužen za ureditev mnogih spominskih sob; gl. tudi Varstvo spomenikov VI/1955-57, str. 17 sl.). 2. Za prvo obletnico smrti pisatelja Fr. Bevka (1971) je bila odprta spominska soba v Mestnem muzeju v Idriji. Ob tej slovesnosti je izšla posebna številka Idrijskih razgledov, ki v posebnem odtisu služi kot vo-

dič. Ta številka obsega več zanimivih prispevkov z bibliografijo, uredil jo je Bogomil Gerlanc (zahvalo za te podatke sem dolžan njemu). Spominska soba v Idriji nudi z namestitvijo opreme Bevkove delovne sobe iz ljubljanskega stanovanja izvorno muzejsko prezentacijo pisateljevega ustvarjalnega ambientsa. 3. V načrtu je ureditev Bevkovega študijskega centra v Novi Gorici (Rožna dolina) v njegovi lastni hiši, ki jo je pisateljeva vdova odločila v ta namen. Kdaj bo ta načrt izpeljan, danes še ni jasno. 4. Med publikacijami, namenjenimi literarnomuzejskim namenom, zavzema odlično mesto brošura: *Prešernov spominski muzej v Kranju*. Uredila A. Gspan in C. Zorec. Izdal Gorenjski muzej v Kranju 1964. — Ob 60-letnici smrti pesnika S. Gregorčiča, ko je bila odkupljena in preurejena v spominski muzej njegova rojstna hiša na Vrsnem, je izšla njego opremljena, ilustrirana brošura: *Gregorčičeva hiša na Vrsnem*. Uredil Marijan Breclj, Nova Gorica 1966. — 5. V počastitev 150-letnice ustanovitve prvega muzeja na Slovenskem je društvo muzealcev Slovenije pripravilo lepo opremljeno knjižico *Muzeji in galerije na Slovenskem* (1972). V vodiču, ki je zasnovan kot »napotek pri spoznavanju naše kulturne, zgodovinske in prirodne dediščine«, so v pisani vrsti muzejskih ustanov naštetje tudi spominske hiše in sobe pisateljev. Ne sicer vse, ki jih poznamo, vendar so med njimi tri, ki v našem spisku (v JiS) manjkajo. To so: spominska soba pesnika Karla Destovnika — Kajuha v Šoštanjnu, spominska soba v rojstni hiši pesnika Alojza Gradnika v Medani in spominska soba v rojstni hiši zgodovinarja Simona Rutarja v Krnu pri Tolminu (odprta 1951, gl. SBL, ad Rutar). Naš podatek o rojstni hiši Louisa Adamiča je z vodičem mogoče dopolniti v toliko, da je spominska soba urejena v gradu Praproče pri Grosupljem. 6. So še mesta, ki niso muzejskega značaja, vendar današnji stanovalci v hiši hranijo spomin na izvor ali bivanje znamenitega kulturnega delavca, tako npr. rojstna hiša Ivana Prijatelja na Vinicah pri Sodražici in še kje.

In še enkrat Navje! Začeniš v lanskem novembru se je namreč v našem najbolj množičnem časopisu, v Nedeljskem dnevniku, zvrstilo nekaj pozivov javnosti in zadevnih zapisov, prvi med njimi z nemalo ostrimi akcenti: »... da vse bolj postajamo narod kramarjev, hinavcev in brezčutnežev.« Kakor seveda ogorčenje samo po sebi stvari ne rešuje, ga ne gre preslišati! Odgovorne

so predvsem institucije kakor povsod v civiliziranem svetu, kjer je skrb za kulturne naprave organizirana. Če pa institucije niso pravilno ali zadovoljivo organizirane, je nujno, uperiti prst v to.

Prvo, kar je treba podpreti, je zahteva, da Navje ostane na mestu, kjer je. Tako je pravilno sklepala druga seja republiškega odbora Slavističnega društva (gl. JiS, letošnja 5. št.). Ni mogoče namreč verjeti tistim, ki v uradniški lagodnosti menijo, da tega kulturnega prostora ne bi bilo mogoče primerno zavarovati! Hiperurbanim kombinatorjem, ki jim je Navje napoti, pa naj povemo, da kljub širjenju velenesta Parižani niso ukinili pokopališča Montmartre niti v Budimpešti niso »odpisali« starega pokopališča ob ulici Kerepesi.

Iz knjige francoskega misleca sem si izpisal stavek: »Šibak spomin je znak osebnosti, ki se še ni razvila ali pa je na poti v razkroj« (Jean Lacroix). Usodno bi bilo, če bi morali govoriti o oblikah takega šibkega spomina pri narodih, posebej še pri maloštevilnih!

Za konec še pro domo: Kot smo lahko razbrali, literarnomuzejske ustanove danes nimajo svojega publicističnega domicila, kot ga nudi Varstvo spomenikov umetnostnim zgodovinarjem, arheologom in etnografom. Ali ne bi bilo glasilo Slavističnega društva, Jezik in slovstvo, najprimernejši krov za vse objave literarnomuzejskega pomena?

Stefan Barbarič
Slovenska matica v Ljubljini

SESTI (ALI PRVI) JENKOV PRIPOVEDNI SPIS

V prvem stavku svojega spisa o Jenkovi pripovedni prozi (5. številka letošnjega JiS) sem zatrjeval, da je za Jenkom ohranjenih petero pripovednih spisov; tako trdi tudi vsa slovenska literarna zgodovina; Alenka Logar-Pleško pa me je opozorila, da je teh spisov vsaj šest. V začetku ohranjenih Vaj je namreč zapisana kratka šaljiva pripoved »Ljubljana (Sp. Jenko)« — torej nedvomno Jenkova — o tem, kako da sta se pred nebeškim sodnim stolom znašla dva Ljubljancana; prvi je kosmat gizdalin, »ki mu visoki zajci lica strižejo« in ne zna nič kranjsko, tako da že gospod Bog in nadangel Gabriel razmišljata, ali ne bi kazalo Ljubljane prenesti iz slovenskih krajev v nemške; drugi pa zna samo kranjsko in spričo njega skleneta božji bitji s prenašanjem Ljubljane še počakati. — Zgodba spada v isti žanr kakor »Kaznovana tercijalka«, le da je po svojem karikirajočem odnosu do ponemčene ljubljanske gospode, po svoji

kmečko-kranjski perspektivi in po poanti še mnogo bližja Majerjevemu zgledu za godčevske zgodbe; torej sklepanja, ki sem jih v omenjenem spisu zapisal o prvih vzgibih za Jenkovo pripovedno prozo, le še izdatno potrjuje.

»Ljubljano« literarna zgodovina (in tudi sam nisem bil izjema) kljub čistemu in nersramežljivo označenemu očetovstvu vztrajno spregleduje; ne pozna je niti Glonarjeva niti Bernikova izdaja Jenkovega ZD, Pogačnik pa jo — po bogve kakšni pomoti — v spremnem komentarju k faksimiliranim Vajam (sicer vsebinsko smiselno) obravnava med Jenkovimi p e s m i m i. — Potemtakem kaže to reč popraviti tudi še drugje, pa čeprav ne gre za kakšno prav zelo bistveno (pa nujno) dopolnitev Jenkovega lika v slovenski literarni zgodovini.

Matjaž Kmecl

DODATEK K ČLANKU ZADRŽSTLJIVI POGOVOR NA STR. 255—262

Samó domnevno spredaj zapisano mnenje o mogočih virih, ki so mogli biti Zagajšku na voljo in v spodbudo pri zapisu Zadržstljivega pogovora, je pisca razpravice izpodbujalo k vni, da išče in morda le dožene trdno podlago, ki je po nji Zagajšek poustvaril prednje delce. Končno je pisec

nekako po naključju zvedel za Sittenbüchlein für die Jugend in den Städten, berilo za višjo stopnjo osnovnih šol, knjiga, ki je bila namenjena izključno moralnemu pouku, ki pa npravnstvene vzgoje ne enači z versko, čeprav je napisana v duhu krščanske npravnosti. To knjižico, ali različico za

podeželske šole, je imel Zagajšek pri rokah — verjetno jo je uporabljal pri šolskem pouku in pri verouku otrok — in po nji je samostojno priredil ter napisal Zadržstljivi pogovor.

Nemški izvirknik te knjižice je izšel že pred l. 1786, najbrž kmalu po l. 1777, ko so v takratni Avstriji začeli izdajati posebej abecednike ter berila za šole na deželi in za šole v mestih. Poleg teh učnih knjig pa so uporabljali v šolah za bralne vaje in kot pomožen veroučni priročnik tudi knjigi Sittenbüchlein für die Jugend auf dem Lande in Sittenbüchlein für die Jugend in den Städten, katere nekoliko spremenjena izdaja se omenja še l. 1812, 1814 in 1828.

V zadnjih desetletjih 18. stoletja je prevladovala v takratnem celovškem šolskem okrožju še slovenščina, saj se je npr. l. 1787 zahtevalo za službo okrožnega šolskega komisarja znanje slovenščine, in je npr. l. 1789 šolski komisar celovškega okrožja poročal nadrejeni oblasti, da v Osojah in Grebinju zaradi povsem slovenskih krajev nemška šola ne more obstajati. Po l. 1775 so v Avstriji izdajale šolske učbenike posamezne okrožne šolske komisije. Koroška je imela šolsko založbo v Celovcu, l. 1790 pa jo je prevzel »Ign. od Kleinmayr, deshefki Shtampar« v Celovcu, in pri njem je bila l. 1794 natisnjena in založena dvakrat 111 strani debela nemško-slovenska knjiga Sittenbüchlein für die Jugend in den Städten — *Bucvice tega sadershanja sa mladust*. Slovenski prevod neznanega prevajalca je napisan že v kar lepi narečni koroški slovenščini. Edini doslej najdeni izvod te dvojezične izdaje, ki je ne omenja nobena bibliografija, hrani Slovenski šolski muzej v Ljubljani, sign. 15133; knjigo je kupil 13. nov. 1957 od učiteljiščenika Janca Veninška, na čigar dom v Rečici ob

Savinji pa je bila prinesena iz Globasnice na Koroškem. (Vira: Franc Ostanek, Ob 200-letnici slovenskih šolskih tiskov. Katalog razstave ob dvestoletnici slovenske šolske knjige. Ljubljana, maj 1972, 8—11; Tatjana Hojan, Bucvice tega sadershanja sa mladust, iz leta 1794. Kronika, l. XX. Ljubljana 1972, 90, 91).

Sittenbüchlein je bil Zagajšku le vsebinsko in nekoliko po tehnični plati vzgib ter izpodbuda za drugače samoraslo napisani zadržstljivi, tj. nravstveni pogovor. Stiri večerna pogovarjanja med sedemdesetletnim Častibogatom, Dobrovoljem (Ehrenreich, Gutwill) in otroki pod lipo o dolžnosti do sebe, do drugih, o dolžnosti tovarišljivosti (Geselligkeit) in o dolžnosti domačega (hišnega) življenja, je Zagajšek sprevergel v krajša ali daljša vprašanja in odgovore med namišljenim sinom in učnikom. Prav tako kakor so v Sittenbüchlein v drugem večernem pogovoru poglavja o gospodski, sodnji, postavah, žolnirjih in davkih, o dolžnostih do gosposke in do soljudi, ima o tem tudi Zagajšek svoja vprašanja in odgovore. Ravno tako kakor Sittenbüchlein piše tudi Zagajšek o dolžnosti do staršev, učiteljev itd., samó da je Zagajšek povsod strnil dolgovezne pripovedke in zgleda, ki jih je v Sittenbüchlein do nasičenja, v kratke in jedrnaté stavke. Ne zasledimo pa pri Zagajšku neposrednega prevoda kakršnega si bodi nemškega besedila iz Sittenbüchlein.

Naše *Bucvice tega sadershanja sa mladust* imajo sporedno z nemškim besedilom na 111 straneh slovenski prevod, ki je jezikovno zelo bogat in mikaven, dozdej pa seve še povsem neopažen in nikjer ovrednoten.

Jože Stabéi
SAZU v Ljubljani

RUSKA JEZIKOVNA VADNICA ZA 1. IN 2. RAZRED GIMNAZIJ*

Že kar na začetku lahko zapišemo, da pomeni učbenik, ki ga je sestavila dolgoletna predavateljica ruskega jezika Vlasta Tomišnkova, po strokovni plati in po pedagoško-didaktičnih zahtevah precejšen napredek; avtorica se je pri pisanju oprla na svoje bogato znanje in na izkušnje tako pri poučevanju ruščine kakor tudi pri sestav-

ljanju učbenikov in skript v prvem desetletju po vojni.

Učno gradivo je razporejeno v 23 lekcijah; od 4. lekcije naprej so tudi berila, v katera so vključena najrazličnejša umetniška besedila iz predrevolucijskega in sovjetskega obdobja, kot npr. ljudske in umetne pesmi, prozni odlomki, pravljice, posrečene besedne igre, uganke, pregovori in drugi odlomki o ruskem jeziku in folklori.

* DZS, Ljubljana 1972, 224 str.

Lekcijam sledi poglavje o fonetiki in pravopisu, na koncu pa je slovar besed po lekcijah in abecedni slovar. Osnovno besedišče učbenika zajema okrog 2200 besed. Lekcije so zgrajene tako, da se učenci najprej seznanjajo z besedami iz vsakdanjega jezika; po opisu predmetov v razredu in nekaterih panog športa, postopoma spoznavajo besede, povezane z domom, ulico, družino, z glasbeno dejavnostjo, z delom učenca med tednom, z boleznijo, domačim gospodinjstvom. Dvanajsta lekcija nas popelje v trgovino, potem sledijo teme: rojstni dan, potovanje, vas, domače živali, promet, ekskurzija po Ljubljani, biblioteka, izvenšolska dejavnost, časovne mere, človeško telo, počitnice. Nazadnje so podane osnovne geografske značilnosti Sovjetske zveze.

Ob lekcijah je pregledno podana osnovna oblikoslovna zgradba jezika in glavni vzorci za tvorbo stavkov; posebno razveseljiva je novost — sistematičen prikaz osnovnih tipov ruske stavčne intonacije.

Tretji del učbenika analizira vprašanja iz fonetike in pravopisa; najprej so razporejene tabele ruske abecede, samoglasnikov in soglasnikov, sledijo pojasnila o značilnostih ruskega glasovnega sistema in pravopisa.

Ob poglavju fonetike se mi poraja resno vprašanje, ali ni fonetika preveč odtrgana od rednega učnega gradiva. Fonetična poglavja bi pravzaprav morala biti sestavni del vsake lekcije. Sicer bo pa spreten učitelj na fonetične posebnosti opozarjal učence ob sprotni jezikovni razlagi besedil. To bo storil tem lažje, ker je vse učno gradivo posneto na magnetofonskem traku. Besedilo so brali Rusi, tako da je glede izgovora v glavnem neoporečno. Dvojno izgovarjavo je zaslediti pri nekaterih slovenskih priimkih in imenih, kot npr. *Novák*, *NÁvák*, *Vládo* — *Vládə*, *pĀét* namesto *poét*... V 5. lekciji besedo *predovatel'* bere kot *učitel'*, namesto *ubrat'* govori *ubirat'* (7. lek.), za *teper' ona* pa *teper'tekna*, (8. lek.), za napisano *oni prišli vstretit'* *rodstvenikov* bere *prišli vstrečat'*, kar je pravilneje. Nekatero besede drugače naglašajo, kot je zaznamovano v lekcijah. Manjših napak pri branju teksta je še nekaj; pri 6. lekciji je npr. zapisana na traku uganka, ki je v lekciji ni: »Dve materi, dve dočeri, da babuška s vnučkoj, a vsego tree. Kak že tak?«

Na splošno je treba magnetofonski posnetek besedil pohvaliti, ker je izgovorjava jasna; med posameznimi stavki in večjimi

smiselnimi enotami so časovno dovolj dolgi presledki. Na traku je tudi osem ruskih narodnih in umetnih pesmi (Podmoskovnye večera, Rjabina, Katjuša, Iz-za ostrova na strežen', Ja vas ljubil idr.). Skoda, da v učbeniku ni teh besedil, dobro bi bilo, če bi te pesmi izšle posebej.

Lekcijskim besedilom sledijo ponavljalne vaje tipa »dril«, spisek besed in najznačilnejših besednih zvez, v katerih je podana rekcija glagola in siceršnja frazeologija. Nekaj lekcij ima tudi naloge za prevajanje iz slovenščine v ruščino in nareke. Učbenik dosledno ne označuje avtorjev nekaterih pesmi, zajetih v berilih, kot npr. *Osen'*, str. 31, *Ėločka*, str. 61... Na strani 91 so v okviru našeti števniki, kjer se piše mehki znak. Tabela je zamišljena kot nekakšna utrjevalna preglednica za učno enoto »glavni števniki«. Ne bi bilo slabo, ko bi bili našeti še števniki od 50—80. Na str. 105, v 5. vaji, je napačno uporabljena r. beseda *semafor*; slovenski *semafor* (na cesti, ulici) je rus. *svetofor*, rus. *semafor* pa je prometni znak pri železnici. Stavke na str. 87 »Dajte eščé, požalujsta, kilo hleba dlja buterbrodov...« ni v skladu s splošno rusko rabo, bolje bi bilo: »Dajte mne eščé, požalujsta, baton, bulku ili buhanku (dlja buterbrodov).«

Gradivo je v učbeniku pregledno razporejeno na večje celote; vsaka tema je razčlenjena na ožja osnovna vprašanja, ki so poudarjena v posebnih rubrikah in podnaslovih. Sklanjatveni, spregatveni in drugi obrazci so oddvojeni od ostalega teksta na ta način, da so natisnjeni z drugačnimi črkami, tako da zbudijo učencevo pozornost, olajšajo orientacijo v učbeniku in samo učenje. Učbenik je primerno ilustriran (Vlado Pirnat); slike, karikature, skice in tabele so organsko povezane z besedilom. Na koncu pogrešam kratek povzetek vsebine, kjer bi bil podan seznam lekcij in v njih obravnavane slovnične značilnosti.

Prav gotovo omogoča učbenik Vlaste Tomiškove spoznati se z rusko besedo ob hkratni akustični, pisni in vizualni predstavi. Nekoliko pa me skrbi, po katerem učbeniku naj poučujemo ruščino v 3. in 4. razredu gimnazije. Upoštevati je namreč treba, da učbenik nima nadaljevanja. In če bi že bil napisan, je vprašanje, kdaj bo natiskan, saj so obravnavani učbenik tiskali več kot dve leti (l. 1970 je bil odobren), kar kaže na precejšnjo togost pristojnih prosvetnih služb.

Jurij Rojs

Pedagoški šolski center v Celju

Pričujoča publikacija je nadaljevanje *Bibliografije poljske onomastike* do vključno leta 1958 (isti avtorji), ki je izšla v letu 1960. Prinaša — z manjšimi izjemami — enak sistem tematskih poglavij kot I. del. Ker v slovenski jezikoslovni publicistiki prvi del ni bil prikazan, ne bo odveč, če ob izidu drugega, nekoliko širše predstavimo ta, za vsakega slavista izredno dragocen vir.

Pobudo za sistematično bibliografsko poročilo s področja onomastike je dala revija *Onoma* (Louvain); tako so od začetka petdesetih let našega stoletja začeli vsako leto izhajati seznami onomastičnih del v posameznih državah, sčasoma pa so se pojavile tudi retrospektivne onomastične publikacije. Od slovanskih lahko omenimo predvsem rusko, češko in bolgarsko bibliografijo. Tudi nastanek poljske onomastične bibliografije je tesno povezan z louvainsko iniciativo.

Cilj te bibliografije je bil registrirati onomastične vire med leti 1136 in 1970 (I. del: 1136—1958; II. del: 1959—1970) ter zbrati in urediti dela, posvečena analizi lastnih imen. V bibliografijo so vključena dela, ki ustrezajo kriteriju avtorstva in strokovnemu kriteriju (jezikoslovni značaj dela). Po definiciji avtorskega kriterija so v bibliografijo zajeta dela izključno poljskih avtorjev, ne glede na to, kje so bila tiskana — na Poljskem ali v tujini. To načelo priča, da se delo W. Taszyckega ne omejuje le na onomastične razprave o poljskih imenih, temveč zajema tudi imenoslovna dela Poljakov zunaj poljskega teritorija, ne upošteva pa tujih obravnav poljskih imen. Zgornjega načela se avtor ne drži le v dveh primerih: kadar gre za dela tujih avtorjev, objavljena na Poljskem, ali za tuje publikacije, ki so jih ocenjevali poljski znanstveniki.

W. Taszycki ostaja tudi v tem delu zvest svojemu pojmovanju onomastike in kljub nameri, da bi izčrпно navedel vsa strokovna dela, ne upošteva nefiloloških del, t. j. zgodovinskih, geografskih, etnografskih, genealoških itd., celo takrat ne, ko ta vsebujejo razlage lastnih imen. Ko utemeljuje to odločitev, se sklicuje na dejstvo, da je znanstvena vrednost takšnih razlag tako

majhna, da jih lahko brez velike škode opustimo. Vendar od tega načela včasih le odstopa.

Materialna osnova za ekscerpico bibliografskih gesel so bile knjižne izdaje ter periodične in neperiodične revije. Zabeležena so bila tudi enciklopedična in slovarska gesla, ter poglavja sintetičnih del, posvečena onomastiki. O velikem trudu, ki je vložen v delo, govori že samo število pregledanih virov. Pojasnila okrajšav, ki so dodana posameznim delom, in seznami uporabljenih revij dajejo takšno številčno podobo:

I. — 418 del, od tega 75 tujih; II. — 260 del, 34 tujih, Dodatek — 53 del, 5 tujih. Treba se je zavedati, da je večina virov v nekajdelnih ali celo nekajdesetdelnih izdajah. Iz dnevne publicistike so v bibliografijo vključeni le članki, ki so bili že prej omenjeni v različnih bibliografskih poročilih, oziroma citirani v poljski onomastični literaturi.

Bibliografija poljske onomastike je deloma kritična. Če iz navedenega naslova dela v bibliografiji ni povsem jasno, za katera vprašanja gre, je taki razpravi dodana še kratka pripomba, ki seznanja s temo in vrednostjo dela. Onomastično gradivo je v razpravah, ki se le deloma ukvarjajo z imenoslovjem, natančno lokalizirano. Upoštevanje so tudi recenzije posameznih bibliografskih izdaj. Ob rob tem splošnim opažanjem je treba še dodati, da so vsa dela oštevilčena in razvrščena po abecednem redu avtorjev, oziroma (kadar avtor ni znan) po začetni besedi naslova.

Gradivo je razporejeno v sedem poglavij; pred natančnejšim pregledom posameznih poglavij je treba poudariti, da so onomastične razprave ločene od knjižnih publikacij in člankov, ki obravnavajo gradivo samo.

Prvo poglavje. V tem poglavju so zbrane vse tiste bibliografije, ki ali registrirajo izključno onomastična in jezikoslovna dela ali pa le mimogrede omenjajo tudi onomastično gradivo: npr. zgodovinske bibliografije, etnografske, geografske, bibliografije revij in slovarjev in dr. Vendar pa avtor ne omenja tistih bibliografskih virov, v katerih je gradivo raztreseno (Rocznik Slawistyczny, Język Polski).

Drugo poglavje — *Generalia* vsebuje dela, ki obravnavajo stanje onomastičnih raziskav na Poljskem in v drugih slovanskih

* Bibliografija onomastiki polskiej od roku 1959 do roku 1970 włącznie, Opracował Witold Taszycki przy współdziałaniu Mieczysława Karasia i Adama Turasiewicza, Warszawa — Kraków 1972. — Prvi del je bil objavljen v francoščini leta 1962.

deželah (več kot 25 del), kritične članke, ki se nanašajo na zgodovino onomastike, opombe k različnim materialnim virom, pripombe o potrebi sestave in izdaje novih slovarjev krajevnih in osebnih imen, dela s področja onomastične metodologije, teorije in terminologije, poročila o delu onomastičnih komisij in kongresov, pa tudi biografije in nekrologe.

Sledita dve osrednji poglavji knjige:

Gradivo (I., št. 163—589; II., št. 383—640; Dodatek št. 53—212)

Razprave (I., št. 590—2586; II., št. 641—2050; Dodatek št. 213—473)

Obe poglavji sta razčlenjeni še na manjše razdelke. III. poglavje se deli na *Osebna imena*, kjer so omenjeni viri za proučevanje imen, priimkov, vzdevkov, psevdonimov, plemenskih imen itp., torej izdaje knjig prebivalcev, koledarjev z abecednim zaporedjem imen, slovarji psevdonimov in kriptonimov, sezname plemiških družin, sezname kmečkih priimkov, spiski padlih vojakov, slovarji priimkov in imen itd. Najstarejši dokument v I. delu — Album Studiorum Universitatis Cracoviensis — vsebuje gradivo od leta 1400 dalje.

Zemljepisna imena vključujejo naslednji tip izdaj: abecedne sezname krajev, atlase, zemljepisne slovarje, popise škofovskega premoženja, spiske kraljevskih posesti od XVI. do XVIII. stoletja, sezname administrativnih krajevnih in topografskih imen.

Razno gradivo vključuje vire, ki se nanašajo tako na krajevna kot na osebna imena. Da ne bi enega in istega dela omenjal dva ali trikrat, ga je upošteval v tem razdelku. Bralec, ki se hoče seznaniti z dosežki poljske onomastike npr. na področju krajevnih imen, mora pregledati tudi tu zbrane vire.

Jedro bibliografije predstavlja *IV. poglavje — Razprave*. V prvem delu je to poglavje razčlenjeno na pet, v drugem na sedem razdelkov. To so: 1. *osebna imena*, 2. *imena plemen in pokrajin*, 3. *zemljepisna imena*, 4. *imena živali*; kot nova sta v II. delu še razdelka 5. *imena ladij* in 6. *imena zvezd*. V obeh delih so v zadnjem razdelku zajeti *razni članki in razprave* (razd. 5., oz. 7.). Posamezni razdelki so še podrobneje razčlenjeni.

Tako zgrajen sistem znanstveno najvažnejšega poglavja močno olajšuje delo pri iskanju onomastičnega gradiva. Po splošnih obrisih, ki naj predstavijo vsebino IV. po-

glavja, še nekaj besed o kronologiji in značilnostih tega gradiva.

Poljska onomastika se je izoblikovala v osemdesetih letih preteklega stoletja. Njeni začetki so povezani z znanstvenim delom J. Karłowicza. Jezikoslovne temelje za njen nadaljnji razvoj pa so postavila dela treh raziskovalcev: J. Rozwadowskega, W. Taszyckega in M. Rudnickega. Od prvih del J. Karłowicza, še zlasti pa od onomastičnih publikacij omenjenih treh avtorjev dalje, se je na Poljskem začel dinamičen razvoj imenoslovnih raziskav. O znanstvenih dosežkih, ki so jih od časov Karłowicza doprinesli Poljaki, govori že samo število člankov, razprav in monografij, zapisanih v IV. poglavju te bibliografije.

Dva razdelka, ki sta v IV. poglavju II. dela na novo dodana (*imena ladij* in *imena zvezd*), pa tudi skupine pri osebnih imenih (*imena glasbenih ansamblov* in *imena športnih klubov in objektov*) pričajo o novih področjih onomastičnih iskanj na Poljskem.

V. poglavje — Vprašanja pravilnosti. Gradivo tega poglavja je razdeljeno na dva dela: 1. *osebna imena* in 2. *zemljepisna imena*. Tu je navedena normativna literatura, ki se nanaša na pisavo in izgovarjanje lastnih imen, vrstni red imena in priimka, pravilno transkripcijo tujih imen, pravilno fleksijo in izpeljavo, tvorbo priimkov žena in hčera itd. Z eno besedo — zbirka literature o enem iz področij jezikovne kulture sodobnega poljskega jezika.

VI. poglavje — Recenzije nepoljskih del. Tu je avtor zbral tista tuja onomastična dela, ki so jih ocenjevali poljski znanstveniki (npr. II., št. 2471, F. Bezljaj: Slovenska vodna imena, rec. W. Lubaš, Onomastyka XIII, 1968).

Kot posebna enota, ki ohranja zgradbo osnovnih dveh delov, so II. knjigi poljske onomastične bibliografije dodane *Dopolnitve k Bibliografiji poljske onomastike do l. 1958 vključno* — prinašajo dodatnih 493 virov. Tako Dodatki v I. delu kot Dopolnitve v II. so opremljeni z natančnimi napotki avtorja, ki označujejo njihovo mesto v I. delu.

Vsak del bibliografije je zaključen s skrbno sestavljenimi indeksi.

Bibliografija W. Taszyckega se kljub vsemu ni mogla izogniti nekaterim manjšim nejasnostim. Z lekarnarsko natančnostjo jih je naštel v svoji recenziji J. Svoboda.

Posebno sporni se mu zdijo razdelki z naslovom: Razno gradivo ter Razni članki in razprave.

Če povzamemo naše poročilo, lahko trdimo, da Bibliografija poljske onomastike ne le omogoča orientacijo v ogromni strokovni literaturi, ampak tudi nazorno poroča o

dinamiki in vsestranskosti onomastičnih raziskav na Poljskem. Delo Taszyckiego lepo nadaljuje bogato tradicijo poljskih bibliografskih poročil, s katerimi je na jezikovnem področju začel Rocznik Slawistyczny.

Kazimierz Woźniak
Filozofska fakulteta v Ljubljani

VRAMČEV JEZIK IN KAJKAVSKO NAREČJE*

Ena najnovejših publikacij o kajkavskem narečju je zaradi pritegovanja slovenskega gradiva zanimiva tudi za slovenistiko. Knjiga je razdeljena na dva dela, ima pa tudi daljši uvod in dodatek, ki vsebuje sklepe, literaturo in gradivo.

V uvodu zvemo, da je Antun Vramec živel v 16. stoletju; rojen je bil v samoborski župi, v Rimu je naredil doktorat, po vrnitvi domov pa je opravljal duhovniško službo v Zagrebu, Brežicah in Varaždinu. Imel je stike s znanimi osebnosti svoje dobe. Znan je po svoji Kroniki, ki je kot poučno in zabavno branje izšla leta 1578 v Ljubljani, in Postili (1586).

I. del (Vramčev jezik i kajkavski dijalekt 16. stoljeća) obsega več kot polovico knjige. Pisec v prvem poglavju razčlenjuje Vramčevo pisavo. Naloge se loti strukturalno. Meni, da ima vsak jezikovni element (ne glede na ravnino, ki ji pripada) svojo vlogo. Ravnaje se po tem načelu skuša ugotoviti zvezo med grafemi in fonemi takratnega kajkavskega narečja. Zaradi zelo raznovrstnih jezikovnih prvin v spomenikih in ker sta Belić in Aleksić menila, da jezik teh spomenikov odseva živo govoričo, so sklepali, da kajkavščina nima enotnega izhodišča. Junković pa ugotavlja, da mešanica v knjigi ne odseva nobenega živega, krajevnega govora. V 16. stoletju je po njegovem že obstajala kajkavska koine; oplajala se je tudi s starejšo književnostjo in nekajkavskimi narečji. Pri Vramcu loči štiri vrste jezikovnih prvin: tiste iz njegovega rojstnega kraja, iz drugih kajkavskih govorov, štokavske in čakavske ter deloma slovenske. Na podlagi ugotovitev iz prvega poglavja in preverjanja z današnjim narečnim gradivom v tretjem poglavju postavi trditev, da je kajkavščina 16. stoletja poznala sedem samoglasniških fonemov in triindvajset soglasniških. Razvrščeni so bili v različne sestave, ki pa jih je bilo mogoče

spraviti na skupni imenovalec. Pisec ugotavlja, kateri soglasniški sklopi so mogoči v posameznih položajih (npr.: *što* »kdo« razlaga iz *kto* < *кѣто*; nenavadni prehod pojasnjuje s tem, da v nekaterih govornih skupina *-kt-* na začetku besede ni mogoča), statistično pa prikazuje ustaljenost posameznih glasov v fonološkem sestavu. Četrto poglavje se ukvarja s kajkavskim oblikoslovjem 16. stoletja; obravnavane so sklonske končnice, stopnjevanje pridevnikov in prislovov, glagolske kategorije, dvojina in zaimki.

V II. delu (O podrijetlu i razvitku kajkavskog dijalekta) — za nas zanimivejšem, ker se večkrat dotakne slovenščine — najprej zvemo za starejše jezikoslovce (Dobrovský, Kopitar, Miklošič) in nekatere kajkavske izobražence (Mahanović, Gaj, Đalski idr.), ki so se ukvarjali s kajkavščino. Prvi resnejši raziskovalec pa je bil V. Oblak. Zapisal je govor medžimurske vasi Sv. Martin in ugotovil nekaj skupnih potez kajkavščine in slovenščine ter kajkavščine in srbohrvaščine. Prvo veliko delo, obsegalo je večino dotlej zbranega ali obravnavanega gradiva, je napisal Ukrajinec A. M. Lukjanenko. Najgloblje pa sta v razpravljanju o tem predmetu posegla F. Ramovš in A. Belić, za njima pa še R. Aleksić. Ugotovitve tege razpravljanja so doslej zadnja beseda o kajkavščini, zato se tudi Junković dlje zadrži pri njih.

Po Ramovšu se je zahodni južnoslovanski prajezik delil na raško (štokavsko), primorsko (čakavsko), panonsko (kajkavsko) in alpsko (slovensko) skupino. Od te celote se je najprej odtrgala raška skupina, kasneje pa zaradi spremenjenih zgodovinskih okoliščin še panonska in primorska. Ramovš našteva stare skupne poteze med slovenščino in kajkavščino: razvoj *t'*, *d'*, *stj*, *skj*, *zdj*, *zgj*, *r'*, polglasnikov, kontrakcijo v orodniku množine ž. spola, končnico *-ov* v roditelju množine, ohranitev nomenilnika itd. Glede severozahodnega dela kajkavskega narečja se z njim strinja tudi

* Zvonimir Junković, *Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekta*, Rad JAZU, Zagreb 1972, 229 str.

Belič, a trdi, da je vzhodni del po izvoru štokavski, jugozahodni pa čakavski. Za dokaz našteva nekatere glasovne razvoje in pa naglas. Meni, da je kajkavsko naglaševanje nastalo po mešanju štokavskega, čakavskega in slovenskega. Temeljna pojava sta po njegovem metataksa *posékel* > *pòsekél* (od severozahoda) in metatonija *sŷša* > *sûša* (od vzhoda). Junkovič pravi, da zemljepisna porazdelitev teh pojavov ne potrjuje Beličevskega mnenja; zdi se mu, da so se starejši pisci teme lotevali premalo celostno; preveč so upoštevali posamezna jezikovna dejstva, premalo pa razmerja med njimi. Preden se loti izpeljav sam, se vpraša, kaj se obdrži najdlje, kadar se prekrijeta dva jezikovna sestava. Na podlagi primerov iz Posavja trdi, da je to prozodija.

Ob refleksih za *ê*, *e* in *ę* v slovenskih narečjih (kasneje našteje še nekaj drugih potez, npr. tvorbo prihodnjika) ugotavlja, da se niti za alpsko skupino ne da ugotoviti enotnega izhodišča; sklicuje se na slovenske dialektologe, ki zavračajo Ramovševo domnevo o enotnem nastanku alpske skupine.

Nato se loti suprasegmentalnega (prozodijskega) sestava. Pri izpeljavah uporablja gradivo iz Ivšičevih del o kajkavskem naglaševanju, metodološko pa se krepko opira na Kuryłowiczewo L'accentuation des langues indo-eropéennes. Avtor zavrže domnevo o šestakcentnem sestavu, ker so med slovenščino, štokavščino, kajkavščino in čakavščino nekateri razločki v naglaševanju. Razločke med refleksi starih in metatonijskih akcentov v slovenščini pojasnjuje z odvisnostjo od ekspiratornosti, ne pa z odvisnostjo od razmerij v prozodiji. Bolje se mu zdi izhajati iz triakcentnega sestava, spremembe v njem pa pojasnjujejo z oslabitvijo *ʔ* in *ʔ* ter premikom naglasa za moro proti začetku besede in ustalitvijo novih razmerij med osnovnimi in izpeljanimi oblikami. V obeh skupinah, alpski in raško-panonsko-primorski, naj bi nastal prozodijski akut, v zlogu pred *ə* < *ʔ*, *ʔ*. V enakem položaju se tudi stari akut skrajša ali preide v *ˆ* in tako je znova doseženo prejšnje razločevanje. Nastajal pa naj bi bil tudi morfološki akut (*sûša*, *mládi*), in sicer v zlogih pred polnim samoglasnikom, stari akut pa naj bi se bil na takih mestih tudi skrajšal ali pa prešel v *ˆ*. Vendar pa slednje po Junkovičevem mnenju ne velja za alpsko skupino, torej bi bili naglasi v *lipa*, *kráva*, *kopíto*, rod. *bráta* enaki starim akutom. Kot bistven razloček med skupinama omenja še izgubo

kolikostnih nasprotij v nenaglašanih zlogih v slovenščini ter njihovo ohranitev v nenaglašanih in naglašanih nezadnjem zlogu v srbohrvaščini. Poudarja tudi, da je bil razvoj slovenskega samoglasniškega sestava pod vplivom suprasegmentalnega sestava, v srbohrvaščini pa neodvisen od nje. Tako tudi ugotovi, da panonska skupina ni obsegala le kajkavščine, temveč tudi slovenske panonske govore (goričanskega, prleškega in prekmurskega), ker so izgubili tonemska nasprotja. Prleški je izgubil celo velikostna nasprotja (*bráta*, *cěsta*, *zělje*, *žěna*), goričanski izraža nekdanje razločevanje velikosti z različno samoglasniško kvaliteto (*breik* < *bręg*, *lieto* < *lěto*). Junkovič se ustavi tudi pri naglasnem tipu *dřěvo* > *drevò*, in *gnězdò* < *gnězdò* < *gnězdò* ter pove, da je cirkumfleks preskočil na zadnji zlog po izgubi tonemskih nasprotij.

Veseli smo lahko, da se je vendar spet našel človek, ki si je upal spoprijeti se z zapletenim vprašanjem nastanka in razvoja kajkavskega narečja in posredno tudi slovenskih. Pozdraviti je treba tudi njegovo načelo, da je treba jezikovna dejstva in njihova medsebojna razmerja prikazovati čim bolj celotno, zlasti pri tistih točkah, ki povzročajo spremembe. Dobra se zdi tudi njegova trditev, da je treba jezikovna dejstva pojasnjevati kolikor mogoče z jezikoslovnimi sredstvi, čeprav to ni zmeraj popolnoma mogoče. Natančnejšo kritično oceno Junkovičeve knjige, vsaj njenega slovenističnega dela, bodo mogoče podali slovenski dialektologi. Ne bom se spuščala v izhodišča tega dela, ki se večkrat ločijo od tistih v t. im. klasičnem jezikoslovju (npr. naglaševanje v praslovanščini). Zdi se, da je v slovenističnem delu preveč posploševanje. V knjižnem jeziku in v delu narečij so kračine res navadno na zadnjem ali edinem zlogu. Cela vrsta narečij (tudi na slovenskem zahodu) pa jih pozna tudi drugod. Premalo upošteva tudi etimologijo, saj drugače ne bi mogel vezati besede *vđava* z *vđavati*. Večkrat našteva stvari, ki niti ne potrjujejo niti ne nasprotujejo njegovemu sklepanju (npr. premik akcenta *ròko* > *rokò* ne more biti posledica težnje »svesti prozodijske opreke u slogu pred punim vokalom na *ˆ* ≠ *ˆ*«). Vse doslej poudarjene morfološke posebnosti kajkavščine se mu zdijo nebitvene, istočasno pa domneva, da med obema skupinama ni bilo velikih razlik. Sploh pa ne omenja, da bi v tak pretras lahko pritegnili tudi skladnjo, besedotvorje itd.

Alenka Šivic-Dular
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Ob koncu lanskega leta sta inštitut za jezikoslovje in fonetiko v Padovi in inštitut za romansko filologijo na tržaški fakulteti za tuje jezike in literaturo (s sedežem v Vidmu) izdala prvi del Furlanskega historično-lingvistično-etnografskega atlasa (Atlante-storico-lingvistico-etnografico friulano, ASLEF), ki pomeni z več stališč pomembno obogatitev italijanske arealne lingvistike in lingvistične geografije sploh. Pred njim sta v italijansko-romanskem okviru izšla lingvistično-etnografski atlas Korzike (Atlante linguistico-etnografico italiano della Corsica, Pisa 1933—1942, v desetih zvezkih) in lingvistični atlas Sardinije (Saggio di un Atlante linguistico della Sardegna in base ai rilievi di Ugo Pellis, Torino 1964, I. del — zemljevidi, II. del — komentar). Od široko zasnovanega Italijanskega lingvističnega atlasa (Atlante linguistico italiano, ALI) pa je bilo do zdaj objavljenih le nekaj poskusnih listov. Delo zanj, in sicer prva faza (zbiranje jezikovnega gradiva na terenu), se je začelo že l. 1925 in se je končalo pred kakšnim letom, a težavna sistematizacija gradiva in priprava zemljevidov še zahtevata svoj čas. Furlansko gradivo za ta atlas — zbral ga je na začetku edini zbiralec za ALI, zdaj že umrli furlanski jezikoslovec Ugo Pellis — je po določenem izbirnem merilu uvrščeno v ASLEF, ki poleg tega upošteva tudi lingvistični atlas Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz, AIS (Zofingen, 1928—1946).

V raziskovalno mrežo ASLEF, ki je bila razpredena po pokrajini Furlaniji in Juljski krajini in ki je upoštevala tudi območja, kjer se je govorilo furlansko do nedavnega, je bilo zajetih tudi deset krajev, v katerih živijo Slovenci (Lipalja ves in Ukve v Kanalski dolini, Osojane in Solbica v Režiji, Ter, Černjeja, Brnas ob Nadiži, Sovodnje v Beneški Sloveniji, Zgonik na Krasu in Žavljje pri Miljah).

ASLEF je obsežno, poglobljeno in zahtevno programirano delo. Glede na že izdane lingvistično-etnografske atlase ima vrsto novosti, ki opravičujejo njegov naslov. Deli se na:

a) kartografski lingvistični prikaz — izšel bo v šestih delih — sledile pa mu bodo historične in demološke karte, ki jih bodo pripravili strokovnjaki za furlansko zgodovino in ljudsko izročilo;

b) komentarje, ki bodo zbrani v seriji onomazioloških monografij, najverjetneje v 26 do 28 knjigah, v katerih bodo razložena posamezna področja furlanske leksike. Le-ta je za jezikoslovca še posebno zanimiva in privlačna, ker je pogosto arhaična in hkrati zelo raznolika, saj se je oblikovala na stičišču romanskega, slovanskega in germanskega sveta, a tako z etimološkega kot komparativnega stališča še ni primerno raziskana.

O osnovi dela nam govori G. B. Pellegrini, glavni pobudnik, organizator in vodja dela za ASLEF, sicer profesor za jezikoslovje na univerzi v Padovi, ko nam na uvodnem listu 1. dela ASLEF v zgoščenem predgovoru posreduje bistvene podatke o zamisli tega dela in njegovi izpeljavi. Priprave za atlas so se začele že l. 1965 in zdaj so tu prvi vidni sadovi. Prvi del ASLEF prinaša:

a) 11 uvodnih zemljevidov (zgodovinskih, upravno-političnih, dialektičnih...), ki uporabniku atlasa pomagajo pri neposredni orientaciji na raziskovanem območju;

b) 159 listov — na 130-ih so po tradicionalni metodi lingvističnih atlasov prikazani leksikalno najbolj bogati pojmi na zemljevidih, na ostalih pa so podane bolj ali manj obsežne preglednice raziskanih besed.

V 1. delu atlasa je 633 pojmov — celotni jih bo imel okrog 6000 — in ti so zajeti iz naslednjih krogov: vesoljstvo in podnebni pojavi, delitev časa (dnevi v tednu, meseci in letni časi), oblikovanost tal in samoniklo rastlinstvo.

Na zemljevidih sta zaznamovani orografija (sicer komaj vidno, a vendar toliko opazno, da je mogoče lepo določiti potek dolin in glavnih komunikacijskih poti) in hidrografija. V rahli okrastri barvi so zapisana imena krajev, od koder je gradivo, in vsak kraj izpraševalne mreže ima svojo številko. Vse to ne ovira branja odgovorov (v črni barvi), olajšuje pa orientacijo in pomaga pri interpretaciji registriranih besed, zlasti pri določanju njihove zemljepisne razširjenosti. Ob strani vsakega zemljevida je kot naslov karte zapisan raziskani pojem v italijanščini, francoščini, nemščini in slovenščini (pri rastlinski leksiki tudi v latinščini), z ustreznim primerjalnim aparatom pa je uporabnik atlasa opozorjen na potrebne konfrontacije v zvezi z ALI in AIS. Na istem mestu so navedene tudi še nekatere potrebne dodatne opombe. Karte,

na katerih je leksika samoniklega rastlinstva (spontane flore), pa so ilustrirane tudi z risbami rastlin.

Ob prvem delu je izšla tudi knjiga Uvod v furlanski historično-lingvistično-etnografski atlas (Introduzione all' Atlante storico-linguistico-etnografico friulano). V tej knjigi, ki je nujna spremljevalka kartografskega dela in pomeni tudi uvod v komentarje, je G. B. Pellegrini osvetlil motive in vzroke za pripravo ASLEF, prikazal načrt zanj, opisal raziskovalno metodo in organizacijo dela. Pri delu »in loco« je nastala tudi dokajšnja fono- in fototeka, in v uvodu lahko zremo, kje so bili govori posneti in kateri predmeti so bili fotografirani. Zvemo tudi za posamezne sodelavce in njihov delež pri pripravi atlasa. Za zbiranje, zapisovanje in pregledovanje slovenskega gradiva imajo — poleg prof. Pellegrinija, ki atlasu posveča vse svoje moči in znanje (njegovo znano raziskovalno torišče so prav slovenskoromanski jezikovni stiki) — največ zaslug:

Milko Matičetov je kot folklorist tudi poznavalec slovenskih narečij v Italiji (predvsem rezijanščine) in ima za seboj že lepo število tiskov, zadevajočih jezikoslovje in slovensko-furlanske stike. Za ASLEF je sam ali skupaj s Pellegrinijem zbiral gradivo v več krajih.

Pavle Merku je poleg zapisovanja na terenu pri ASLEF sodeloval tudi s popolnim pregledom zapisov iz Černjeje in Tera.

Nicolò Persici je v svoji diplomski nalogi preučeval narečje v Černjeji, za ASLEF pa je zbiral in pregledoval slovensko leksiko.

Mara Debeljuh-Poldini je opravila težavni pregled zapisov iz Liplje vesi in v Kanalski dolini tudi marsikaj posnela na magnetofonski trak.

Božo Radovič, profesor za slovensko jezikoslovje na univerzi v Padovi, je pregledal zapise raznih zbiralcev.

V osrednjem delu Uvoda so zbrani številni pomembni podatki o krajih, v katerih so zbirali gradivo (o zemljepisni legi, prebivalstvu in njegovi socialni pripadnosti, o upravnih ureditvi, zgodovinski dokumentiranosti kraja, družbenih in kulturno-izobraževalnih ustanovah, turizmu, prometni zvezi s svetom...). Pomembni so tudi podatki o informatorjih (starost, izobrazba), še bolj pa ugotovitve o zdajšnjem jezikovnem stanju, o rabi furlanščine in italijanščine ter (v krajih iz »aloglotnih oaz«) tudi o rabi slovenščine in nemščine. Kjer je gradivo

zapisoval tudi (ali samo) Ugo Pellis, so omenjena tudi njegova opažanja jezikovnih posebnosti. (Za slovenske govore prinaša ASLEF samo Pellisovo gradivo za dva kraja, in sicer za Sovodnje in Žavlje pri Miljah.)

Za slovenskega etimologa, dialektologa in tudi zgodovinarja pa je posebno zanimivo tisto poglavje Uvoda, ki je posvečeno nemškimi in slovanskimi »oazam«, tujejezičnim pasovom na robih furlanščine. To poglavje spodbuja k nadaljnjim raziskavam, čeprav bodo pisci komentarjev v ASLEF verjetno še sami povedali marsikaj.

Ko pisec Uvoda posega v zgodovino in govori o prodiranju Slovanov v Furlansko nižino, ugotavlja, da še vedno obstaja negotovost v zvezi z datacijo prvih slovanskih valov na italijanski severovzhod. Zgodovinske raziskave si v takih okoliščinah lahko uspešno pomagajo z odkritji filoloških analiz, predvsem toponomastičnih. Pri raziskavi furlanskih krajevnih imen je treba vedno računati tudi na možnost razlage s pomočjo slovanskih apelativov, in v Uvodu je naštetih vrsta takih slovanskih besed, ki so »kristalizirane« v krajevnih imenih pokrajine Furlanije in Julijske krajine (str. 78-79). Najpogosteje so to izrazi iz geomastike in se nanašajo na oblikovanost tal. Najjasnejši zgled: *gora* ali *gorica* je kot krajevno ime dokumentirano že l. 1001 (*meditatem predii Solikano et Gorza nuncupatum*) ali l. 1015 (*unius ville que slavica lingua vocatur Goriza*). Iz geomastike je podobnih apelativov več kot trideset, pridružuje pa se jim še vrsta poimenovanj iz živalskega in rastlinskega sveta ter iz hidronimike; pogostna so tudi imena za barve, poklice, lastna imena oseb in občna poimenovanja naselij ter stavb, kot je npr. *grad*. Ob *gradu* Pellegrini zavrača razlago nekaterih slavistov, ki so iz te slovenske besede izpeljevali tudi *Grado* (Gradež). Po njegovem je verjetnejša izpeljava tega toponima iz lat. *gradus* v pomenu »razkladališče, pristanišče«. Meni (str. 77), da so slovanski znanstveniki in diletanti (npr. Tuma) pri razlagi furlanskih krajevnih imen s slovensko leksiko precej pretiravali. Z ASLEF bo mogoče takšna vprašanja natančneje preučiti. Ugotoviti se bo dalo tudi, kolikšen je slovanski delež v furlanski leksiki nasploh. S tovrstnimi raziskavami so se že ukvarjali (predvsem K. Štekelj, H. Schuchardt, I. Koštial, pa tudi Pirona, Cosattini, Pellis in G. Marchetti), toda številne etimologije furlanskih besed, ki so jim našli korenine v slovanski podlagi, po Pellegriniju (str. 86) niso prepričljive, ne-

katere pa je sploh treba ovreči. Seveda pa je pričakovati, da bodo prišle na dan nove. To delo še čaka pisce komentarjev, ki bodo natančno razčlenili furlanske besedje. Treba bo tudi ločiti tiste furlanske besede iz slovenščine, ki na široko krožijo po Furlaniji (npr. čerńnikule »črńnice«, triskule »troskalice«, čespe, siespe »češplje«), od tistih, za nas omejene na ozka območja.

Za nas je poleg slovenskega deleža v furlanski leksiki zanimiv tudi furlanski (romanski) vpliv na naša narečja v Italiji. Pisec Uvoda jim je posvetil precej pozornosti: naštel je šest oziroma sedem narečij (ziljsko, rezijansko, tersko, nadiško, briško, kraško in sledi brkinskega) ter omenil raziskovalce, ki so se ukvarjali z njimi (Baudouin de Courtenay, Ramovš, T. Logar, F. Bezljaj, I. Trinko, P. Merku, M. Matičetov in še vrsta italijanskih). Pellegrinija samega je med slovenskimi obrobni narečji najbolj pritegnila rezijanščina; njene posebnosti je dokaj natančno podal in se ustavil tudi ob znanih domnevah o izvoru Rezijanov. Na koncu je skušal povezati raziskave slovenske obrobne dialektologije s furlansko in je našel vrsto romanskih vplivov na slovenska narečja (str. 87-88). V fonetiki naj bi bili pod romansko-furlanskim vplivom: 1) obsežna diftongizacija nekate-

rih samoglasnikov, 2) prehod l' > j, 3) -m > -n, 4) palatalni izgovor č in g', 5) izguba h < g. V skladnji in oblikoslovju so furlanski vplivi po Pellegrinijevih cenitvah še številnejši. V ASLEF najdemo precej zgledov za besede s »členom« (kazalnim zaimkom), ki naj bi se rodil pod vplivom furlanščine. V Osojanah npr. pravijo za zvezdo večernico *ta parja zvezda*, za navadni glog *te bili tarn*, v Teru pa za zvezdo daničo *ta zárna zvížda* ali *ta zádña zvížda*. Kalk po furlanski sintaksi naj bi bile tudi stavčne konstrukcije v izrazih za vremenske pojave, kot je *to rusí nabo* (tako pravijo v Osojanah za »prí«) ali *to bóušče* (tako pravijo v Černjevi za »bliska se«, pravijo pa tudi *to búška*, *to búšče*, *to stría*, če bliske spremlja grom). Romansko sosodstvo pa vpliva tudi na naslednje jezikovne pojave: oslabitev srednjega spola, poenostavitev nominalne fleksije, pogostna izguba dvojine, tvorba zanikanega velelnika z nedoločnikom in morda še na kaj. Pri nekaterih izmed teh vplivov pa je vprašanje, koliko gre res za vpliv in koliko le za tipično slovensko razvojno pot. O moči vplivov bo moral povedati svoje tudi slovenski dialektolog.

Ljudmila Cvetek-Russi
Portorož

Vprašali ste

SE SNEG topi ALI tali?

Odgovorite mi, prosim, z jezikoslovnega vidika, ali se sneg (led) *topi* ali se *tali*. Katerega od izrazov priporočate? *Topljenje* snega ali ledu ljudje v živem govoru mno-

go pogosteje uporabljajo kot *taljenje* snega, ni pa v skladu s fizikalno-kemijsko definicijo.

Igor Smolej, inž. gozdarstva
Ljubljana

KAKO JE Z RABO taliti IN topiti (se)

V zvezi z vašim vprašanjem si je treba podrobneje ogledati glagole *taliti (se)* in *topiti (se)*, pa tudi *tajati (se)*, ki ga vi niste omenili.

Skušajmo najprej ugotoviti, kako se glagola *taliti* in *topiti* pomensko razlikujeta v strokovni rabi, na kar ste tudi sami opozorili. Glagol *tajati* na strokovnem, terminološkem področju ne živi, zato ga za sedaj puščamo ob strani.

Slovenski tehniški slovar (l. 1964, II. del, str. 416) ima pri glagolu *taliti* tole pojasni-

lo: trdne snovi se talijo zaradi toplote; taliti kovine; led (sneg) se tali na soncu; vosek se tali na vroči plošči. Pri glagolu *topiti* pa navaja (II, str. 452): topiti trdne ali plinaste snovi v tekočini (topilu). Iz tega sledi, da povzroča proces taljenja toplota, topljenje pa tekočina, v katero damo snov, ki jo hočemo topiti. Pri taljenju se torej pod vplivom toplote spremeni agregatno stanje, trdno v tekoče, pri topljenju pa se snov porazdeli po tekočini, v kateri se topi, tako da nastane homogena raztopina. Če se laično izrazimo, se pri topljenju snov združi, spoji s tekočino, v kateri se topi.

Topi se torej snov vselej v drugi snovi — tekočini. Zato nastopa glagol *topiti* navadno s predlogom *v*: soli se topijo v vodi; trdne snovi topiti v topilu (topilni tekočini); topiti surov gumi v bencinu.

Oba glagola sta se na strokovnem, tehniškem področju zelo razmahnila in si ustvarila veliko družino besed. Navajam najpomembnejše: talilen, talilnica, talilnik, talilo, talina, tališče, taljiv; od glagola *topiti* pa: topen, topilen, topilnica (namesto katere priporočajo strokovnjaki v skladu s pomenskim razlikovanjem *talilnica*), topilnik, topilo. Na področju, ki ne zadeva tehniških dejavnosti, nastopajo od tu naštetih besed razen glagolov *taliti* in *topiti* le še: *talina*, ki po razlagi alpinistov poimenuje 1. zjuženo, zmeščano plast snega, 2. toplo vreme, ki povzroča tajanje snega in ledu; *talilen*, v zvezi: *talilne ponve*, ki označujejo nekatere školjkaste vdolbine, nastale ob tajanju snega v debelih plasteh; *topljen*, v zvezah: topljeni sir, topljena smetana, topljeno maslo.

Vsi ti podatki so iz izpisov za Slovar slovenskega knjižnega jezika, ki jih ima Inštitut za slovenski jezik SAZU.

Oglejmo si še gradivo (iz istega vira) glede na splošno, neterminološko rabo obravnavanih glagolov v zvezi s sneg in led.

V izpisih je najmočneje zastopan glagol *tajati*. Uporabljali so ga največkrat klasiški. *Topiti* in *taliti* se pojavljata manjkrat, *topiti* tudi v klasiških in v narodni pesmi, *taliti* pa je izpisan iz novejših tekstov, a ga najdemo tudi že v narodni pesmi.

Slovenski pravopis (1962) navaja zveze: *tajati* led; led se *taja*; sneg se *tali*. *Topiti* v zvezi s sneg in led ne navaja.

Pleteršnikov slovar (1894): sonce *taja* sneg; led, sneg se *taja*; sneg se *tali* (Bela Krajina).

na, jugovzhodna Štajerska); *topiti* v zvezi s sneg in led ne navaja. Glonarjev slovar (1936): sonce *taja* sneg; sneg se na soncu *taja*; sneg se *tali*: *taja*; postaja *tal*; *topiti* v zvezi s sneg in led ne navaja.

Odgovori na anketo (vprašala sem 17 oseb različne starosti in izobrazbe) kažejo skoraj enako močno rabo glagolov *tajati* in *topiti*. Trije od vprašanih so pripomnili, da bi v vsakdanjem, sproščnem govoru, bolj »po domače« rekli, da se sneg, led *taja*, v bolj »učnem« okolju in v pismenem izražanju pa bi uporabili *topiti* se. Da se sneg in led *tali*, bi se izrazili samo trije.

Kakor vidimo, se današnja raba obravnavanih glagolov v zvezi s sneg, led prepleta. Če bi se morali odločiti, kateremu naj v nestrokovnem izražanju damo prednost, bi bil to glagol *tajati*, ker se najdlje in najpogosteje pojavlja, in pa zato, ker strokovno ni tako opredeljen, kot sta druga dva glagola, ki poimenujeta med seboj razlikujoče se procese in sta tudi sicer močno zasidrana v terminologiji. Če bi tudi v splošni rabi hoteli pomensko razlikovati glagola *taliti* in *topiti*, v skladu s njuno terminološko definicijo, bi se izrazili, da se sneg in led na soncu ali na štedilniku *tali*, v vodi se pa *topi*. Ker pa uporabnik jezika, nestrokovnjak, kadar uporablja katerega od obravnavanih glagolov, ne razmišlja o strokovnem pomenskem razlikovanju in se ga niti ne zaveda, prihaja do zamenjavanja, kar pa ni nikakršna nesreča, saj se jezik pomensko diferencira v smeri od splošno znanega k strokovnemu, specifičnemu, ne pa obratno.

Omenim naj še glagol *kopneti*, ki pa je vezan samo na sneg, ki leži na zemeljski površini. Sneg na strehi se *taja*, na pobočju pa *kopni*.

Jože Meze
SAZU v Ljubljani

IZ DELA REPUBLIŠKEGA ODBORA SDS

Na tretji seji republiškega odbora SDS (23. marca 1973) je bil sprejet sklep, naj se v reviji JIS natančneje poroča o njegovem delu in naj se natisnejo tudi vsi pomembnejši dopisi in gradivo. V prvi številki tega letnika JIS je npr. že izšlo besedilo brzojavke, ki jo je SDS v zvezi z dogodki na Avstrijskem Koroškem poslalo državnemu sekretarju za zunanje zadeve in zvestavemu izvršnemu svetu, ob koncu tegale sestavka pa izdajamo štiri dopise, nastale v zvezi z

izpolnjevanjem 6. in 7. sklepa občnega zborra SDS v Murski Soboti (o položaju in stanju slovenščine v naši javnosti).

Člani republiškega odbora so na tretji seji v zvezi z izpolnjevanjem sklepov prejšnjih sej obravnavali dodatne (neplačane) obveznosti slovenistov v šolskem in zunajšolskem delu (knjižnice, korekture, proslave idr. — glej JIS XVIII, št. 5, str. 192), vendar je bilo pri tem zaradi majhnih uspehov dozdalejšega prizadevanja čutiti delno re-

signacijo; izhod iz slepe ulice bi bil morda v tem, da bi zadevo natančneje razgrnili pred širšo javnostjo, v okviru kake radijske oddaje ipd. — Ker se je že večkrat izkazalo, da si SDS lahko prihrani veliko dela in iskanja odgovorov v zvezi s položajem in delom slovenistov po šolah, če ima tesne stike z Zavodom za šolstvo SRS, so člani republiškega odbora sklenili tovariša Miha Feguša — na tretjo sejo je prišel kot posebej povabljeni opazovalec — kotpirati v odbor.

Akcija za ustanovitev slovenskega literarnozgodovinskega muzeja dobiva določnejše poteze: organizacije in skupnosti, ki naj bi jo financirale, želijo dobiti v pretres natančno izdelan projekt, zato je bila na seji imenovana posebna projektna komisija; rečeno je bilo, da je treba v okviru »literarnozgodovinskega muzeja« (to poimenovanje še ni uradno ali dokončno) predvideti tudi prostor za prikaz dela pomembnih slovenskih jezikoslovcev in slovničarjev.

Dr. Joža Mahnič je poročal, da je zadeva z Mencingerjevim grobom v Krškem nazadnje le spodobno urejena, tovariš Miha Feguš pa, da bo Zavod za šolstvo SRS v drugi polovici leta 1973 priredil strokovne seminarje za sloveniste s srednjih šol.

Strokovna ekskurzija na Slovaško bo trajala od 10. do 19. julija; natančnejši spored, cena in drugi podatki bodo priobčeni v Prosvetnem delavcu.

Ena osrednjih točk dnevnega reda je bila posvečena pripravam na posvetovanje o

Ivanu Tavčarju. Dr. Marja Boršnik in dr. Jože Toporišič sta poročala o dozdajšnjih (vsebinskih) pripravah; predavatelji in njihove okvirne teme so že zbrani. Sklenjeno je bilo, da bodo predavanja lahko trajala največ po trideset minut, da je treba na posvetovanje opozoriti tudi slavistična društva drugih jugoslovanskih republik in da naj se čim prej skliče skupna seja zastopnikov SDS (za delegata sta bila imenovana predsednik in tajnik republiškega odbora), škojeloških slavistov in drugih zainteresiranih. — Ta skupna seja je bila 4. aprila 1973 v Škofji Loki (udeleženci — iz Škofje Loke: Janko Krek, Lojze Malovrh, dr. Branko Berčič, Vladka Jan, Anda Peterlin; iz Kranja: Breda Rant; iz Ljubljane: dr. Jakob Rigler, dr. Marja Boršnik, Janez Dular). Sklenjeno je bilo, da bo posvetovanje od 27. do 29. septembra; prvi dan se bodo zvrstila jezikovnostilistična, drugi dan pa literarnozgodovinska predavanja. Tretji dan (v soboto) bo izlet z avtobusi po Selški in Poljanski dolini. Predavanja bodo v dvorani kina, prenočišča v hotelu Transturist, v Kroni, samskem domu in po zasebnih turističnih sobah, prireditelji pa menijo, da se bo precej udeležencev iz Ljubljane in Kranja vsak dan z lastnimi vozili ali z avtobusi vračalo domov; hrana bo v novi samopostrežni restavraciji, hotelu Transturist ali drugje. Zlasti zaradi rezerviranja prenočišč je treba čim prej zbrati priglasitve in ugotoviti število udeležencev. V dneh posvetovanja bo v Škofji Loki odprta posebna informacijska pisarna.

Janez Dular
Tajnik SDS

Slavistično društvo Slovenije
Ljubljana, 27. 12. 1972

PREDSEDNIKU KULTURNO-PROSVETNEGA ZBORA SKUPŠČINE SR SLOVENIJE

Sporočamo vam, da je bilo na občnem zboru Slavističnega društva Slovenije (katerega člani so učitelji slovenščine vseh stopenj, raziskovalci slovenskega jezika, lektorji pri časopisih, založbah, v gledališčih, na RTV itd.) sklenjeno, da se Kulturno-prosvetnemu zboru Skupščine SR Slovenije priporoči ustanovitev telesa z izvršilnim pravomočjem, ki bi nadzorovalo spoštovanje najosnovnejših norm slovenskega knjižnega jezika.

Konkretno je bilo zborovalcem pred očmi zlasti dejstvo, da v nekaterih vrstah sporočil (zlasti pisanih, deloma pa tudi govornih), npr. v obvestilih, lepakih, filmskih

podnapisih, tehničnih opisih, uporabnostnih navodilih, napisih firm ipd., slovenščina velikokrat sploh ni upoštevana, ampak le drugi jeziki (t. i. »veliki« evropski oz. srbohrvaščina). S tem se po mnenju zborovalcev slovenskemu človeku krši naravna pravica, da je na svojem etničnem ozemlju o vseh teh zadevah obveščen v svojem, tj. slovenskem knjižnem jeziku. Z druge strani so zborovalci menili, da je oblika obravnavane vrste besedil, kadar že so v slovenščini, večkrat taka, da krši splošno sprejete norme (npr. pravopisne, oblikoslovne, leksikalne itd.) slovenskega knjižnega jezika. Taka obvestila brez potrebe kvarijo našo splošno kulturno raven in spodkopavajo

naše šolniško prizadevanje za jezikovno kultiviranje slovenskega človeka, hkrati pa nas skrajno neprimerno predstavljajo med drugimi kulturnimi jezikovnimi sredinami.

Tajnik SDS
Janez Dular

Slavistično društvo Slovenije
Ljubljana, 19. 3. 1973

PEDAGOŠKO-ZNANSTVENEMU SVETU FAKULTETE ZA SOCIOLOGIJO, POLITIČNE VEDE IN NOVINARSTVO

Republiški odbor Slavističnega društva Slovenije je na svoji zadnji plenarni seji z zadovoljstvom sprejel na znanje poročilo svojega člana prof. dr. Jožeta Toporišiča o prvih konkretnih rezultatih odborove intervencije, da bi se na vaši fakulteti uredil študij slovenskega knjižnega jezika in stilistike. S tem, da se predavanja v okviru sedanjih programskih možnosti oddelka za novinarstvo (1 + 1 ura tedensko) sedaj normalno realizirajo, je sicer res nekaj doseženo; še več bo, ko bo uresničen načelni sklep sestanka zastopnikov katedre za slovenski knjižni jezik in stilistiko na filozofski fakulteti (dr. J. Toporišiča in dr. B. Pogorelec) z ene strani in ustreznih predstavnikov vaše fakultete (z dekanom na čelu) z druge, da se za 3. letnik na novo uvede študij specialne stilistike (spet v obsegu 1 + 1 ura za cel letnik). S predstavnikoma katedre za slovenski jezik in stilistiko pa odbor SDS razen tega deli mnenje, da bi bilo treba pouk slovenskega knjižnega jezika in stilistike uveljaviti v primernem obsegu na vseh oddelkih vaše fakultete, saj

Tajnik SDS
Janez Dular

Referent
dr. Jože Toporišič

Predsednik SDS
dr. Jakob Rigler

Slavistično društvo Slovenije
Ljubljana, 20. 3. 1973

REPUBLIŠKEMU SEKRETARIATU ZA ZDRAVSTVO IN SOCIALNO VARSTVO

Spoštovani!

Učitelji in profesorji slovenskega jezika, člani Slavističnega društva Slovenije, so na svojem občnem zboru v Murski Soboti obravnavali položaj slovenščine v naši javnosti. Menili so, da je po nekaterih dejavnostih in območjih še zmeraj zapostavljena, zlasti kot uradovalni jezik. Zadevne pripombe so vplivale tudi na oblikovanje skleпов občnega zbora, zato se je novi odbor

Slavistično društvo Slovenije je s strokovno-znanstvene plati Kulturno-prosvetnemu zboru Skupščine SR Slovenije pripravljeno pomagati pri oblikovanju takega telesa.

se na njej izobražujejo ljudje, ki v določeni meri dajejo podobo naši javni besedi, najsi bo pisana ali govorjena. Vsi skupaj smo prepričani, da bi bilo vprašanje slovenskega jezika in stilistike na vaši fakulteti dokončno najnaravneje odpravljeno s tako sistemsko rešitvijo, ki bi omogočala nastavitve posebnega strokovnjaka za obravnavani predmet. Njegova dolžnost bi seveda ne bila le reprodukcija ustreznih splošnih vrednosti z omenjenih področij, ampak bi ga stalna namestitvev tudi obvezovala usmeriti svoje raziskovanje prav na jezik in stil naše javne besede, kar je pri nas sedaj znanstveno še zelo malo obvladano. Pritegovanje predavateljev z drugih ustanov, na katerih so že tako preobremenjeni z dolžnostmi svojih položajev, je le izhod v sili, ki ni v interesu ne študentov ne predmeta ne predavateljev samih.

Odbor SDS bo še naprej v nezmanjšani meri zanimalo, kakšne rešitve boste iskali obravnavanemu problemu.

Lep pozdrav!

Predsednik SDS
dr. Jakob Rigler

SDS na svoji zadnji seji nadrobneje ukvarjal z njimi.

Ugotovljeno je bilo, da do primerov zapostavljanja slovenščine prihaja tudi v zdravstvu. Nekateri zdravniki in drugo zdravstveno osebje, ki so prišli v Slovenijo iz drugih jugoslovanskih republik, se je ne naučijo ter s sodelavci in tudi s pacienti govorijo v srbohrvaščini ali slabi mešanici mešanici slovenščine in srbohrvaščine. Pri

tem ne gre samo za zanemarjanje pravno-zakonskih načel o uradovalnem jeziku na območju SR Slovenije, temveč tudi za nevarnost usodnih nespoznamov pri napotkih bolnikom. Zato bi bilo po našem mnenju nujno treba poskrbeti, da se ta zadeva uredi. Od zdravstvenega osebja bi bilo treba zahtevati, da se v določenem času nauči slovenščine; najbolje bi bilo, če bi vsaj za tiste zdravstvene delavce, ki imajo neposredne stike z bolniki, prirejali tečaje za učenje slovenščine. Znano nam je, da so nekatere veje slovenskega zdravstva v kadrovski stiski, in menimo, da je nastav-

ljanje zdravstvenega osebja iz drugih republik naravno in sprejemljivo, sodimo pa, da v zdravstvu ne gre brez dobrega sporazumevanja med zdravstvenim osebjem in pacienti, če naj dosega kar največje uspehe, zato pričakujemo, da boste o našem predlogu razmislili, in vas vljudno prosimo, da nam sporočite svoje mnenje o nje-govi uresničitvi.

Lep pozdrav.

Predsednik SDS
dr. Jakob Rigler

V vednost: Slovensko zdravniško društvo.

Republiški sekretariat za zdravstvo
in socialno varnost, Ljubljana

SLAVISTIČNEMU DRUŠTVU SLOVENIJE LJUBLJANA

ZADEVA: zapostavljanje slovenščine
v zdravstvu

Potrjujemo, da smo dobili vaš dopis o zapostavljanju slovenščine v zdravstvu št. 139/72-73 od 20. 3. 1973. Lepo se vam zahvalimo, da ste se spomnili na nas in se z ugotovitvami in predlogi v dopisu povsem strinjamo.

Tako tukajšnji sekretariat, kot tudi Slovensko zdravniško društvo skušata premagati težave, ki se rojevajo zaradi zaposlovanja zdravstvenih delavcev, ki ne znajo našega jezika, v osnovni zdravstveni, pa tudi v bolnišnični službi.

Uradno smo že večkrat opozorili, naj zdravstvene delovne organizacije zahtevajo, da

se zdravstveni delavci, ki delajo neposredno z bolniki, nauče slovenski. Pri zelo hudem pomanjkanju zdravnikov, zlasti v osnovni zdravstveni službi, je razumljivo, da zdravstvene delovne organizacije ne ženejo teh stvari na ostrino in rajši zamižijo na eno oko, kakor bi ostale brez zdravstvenih delavcev.

Vaš dopis smo razmnožili in ga bomo poslali prav vsem zdravstvenim delovnim organizacijam. Prav ste napravili, da ste poslali dopis v vednost Slovenskemu zdravniškemu društvu, ki je prav tako pobornik za dosledno rabo slovenščine pri delu z bolniki — Slovenci.

Namestnik republiškega sekretarja
dr. Stanko Lajevce

V OCENO SMO PREJELI

Vlasta Tominšek, *Ruska jezikovna vadnica za prvi in drugi razred gimnazij*. DZS. Ljubljana 1972. 222 str.

Z klasičkého období pražské školy 1925—1945. Prameny české a slovenské lingvistiky. Řada česká — svazek 2. Za izdajo pripravil prof. dr. Josef Vachek. Academia. Praga 1972. 76 str. Vsebina:

Vilém Mathesius, *Nové proudy a směry v jazykovědném bádání* (1927); Bohuslav Havránek, *Směry dnešního lingvistického bádání* (1928); Vilém Mathesius, *Funkční lingvistika* (1929); Vladimír Skalička, *K otázkám fonologických protikladu* (1936); Josef Vachek, *Písmo a transkripce ve světle strukturálního jazykozpytu* (1932); Bohumil

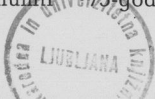
Trnka, *Jazykozpyt a myšlenková struktura doby* (1948).

M. I. Gurski, *Paračunal'naja gramatyka rus-kaj i belaruskaj moŭ*. Fanetyka i marfalogija. Pad redakcyjaj praf. M. G. Bulahava. Minsk 1972. 264 str.

M. M. Kopylenko, Z. D. Popova, *Očerki po obščej frazeologii*. Izdatelstvo Voronežskogo universiteta. Voronež 1972. 124 str.

E. S. Mjaceľ'skaja, Ja. M. Kramaroŭski, *Sloŭnik belaruskaj narodnaj frazeologii*. Vydavectva BDU. Minsk 1972. 320 str.

Belaruskae i slavjanskae movaznaŭstva. Da 75-goddzja akademika ANBSSR Kandrata

Kandrataviča Krapivy. Akadèmiya navuk BSSR. Minsk 1972.

Semantičeskie problemy avtomatizacii informacionnogo poiska. Akademija nauk USSR. Kijev 1971. 128 str.

Jovanović Dušan: Igrajte tumor v glavi in onesnaženje zraka. Igra v treh dejanjih in memoriam pobijavca ščurkov. (Opremil Bronislav Fajon.) Maribor, Obzorja 1972. 87 + (I) str. 8°.

Zupan Vitomil: Stvar Jurija Trajbasa. Drama v treh dejanjih s prologom. (Spremno besedo napisal Taras Kermauner. Opremil Bronislav Fajon.) Maribor, Obzorja 1972. 90 + (I) str. 8°.

Zupan Vitomil: Ladja brez imena. Tragedija v treh dejanjih, v devetih slikah. (Spremno besedilo napisal Taras Kermauner. Opremil Bronislav Fajon.) Maribor, Obzorja 1972. 142 + (XI) str. 8°.

Vlašić-Gvozdić Mila: Priročnik za učitelje srbskohrvatskega-hrvatskosrpskega jezika v slovenskih osnovnih šolah. (Ilustrirala Roža Piščanec.) Ljubljana, Mladinska knjiga 1972. 109 + (I) str. 8°.

Vlašić-Gvozdić Mila: Delovni zvezek za pouk srbskohrvatskega-hrvatskosrbskega jezika v slovenskih osnovnih šolah. (Ilustrirala Roža Piščanec.) Ljubljana, Mladinska knjiga 1972. 32 str. 8°.

Vlašić-Gvozdić Mila: Srbohrvatska vadnica za šesti razred osnovne šole. Metodične enote — I in II. (Akcentuiral Dinko Vukelić. Ilustrirala Roža Piščanec.) Ljubljana, Mladinska knjiga 1968. 65 + (II) str. + 2 pril. 8°. (Učbeniki in priročniki.)

Vlašić-Gvozdić Mila: Srbohrvatska vadnica za šesti razred osnovne šole. (Metodične enote III. Akcentuiral Dinko Vukelić. Ilustrirala Roža Piščanec.) Ljubljana, Mladinska knjiga 1969. (II) + 67—100 + (II) str. 8°. (Učbeniki in priročniki.)

Vlašić-Gvozdić Mila: Srbohrvatska vadnica za osnovne šole. (Metodične enote IV. Akcentuiral Dinko Vukelić. Ilustrirala Roža Piščanec.) Ljubljana, Mladinska knjiga 1971. (III) + 101—164 + (III) str. 8°. (Učbeniki in priročniki.)

Vlašić-Gvozdić Mila: Srbohrvatska vadnica za osnovne šole. (Metodične enote 5. Akcentuiral Mate Šimundić. Ilustrirala Roža Piščanec.) Ljubljana, Mladinska knjiga 1971. (III) + 165—235 + (I) str. 8° (Učbeniki in priročniki.)

Umjetnost riječi. Časopis za nauku o književnosti. God. XVI, br. 2—3. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo 1972. Str. 95—232. 8°.

Umjetnost riječi. Časopis za nauku o književnosti. God. XVI, br. 4. Zagreb, Hrvatsko filološko društvo. Str. 235—326. 8°.

OBVESTILO SODELAVCEM IN BRALCEM JEZIKI IN SLOVSTVA

Ker je sedanjemu uredništvu potekla triletna doba, je bilo na zboru sodelavcev, dne 9. marca 1973, razrešeno; na istem zboru so bili predlagani novi uredniki: Matjaž Kmecl (glavni in odgovorni urednik), Berta Golob (ur. za metodiko), Matjaž Kmecl in Jože Koruza (ur. za slovstvene vede), Breda Pogorelec (ur. za jezikoslovje), Ivo Graul (tehnični urednik). Plenum Slavističnega društva Slovenije je dne 23. marca 1973 novo uredništvo potrdil.

Uredništvo JiS